

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Özdemir İnce
Agios Ritsos

VEYAYINEVİ

Öğretmenim

Özdemir İnce

1 Eylül 1936'da Mersin'de doğdu. Mersin Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü ile Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde (*Institut des Professeurs de français à l'Etranger*) çağdaş Fransız edebiyatı ve fonetik okudu.

İlk şiiri 1954'te *Kaynak* dergisinde yayınlandı. *Pazar Postası*, *Türk Dili*, *a*, *Değişim*, *Dost*, *Şiir Sanatı*, *Papirüs*, *Soyut*, *Türkiye Yazıları*, *Milliyet Sanat*, *Yusuşuk*, *Adam Sanat* gibi dergilerde yayınlanan şiirleriyle tanındı. Şiiri kuramsal ve yapısal açıdan irdeleyen, temellendiren yazılar ve çeşitli konularda denemeler, eleştirel denemeler yazdı.

Aloysius Bertrand, Lautréamont, Rimbaud, Kavafis, Seferis, Ritsos, Alain Bosquet, Adonis ve Abdellatif Lâabi'nin şiirlerini Türkçeye çevirdi. Şiirleri ve yazıları yirmi kadar dile çevrildi.

1990 yılında Fransa'da *Officier de l'Ordre des Arts et des Lettres* onur belgesine değer görüldü. Mallarmé Akademisi (Paris), Uluslararası Şiir Evi (Brüksel) ile Avrupa Şiir Akademisi (Luxembourg) üyesi ve Uluslararası Şiir Araştırma Merkezi (Brüksel) muhabiridir.

Şiir Kitapları: *Kargı* (1963), *Tutanaklar* (1967), *Kiraz Zamanı* (1969), *Karşı Yazgı* (1974), *Rüzgâra Yazılıdır* (1979), *Elmanın Tarihi* (1981), *Kentler* (1981), *Yedi Deryalar Geçsen* (1983), *Siyasetname* (1984), *Eski Şiirler* (1985), *Hayatbilgisi* (1986), *Zorba ve Ozan* (1987), *Başak ile Terazi* (1989), *Burçlar Kuşağı* (1989), *Can Yeleklere Tavandadır* (1989), *Gürlevik* (1990), *Gündönümü Gündönümü* (1992), *Yazın Sesi* (1994), *Uykusuzluk* (1996), *Mani-Hayy* (1998), *Evren Ağacı* (2000), *Ot Hızı* (2002), *Keskindoreke Fındıfıfı* (2006), *Magma ve Kör Saat* (2007), *Ağustos 1936*, *Annemin Karnında Son Bir Ay* (2008), *Bir Ana Heykeli* (2008), *Elli Yıl Sonra 'Kargı'* (2014), *Karadelikte Bir Yolculuk - Tersine ya da Sapkın Ayetler* (2014)

Seçme Şiirler ve Toplu Şiirler: *Güneş Saati* (1990), *Seçme Şiirler* (1998), *Tekvin*, *Toplu Şiirler 1* (1994), *Delta*, *Toplu Şiirler 2* (1994), *Tohum Ölürsen*, *Toplu Şiirler 3* (1994), *Yağmur Taşı*, *Toplu Şiirler 4* (1995), *Bütün Şiirlerim 1* (2001), *Bütün Şiirlerim 2* (2002), *Bütün Şiirlerim 3* (2003), *Toplu Şiirler I*, *Rüzgâra En Yakın Yerde* (2010), *Toplu Şiirler II*, *Susan Denizin Sesiyle* (2010), *Toplu Şiirler III*, *Bir Başka Dil* (2010), *Toplu Şiirler IV*, *Şaman Sözü* (2010), *Toplu Şiirler V*, *Uzaktan Daha Uzak Yakından Daha Yakın* (2012)

Ve Yayınevi - 027
Anı - 002

Agios Ritsos / Özdemir İnce

Kitap Editörü
Kenan Yücel

Dizgi, Baskı Öncesi Hazırlık
Kenan Yücel

Kapak Tasarımı
Cansın Bozoğlu

Baskı ve Cilt
Sena Ofset
Litos Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No: 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 0 212 613 03 21
Sertifika No: 12064

1. Basım: Haziran 2016
ISBN: 978-605-9626-04-0

© Ve Yayınevi, 2016

Sertifika No: 30122

Ve Yayınevi
Osmanağa Mah. Bahariye Cad. No: 23/3 Kadıköy - İstanbul

www.veyayinevi.com
e-posta: info@veyayinevi.com
facebook.com/VeYayinevi
twitter.com/VeYayinevi

AGİOS RİTSOS

Özdemir İnce

İçindekiler

Sunu / Kenan Yücel • 9

Karanlıkta Gören Adam - Ritsos Üzerine Yazılar

Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar • 13

Kastania ve Halk Ozanı Yannis Ritsos • 19

Ritsos'un Uzun Yürüyüşü • 26

Yannis Ritsos'la İki Gün Daha • 32

Ritsos'la Karlovassi'de • 53

Yannis Ritsos'a Merhaba • 67

Ellerinden öperim... Güle güle... • 70

Agios Yannis • 73

Yeryüzünün Şairi Ritsos • 80

Yannis Ritsos ve Başkalarının Bahçesi • 84

Yannis Ritsos ve Rumluk • 91

1 Mayıs ve Yüz Yaşında Yannis Ritsos • 93

Ritsos'un Prostat Ameliyatı ve Sigara • 95

Yıllar Sonra Aziz Yannis Üzerine • 97

Yannis Ritsos'tan Öğrendiklerim • 100

Graganda ve Ortaklarında Olağan Tansıklar • 103

Yannis Ritsos İçin Şiirler

Yannis Ritsos İçin On İki Şiir

Karlovassi'de • 111

Karlovassi, 2 Eylül 1978 • 112

Bir Kuş • 113

Tanrıça Kalypso'yu Bırakan Odysseus'u Örnek Alarak • 114

İkaros, İkaria ve Bir Adam • 115

Kendime Okuntu • 116

İki • 117

Gözaltı, 11.8.1971 • 118

Yeni Bir Bakış, Yeni Bir Aşk • 119

Bir Başlangıç •	120
Ne Kadar Yalınsa O Kadar İyi •	121
Önsöz •	122
Burçlar Kuşağı •	123
Monemvassia'daki Mezar •	137
Yannis Ritsos'un Mektubu •	155
Yannis Ritsos'un Prag Radyosunda Yaptığı Konuşma •	157
Yannis Ritsos Albümü •	165
Ritsos Biyografisi •	174
Ritsos'un Yaşamından Önemli Tarihler •	175

Agios Ritsos... Agios Yunancada ‘aziz’ anlamında geliyor. Özdemir İnce, tanıdığı, güçlü bir dostluk geliştirdiği, ustam dediği büyük Yunan şairi Yannis Ritsos’u “aziz” olarak nitelemesini şu sözlerle açıklıyor: “On iki yıl boyunca her yıl birkaç kez görmeye gittim Ritsos’u: Atina’ya, Karlovassi’ye (Sisam Adası). Karısı Doktor Falitsa’yla, kızı Elefteria’yla tanıştık. Ritsos’u insanlarla, eski çetecilerle, işçilerle, aydınlarla konuşurken gördüm; 9 Mayıs 1979 günü birlikte gittiğimiz konserde, Alikı tiyatrosundaki dinleyicilerin ona nasıl davrandıklarını gördüm; denizde, lokantalar da halkın ona nasıl baktığını gördüm; lokanta garsonlarının ona nasıl hizmet ettiklerine tanık oldum... 1989 yılı Mayıs ayında, 80. doğum yılı kutlama törenleri sırasında hemen hemen her gün birlikte olduk. Yazarlar Birliği’nin düzenlediği gecede yazarların ve hepsi pırıl pırıl giyinmiş, yaşları 70-80 arasında eski direnme arkadaşlarının ona nasıl sevgiyle baktıklarını gördüm; 29 Mayıs gecesi İtalyan Kültür Enstitüsü’nün düzenlediği kutlamada yabancıların ona gösterdikleri saygıyı gördüm. Sokakta yürürken, salonlarda şiir okurken, lokantada yemek yerken, evinde çalışırken; mayolu ya da usta işi çok şık takımlar içinde, her zaman başında bir *azizlik aylası* vardı. Ve yalnızca ben görmüyordum bunu, herkes görüyordu. O bir Agios’tu.”

Ritsos’u ‘aziz’lik konumuna taşıyan neydi? Şiiriyle ve politik duruşuyla Yunan halkının yanında oluşu, her türden baskıya, zulme, işkenceye, hapisliğe, sürgünlüğe rağmen bu duruşundan ödün vermemesi, boyun eğmemesi, en baskıcı dönemlerde bile –olanakları olduğu halde– yurdunu terk etmemesi, halkıyla kader birliğini sürdürmesi Ritsos’un “aziz” olarak anılmasının, kendisine duyulan derin saygının, sevginin temel nedenleri olarak sıralanabilir.

Ritsos hakkında bir kitap hazırlama düşüncesi, Özdemir İnce’nin Bodrum’daki köy evine ziyaretlerimden birinde gündeme gelmişti. Söz Ritsos’tan açıldığında Özdemir Ağabey de, eşi Ülker İnce de Ritsos’tan bir aziz gibi söz ediyorlardı, gözleri doluyordu anılara daldıklarında. Büyük bir saygı, sevgi, özlem dışavuruyordu kendini... Özdemir İnce’nin Ritsos’tan çevirdiği

(Herkül Millas ve İonna Kuçuradi ile birlikte) şiir kitaplarında yer alan yazıları, Ritsos’la yaptığı söyleşi, ölümünün ardından yazdığı yazılar, gazetelerde yayımlanan yazıları, Ritsos’a adadığı şiirler vardı, bunları bir kitapta toplamayı önerdiğimde sevinçle kabul etti. Çalışmanın bitiminde kitap için kendisine bir sunu yazısı yazmasını önerdiğimde bunu benim yazmamı istediğini söyledi, onur duyduğumu belirtmeliyim.

Kitabın “Karanlıkta Gören Adam” adlı ilk bölümü Özdemir İnce’nin Ritsos üzerine yazdığı yazılardan oluşuyor. Bu bölümde yer alan “Yannis Ritsos’la İki Gün Daha” başlıklı yazı Ritsos ile 1981 yılında yaptığı söyleşiyi içeriyor. Bu bölüm, adını, Ritsos’un “*Karanlıkta gülümsedi bir adam, / belki çünkü karanlığı görmüştü, / belki çünkü karanlıkta görmüştü*” dizelerinden alıyor. Karanlığı görmüş, karanlıkta görmüş ve gülümseyişiyle o karanlığı parçalamış bir şairi anlatan yazıların yer aldığı bölüme çok yakışan bir adlandırma. “Yannis Ritsos İçin Şiirler” adlı ikinci bölümde Özdemir İnce’nin çeşitli tarihlerde Ritsos için yazdığı, ona adadığı şiirlerden (Yannis Ritsos İçin On İki Şiir, Burçlar Kuşağı, Monemvassia’daki Mezar, Yannis Ritsos’un Mektubu) oluşuyor. Yazılar ve şiirler –yazılış tarihlerine göre– yer alıyorlar kitapta. Üçüncü bölüm Ritsos’un 15 Ekim 1962 tarihinde Prag radyosunda yaptığı konuşmayı içeriyor. Kitabın sonunda Özdemir İnce’nin arşivinde yer alan Ritsos fotoğraflarından oluşan bir albüm ile Ritsos’un biyografisi ve yaşamındaki önemli tarihleri içeren bir döküm bulunuyor.

Direncin ve umudun şairi Yannis Ritsos’u anlatan bu kitap, gerek Ritsos’un gerekse Özdemir İnce’nin şiir üzerine düşüncelerini de içeriyor oluşuyla bir poetika kitabı olarak da okunabilir, okunmalıdır.

Şairin duruşu, politikayla ilişkisi bağlamında Yannis Ritsos, yaşamı, şiirleri, yazdıkları ve söyledikleriyle önemli bir rol modelidir. Albaylar Cuntası döneminin içişleri bakanı ve başbakan yardımcısı Pattakos’un “Siz bir ozansınız, niçin politikayla uğraşıyorsunuz?” sorusuna verdiği tarihi yanıtı burada bir kez daha anımsatmakta fayda var: “Bir ozan halkının en has evladıdır, bu nedenle politikayla uğraşmak zorundadır.”

Ülke olarak karanlık bir dönemden geçiyoruz. Karanlığı görmek, karanlıkta görmek ve umudu diri tutarak gülümsemekten, mücadele etmekten başka seçeneğimiz yok.

Agios Ritsos yolumuzu aydınlatıyor...

Karanlıkta Gören Adam

Ritsos Üzerine Yazılar

*Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*¹

Nâzım, Aragon, Neruda ve Guillen’le birlikte çağımızın en büyük ozanlarından biri hiç kuşkusuz Yannis Ritsos’tur. Onun şiirlerini ilk kez okuduğunda gözlerinin dolduğunu yazan Aragon, onu, yüzyılımızın yaşayan en büyük ozanı sayar: “Başlangıçta onun yaşadığımız çağın en büyük ozanı olduğunu bilmiyordum; yemin ederim ki bilmiyordum bunu. Zamanla, evre evre öğrendim, şiirden şiire, bir gizden ötekine geçerek.” Pablo Neruda ise şiirlerinin sadece Ritsos’unkilerle karşılaştırılmalarına izin verir.

Yannis Ritsos, Yunanistan’ın Peloponez bölgesinde, Monemvassia adlı, ortaçağ görünümlü bir kasabada doğdu: 1 Mayıs 1909. O doğduğu sıralar ailesinin geniş toprakları vardı, ama sonra, birdenbire yoksullaştı. Bu sırada erkek kardeşi öldü, veremli annesinin yaşamı sanatoryumda sona erdi. Ardından, ilkin, ailenin çökmesine neden olan kumar düşkünü babası, daha sonra da iki kız kardeşinden biri delirdi. Ritsos da geri kalmadı, o da on yedisinde vereme tutuldu, sanatoryumlara girdi, çıktı. Bu yıkımların, ozanın özel yaşamında ve şiirlerinde derin izleri vardır.

Ortaöğrenimi sona erince, 1926 yılında, Atina’ya geldi ve böylece ozanın büyük serüveni de başlamış oldu. Yaşamını sürdürebilmek için, sağlığının izin verdiği zamanlar, sayısız işlere girdi çıktı, horlanma ve sömürüyü yakından tanıdı. Yoksul düşmüş bile olsa, bir taşra soylusunun tanımadığı, bilmediği, acımasız ve düşman bir evrendi bu. Bu sıralar kendine kıymanın eşiğinde dolaştı durdu, ölüm sanki gözaltına almıştı onu. Ama onun direnmek ve yaşamak için iki büyük desteği vardı: şiir ve devrimci ülkü! İlk dizelerini on sekizinde yazan, bunun yanı sıra resim ve müzikle de ilgilenen ozan, inatçı bir direnişle şiir yazmayı sürdürdü. Yazmaya başladığı sıralar edindiği çalışma disiplini, onun kişiliğini belirleyen etken ve niteliklerden biri oldu yaşamı boyunca. Şiir, onun için bir boşalmadan, bir kurtuluştan daha çok, varlığının tek amacıydı sanki. Öte yandan bağlandığı devrimci eylemde kişisel olduğu kadar evrensel bir kurtuluş umudu da buluyordu.

1) *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* (Cem Yay., 1978) kitabının önsözü

Yannis Ritsos, ilk iki kitabını, *Traktörler* (1934) ve *Piramitler*'i (1935), işte bu öznel ve nesnel koşullar altında yazdı. Ritsos, bu dönemde, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulma çabası içindedir. Şiirlerinde kişisel ve ailesel sorunların yanı sıra, kokuşmuş toplum düzeninin değişmesi, suçlanması ve bir toplumsal devrimin gerçekleştirebileceği mutlu bir dünyanın özlemi ve övgüsü yer almaktadır.

İlk iki kitabından sonra, güncel olaylara ve Yunan mitolojisine dayalı bir şiir kurmaya başlayan ozan, 1935'ten başlayarak hemen hemen her yıl bir şiir kitabı yayımladı: *Epitaphios* (1936), *Kız Kardeşimin Türküsü* (1937), *İlkyaz Senfonisi* (1938), *Okyanusun Yürüyüşü* (1940), *Yağmur Ritimli Eski Mazurka* (1942), *Sinama* (1943).

Yannis Ritsos, ülkesinin tarihine sıkı sıkıya bağlıdır. Alman işgali boyunca, ulusunun faşist baskılar altında çektiği acıları dile getiren şiirler yazdı. Yunan direnme hareketini övdü, yürekten destekledi:

“Aynı gece, tutukladılar Aleko’yu.

Kimseyi ele vermedi Aleko. Üç gün üç gece asılı kaldı. Kimseyi ele vermedi.

Bir militan gibi öldü Aleko.

*Gerçek bir yoldaş gibi öldü. Son anında haykırdı: ‘Binlerce yıldız var
içimizde bizim. Öldüremezsiniz ki onları.’*

Ve Aleko yıldızları savaş bayrağına verdi. ”

Daha sonra, kurtuluşa (Ekim 1944), İngiliz müdahalesine (Aralık 1944), iç savaşa (1947-1949), devrimci hareketin uğradığı acı yenilgiye ve göğüs gerdığı acımasız baskılara tanıklık etti. 1948 yılında, siyasal düşünceleri yüzünden tutuklandı, 1952 yılına kadar, Lemnos, Makronisos ve Ayios Istratis adalarında tutuklu ve sürgün olarak kaldı. Bu yıllarda yazdığı şiirleri toprağa gömüyor, “gün doğsun diye yazıyorum” diyordu. Şiirleri sürgünlere, ezilenlere, işkence görenlere umut ve direnme gücü veriyordu.

Dört yıl süren sürgünlükten sonra, 1952 yılında özgürlüğüne kavuştu. 1954 yılında evlendi. 1955'te doğan kızı için “Sabah Yıldızı”nı yazdı. 1954-1966 yılları arasında, ikisi oyun olmak üzere, hemen hemen her yıl en az bir kitap yayımladı; bu süre içinde, on kadar kitabı da yayımlanmadan elinde kaldı.

Ayıştığı Sonatı adlı kitabıyla 1956 yılında “Ulusal Şiir Ödülü”nü kazandı. Ünü gittikçe büyümekteydi, kitapları Yunanistan’da ba-

sım üstüne basım yapıyor; şiirleri, başta Fransızca olmak üzere yabancı dillere çevriliyordu. Mikis Theodorakis'in bestelediği şiirleri dünyanın dört bir köşesinde şarkı olarak söyleniyor ve müziğine uyularak dans ediliyordu. Her zaman olduğu gibi durmadan yazıyordu. Bu yeni dönemde amacı gerçeği haykırmak değil, betimlemek ve çözümlemektir.

1967 yılında, her zamanki gibi Atina'da yaşıyordu. 1967 Albaylar Cuntası yılıdır. Ozan, ikinci kez, 21 Nisan 1967 gecesi tutuklandı. Şaşırmadı, alışkındı. Bavulunu hazırladı ve polislerin peşinden gitti.

“Buyurun, baylar” dedi. “Hiç rahatsız etmiyorsunuz. Her yere bakın.”

Binlerce devrimci ve aydınla birlikte Hipodrom'a kapatıldı. Daha sonra: Leros, Yaros ve Sisam adaları; tutukluluk ve sürgünlük. 1970 yılının sonunda, sağlık nedenleri dolayısıyla Atina'ya gelmesine izin verildi.

Yannis Ritsos, şiir serüvenini zamansal olarak dörde ayırıyor: İlk dönem: 1934-1937; ikinci dönem: 1937-1940; üçüncü dönem: Alman ve İtalyan istilas, iç savaş ve sürgün yılları; dördüncü dönem ise 1952'den sonraki yılları kapsıyor. Ozan, bu dört dönemin üçünde en belirgin özelliği, mitoloji ve güncel yaşamdan kaynaklanması. Ritsos, tıpkı Yorgo Seferis gibi, mitolojiden kendi özel yorumuna göre yararlanır. Mitolojik öykü onun için çağdaş trajediyi üstüne oturtacağı bir temeldir, ama antik mitosun tekrarı ve yeniden yazılması söz konusu değildir. O, öykünün konusunun, kişilerinin dışına çıkar, bazen antik olguları ve kişileri eleştirir, trajediyi tersine çevirir. Elinizdeki kitabın ikinci bölümünde de görüleceği gibi, Yunan tanrılarının yanı sıra Helene, Philoctete, İsmene, Orestes gibi trajedi kahramanları da girerler Ritsos'un şiirine, ama dokunulmazlıklarından, değişmezliklerinden sıyrılarak, tüm sorunların ortasında güncel kente gelirler. Ritsos için bunlar taşlaşmış kişilikler değildir, gelirler boğularak ölen sünger avcısının başında konuşurlar. Nesnelerin tümü, insanlar (ölü ya da diri), doğa ve doğa güçleri onun şiirinin vazgeçilmez öğeleridir.

Ritsos'un hemen hemen çoğu şiirlerinde yer alan temalardan biri de “hayat” ve “ölüm” dür. Yaşamın bir sonu vardır, bu kaçınılmaz, ama aslında bu bir son değil yeni bir başlangıçtır: tıpkı Adonis mitosunda olduğu gibi, tıpkı maddeci dünya görüşüne

göre her varlığın kendi özünde kendi karşısını taşıması gibi. Ona göre, ölümle hayat arasında eytişimsel bir bağlantı vardır.

Öte yandan Ritsos'un yapıtı bize sayısız kadın yüzleri sunar. Kadın, onun şiirinin temel taşlarından biri gibidir; her şeyden önce annedir kadın, doğurgandır, üretkendir, yaratan güçtür, topraktır. Ama bu kadın görüntüsünün karşısında, yoksun bırakılmış, kısır ve ebedi bakire kadın görüntüsü yer alır. Güncel bir kadının mitolojide bir karşılığı vardır, herhangi bir köylü kadın yaşlı bir Elektra ile özdeşleşebilir.

Bütün bu özellikler, son yıllarda, Ritsos'u çağımızın en önemli ozanlarından biri durumuna getirdi. 1972 yılında, Belçika'nın Knokke kentinde düzenlenen şiir bienalinde "Büyük Ödül"ü, 1977 yılında da "Uluslararası Dimitrof Ödülü"nü almış olması ve gene son yıllarda Nobel'e (Nobel, verilışı açısından kuşku uyandıran bir ödül bile olsa) aday gösterilmesi, onun, uluslararası şiir ortamında taşıdığı saygınlığın tanıtılarıdır. Bu saygınlığın başka bir örneği de, Fransa'da, son yedi yıl içinde, beş-altı kitabının yayımlanmış olması.²

Elinizdeki kitap, Yunanistan'da yayımlanmadan önce, Albaylar döneminde, Fransa'da, 1971 yılında Gallimard Yayınevi tarafından Fransızca ve Yunanca yayımlandı. Bazı bölümlerin altındaki notlardan anlaşılacağı gibi Leros ve Sisam adalarındaki tutukluluk ve sürgünlük aylarında yazıldı.

Bu şiirlerde, bir yandan Ritsos'un bildiğimiz, alıştığımız sesini bulurken, öte yandan, yepyeni bir sese de tanıklık ediyoruz. Eski sese oranla daha derinden, daha yumuşak ve sevecen, daha açık bir ses. Ama bu iki ses birbirini destekleyip geliştiren bir dayanışma, bir uyum içinde. Bu yeni şiirlerde, eskinin yüce gönüllü ve kolayca tatmin olmayan Ritsos'u bütün şiirsel ve insansal tutkularıyla var; bu yeni Ritsos biraz daha sert, daha amansız, ama kendisi gibi baskı deneylerinden geçmiş olanlara karşı çok daha yakın, çok daha dost. Bu deneyler üç adada yaşanan iki yılın acılı ve zor dayanılır deneyleri:

"Ve bir gün eğer

beceriksiz gibi gelirse size dizelerimiz bir şunu hatırlayın:

gardiyanların burunları dibinde yazıldılar

ve böğrümüzde süngü uçları. "

2) 1982'de bu sayı kırka yaklaştı. (Ö. İ.)

Bu bir özür araştırması değil hiç kuşkusuz: Açık ve alçakgönüllü bu itiraf, savaşımın başarısızlığına, eylemlerin yetersizliğine ve eski trajedilerin tekrarlanmasına karşın, ozanın ve yandaşlarının yenilmezliklerini belgeliyor.

Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar'ın öz ve biçim olarak yeni olduğunu söylerken, Ritsos'un bu tür şiirlerine *Tanıklıklar* (1963), Cevat Çapan'ın dilimize çevirdiği *Umarsız Penelope*'sinde yer alan "Kavafis İçin On İki Şiir"le başlamış olduğunu eklememiz gerek.³

Elinizdeki kitapta yer alan şiirlerin çoğunu "teslim olmamanın şiirleri" olarak nitelendirebiliriz. Sürgün ve tutukluluk yıllarının maddi ve manevi koşulları içinde bulduğu bu yepyeni ses hayranlık uyandırmalı. Örneğin, "Yinelemeler" bölümünde, eski Yunan kentleri arasındaki bölücü çatışmaları, yanıltıcı Tanrı sözcüklerini, tiranların utanç verici bir biçimde ve sessizlik içinde iki bin yıl önce öldürmüş oldukları demokrasiyi tekrar ele alıp irdeliyor, ama koyu bir umutsuzluk içinde değil, kaynağını tarihten ve topraktan alan bir umutla... Her şeye rağmen ne Leros'u, ne Yaros'u, ne de Sisam'ı umutlarının mezarı olarak görüyor.

Başta Heraklitos ve Eflatun olmak üzere, eski Yunan tarihçi ve filozofları için tarih "tekerrür eden" bir zamandır. Ritsos da İsparta ile Atina arasındaki ayrılıkçı savaşlarla 1945 iç savaşı arasında bir koşutluk kuruyor; bozgun ile yengi ve ikisinin de yüklendiği dehşet aynı boyutlarda. Burada, hiç kuşkusuz, basit ve ilkel bir koşutluk yaratmak için *şimdi, dün'e* yamanmıyor, tarih benzer ve trajik bir zaman dilimi olarak kabul ediliyor. Aynı başarısızlıkların ve aynı güçsüzlüklerin tarihi çünkü.

Bu tarih içinde geriye dönüş şiirlerinin yanı sıra "Parmaklıklar" bölümünde yer alan şiirlerde büyük bir acı seziliyor ve şiirler saptayıcı bir aydınlığın güçlü bir ustanın elinden çıkmış ürünleri. Ritsos, anlatımındaki kesinlik ve aydınlıkta doruk noktasına çıkıyor. Haydi, Ritsosca bir benzetme yapalım: Yaz günü, bir pencere kıyısında ısınmış bir testinin dış düzeyi gibi yakıcı şiirler bunlar.

*"Kaşık ağıza yaklaşıyor,
masanın altında bir dilim ekmek var."*

3) Bkz. s. 157, Prag radyosunda yaptığı konuşma.

*“Dışleriyle sert bademleri kırıyorlar,
çatırtısı duyuluyor ağızlarında.”*

*“Dışarda, sokaklarda, silah sesleri duyuluyordu.
Ay vardı.”*

“Dış fırçasını da iç cebine saklamıştı.”

Yalın ve yakıcı dizeler! Kendi toprağının yaşanmış yalın gerçeği! Bu dizelerde binlerce ses gizli: Tutuklular, sürgünler, işkence görenler ve sokaklar. Her şiir hemen hemen bir olayın, bir olgunun, bir eylemin, bir bekleyişin öyküsü, özeti. Şiirlerin yazıldığı koşullar içinde nesneler nesnelikten çıkıp bir tanık, bir haberci oluyorlar:

- *Dış fırçasını da iç cebine saklamıştı.*
- *Kim?*
- *Ölüme giden biri.*
- *Dışlarıyla sert bademler kırıyorlar.*
- *Kimler?*
- *Geceleyin zeytin çekirdeklerinden tespit yapanlar.*

Şiirler böylece birer bellek oluyorlar, yaşanan utancın belleği!

Türlü acılarla yaralanmış 70 yıllık bir ömür, sayısı belki de altmışı çoktan aşmış şiir kitapları, incelemeler, A. Blok, Attila Jozsef, Mayakovski, Dora Gabe ve Ehrenbourg’dan yapılan çeviriler, şarkıları dillerden düşmeyen plaklar, yabancı dillerde yayımlanan kitaplar, sarsılmayan bir irade ve direnme gücü! Bunlar özenilecek bir ozanın, örnek bir insanın doğal başarıları. Ama bizce Ritsos’un en önemli özelliği, ülkesinin eski kültürü ile çağdaş kültürü, geleneksel şiir biçimleriyle yeni şiir biçimlerini barıştırıp, kaynaştırıp toprağına ve halkına yakın ve onları anlatan şiirler yazmış olması; halk ancak böylesine şiirleri türküleştirir ve müziğine uyarak dans eder.

*“Şüre, aşka, ölüme inanıyorum, dedi, işte bu yüzden ölümsüzlüğe inanıyorum.
Bir dize yazıyorum,
dünyayı yazıyorum; ben varım; dünya var.”*

Evet Yannis Ritsos var!

Ankara, 5 Ekim 1977

Kastania ve Halk Ozanı Yannis Ritsos¹

Şiirin şiir onuruna sahip olduğu çağlarda, ozanın ilkin bir bü-yücü, bir haberci, daha sonra da bir toplum sözcüsü olarak sağ-lam ve yadsınmaz bir yeri vardı; yani şiir bir toplumsal olguydu ve toplumun, yaşama süreci içinde, çeşitli dirimsel nedenlerle şiire gereksinimi vardı: tarımsal mevsimin verimli geçmesi, kuraklığın sona ermesi, düşman zulmüne karşı direnme umudu vb. Toplu-mun yapısı ve değer ölçüleri, şiirle toplum, şiirle birey arasında yalıtkan bir doku hazırlamamıştı henüz ve şiirin birleştirici duyar-lığı, toplum ve bireyin varoluş olanaklarından biriydi.

Daha sonra, şiirin ve ozanın özel konumu, ticari ve sınai ka-pitalizmin gelişmesiyle birlikte, toplumu oluşturan ve yöneten güçlerin özülle çelişti, giderek şiir toplumsal bir olgu olmak ön-celiğini yitirmeye başladı. Sonuç olarak, özellikle gelişmiş Batı toplumlarında adım adım gerileyen şiir, çok dar bir çevrenin içine sıkışıp kaldı, boğuldu ve küçük bir uzmanlar topluluğunun ilgi duyduğu yazınsal bir alan durumuna indirgendi ve ozan da ken-disine ayrılan toplumsal payla yetinmek zorunda kaldı: böylece, geçmişte tek tük görülen 'lanetlenmiş ozan' tipi bir çeşit genellik kazandı.

Biraz önce, şiirin küçük bir uzmanlar topluluğunun ilgi duy-duğu yazınsal bir alan durumuna indirgendiğini+ söylemiştim. Bir olgu için uzmanlara konu olmak kara yazgısı onun toplumsal olmak niteliğini belli bir oranda yitirdiğinin en kesin kanıtıdır. Bu-nun tanıtlayıcı örneklerini, özellikle son elli yıl içinde Batı şiirinde bol bol görüyoruz. Ama, bu süre içinde, kendi anavatanlarında şiiri boğan kapitalizm, ezdiği, horladığı, sömürdüğü, insan onu-runu paramparça ettiği başka ülkelerde yepyeni bir şiirin doğu-muna tanık oldu: Çağdaş, gerçek, ulusal-evrensel, sürekli diren-menin ve insan onurunu savunmanın şiiri, sözü şiire dönüştüren acı mayayla mayalandı ve bunun sonucu olarak da toplumsal olgu olmak niteliğini yeniden kazandı, ozan sözcülük ya da yalvaçlıkla

1) Bu yazı, Yannis Ritsos'un 70. doğum yıldönümünde, 1 Mayıs 1979 günü yayınla-nan Armağan kitabı için, Kedros Yayınevi'nin (Atina) isteği üzerine hazırlanmıştır. Özdemir İnce, *Şiir ve Gerçeklik*, 1. Baskı: Broy Yayınları, 1985; 4. Baskı: İmge Yayın-ları, 2011, s. 249.

nitelendirebileceğimiz toplumsal görevinin yükümlülüklerini zorunlu olarak yerine getirmeye başladı. Çünkü ozan, yalnız kendi adına değil, aynı zamanda halkı ve giderek bütün insanlar adına konuşma hakkını, ancak onlarla birlikte acı çekerse, onlarla birlikte omuz omuza savaşırsa, kendini onlara ve gerekirse onlara rağmen adayabilirse kazanabilir; insanlar, kendi acılarının, düşlerinin şiirsel olarak somutlanmasında olağanüstü olgular bulurlar, bir gerçeğe bağlanır gibi bağlanırlar ona, onunla özdeşleşirler.

Selanik. Üniversite tepesindeki Ahepans Hastanesi. Sevgili Lambrakis burada ölümle boğuşmaktadır. (...) Gece iner ve hastane çimenleri üzerine oturmuş Yunan gençleri yavaş yavaş Yannis Ritsos'un *Kitabe'sini* yani *Epitaphios*'unu, Mikis Theodorakis'in bestesiyle söylemeye başlar. Bu bir ayındır ve çağdaş Yunan tarihinde kaç kez yaşanmıştır. Bu örnekte de görüldüğü gibi, şiirin işlevini gerçekleştirmesi için, ilkel çağlarda olduğu gibi ortak bilincin ürünü ve bu bilincin iletişim aracı olması ve ona seslenmesi başlıca koşuldur: Şiir fabrika bacalarından tütecek, tozlu sokaklarda yelle savrulacak, okul sıralarına dirseğini dayayacak, ölümcül bir hastanın başucunda geceleyecek, sevişenlerin dudaklarında ıslanacak, devrimcinin yüreğinde mayalanıp kavgasında çoğalacak, zalime ve kötüye can düşmanı olacak, insanın varlığına karşı olan ne varsa ona başkaldıracak! İşte bu yüzden, yirminci yüzyılın son yarısında şiir Güney Amerika'da, Afrika'da, Güney Doğu Asya'da, Yunanistan, İspanya ve Türkiye'de altın çağını yaşamaktadır: çünkü buralarda şiirin acı, umut, başkaldırı ve devrimle, kısacası 'insan'la soylu bağlantıları vardır ve bu şiirin mayası büyü, mucize, gerçek ve devrimle karılmıştır. Bu ülkelerin ozanları halklarının gözü, kulağı ve dilidir. O, artık sadece ozan değil, ilerici-devrimci-öğretmen-ozan'dır! Yeni bir mitosun başlangıcı! Şili'de Pablo Neruda, İspanya'da Lorca ve Alberti, Küba'da Nicolas Guillen, Türkiye'de Nâzım Hikmet ve Yunanistan'da Yannis Ritsos; insanın yüzüne kan getiren, yüreğini ısıtan ozanlar.

"Kastania"²² önümde bir ders metni gibi açık duruyor, ondan kendi payıma ve izin verirlerse ülkemin genç ozanları adına birkaç yararlı ders çıkartmaya çalışacağım:

2) Yannis Ritsos, *Şiirler*, Çevirenler: Özdemir İnce - Herkül Millas - İoanna Kuçuradi, Varlık Yayınları, 2000, s. 247

Yannis Ritsos, *Her Zaman En başta Özgürlük*, Çevirenler: Özdemir İnce - Herkül Millas - İoanna Kuçuradi, Kırmızı Yayınları, 2009, s. 268

*Yukarda, tıpkı yarın gibi, kurşuna dizdiler kırkını.
Yirmi yıl geçti. Kimse ağzına almadı adlarını.
Anlıyorsun hayatımızı. Her yıl,
böyle bir gün, titrek kavakların altında buluruz
kırık bir kiremit, iki sönmüş kömür, bir parça günnük,
bir sepet üzüm, bir balmumu
siyah fitilli. Biraz yanmış, rüzgâr hemen söndürmüş.
İşte bu yüzden, akşam vakti, eski ikonalar gibi
oturur kapı eşiklerine yaşlı kadınlar,
işte bu yüzden çabucak irileşti çocuklarımızın gözleri,
bu yüzden başka yere bakarmış gibi yapıyor köpeklerimiz
geçerken jandarmalar.*

Bir simge, şiirsel, öğretici bir simge benim için “Kastania”, aynı zamanda ortak bilincin simgesi; insanın eli ve ruhu var bu şiirde.

Yukarıda adını andığım ülkelerde, toplumsal içerikli şiirin kendi dinamiği içinde taşıdığı büyük bir tehlike var: Gönüllü ve savgüden (*engage*) şiirin başlıca aşıl topuğu bildiri ve el ilanı ile karıştırılması, özellikle genç ozanlar tarafından karıştırılması; toplumsal ve politik tutkuların bir estetik yapı içinde şiir –bu tutkulardan kaynaklanmasına karşın onlardan bağımsız– bir şiir düzeyine çıkarılamaması. Şiiri bildiri ve el ilanı düzeyinde kavrayan ozanlara “Kastania”yı ev ödevi olarak vermek isterdim. Öte yandan, şiiri bir toplumsal olgu olarak değil de, sadece sözcüklerin serüveni gibi görenlere bir sözüm yok; kendi yazgılarını yaşayabilirler.

Nedir Kastania?³ Ne diyor? (Bu yazı daha çok Türk okurları düşünülerek yazıldığı için bu ayrıntılara girmek gereksinimini duyuyorum.) İsterseniz, şiirde bir dil türevi, bir imgesel dil olarak metinden yansıyan öyküyü yeniden üretelim:

Ozan, “Yirmi yıl geçti” diyor. Demek ki kırk kişi yirmi yıl önce kurşuna dizilmiş, 1945-1950 yılları arasındaki bir tarihte. Bir toplumun dönüşüm sancısı çektiği bir dönemde. Bu noktadan hareket ederek ve bu bakış açısı içinde coğrafi alanımızı genişletebiliriz: İç savaşlar, yerli ve işgalci faşizm, bu tür olayların çoğu zaman sahneye koyucusu olmuş, ilerici ve devrimciler çoğu kez

3) Kastania, Samos (Sisam) Adasında bir dağ köyü.

sırtları duvara, yüzleri namlulara dönük durmuşlardır: İspanya'da, Şili'de, Endonezya'da, Vietnam'da, Polonya'da, Yunanistan'da. Bundan tam 58 yıl önce, on beş Türk devrimci-ilericisi, Mustafa Suphi ve arkadaşları, Türk ulusunun kapitalizm ve emperyalizm karşı yaptığı savaşa katkıda bulunmak üzere yurda dönerken Karadeniz'de boğularak, kurşunlanarak öldürülmüşlerdir. Demek ki "Kastania"⁴ yerel, ulusal olduğu kadar, evrensel bir simge de olabilir.

Ozan, şiiri sanki bir film gibi düşünmüş: "Yirmi yıl geçti" dedikten sonra 'kesme' (cutting) yapıyor, anlatıcı-betimleyici, daha doğrusu belgeselci bir ozanın belki de binlerce dizıyla çizileceği bir sahneyi bir tek dizide özetliyor, ne tetiği çeken faşist parmağın acımasızlığı, ne o parmağın gözlerinin sadık parıltıları, ne de sırtı duvara, yüzü namlulara (belki de tersi) dönük olanların o anda yaşadıkları binlerce duygu ve düşünce tufanı. Artık adları anılmasa bile, 'kesme'den sonra zihinsel kameramız çekecek, gönül gözümüz görecektir, yüreğimiz duyacak; çünkü artık, ortak kültürün içinde yer alan bir gerçek bu. Söylenmeyen alanların yakıcı şiiri! "Yirmi yıl geçti"den başlayan kronolojik boşluk, ozanın okura olan güveninin de tanığı; söylenmeyen alanın şiirini okurun yeniden üreteceğini biliyor.

'Her yıl'la başlayıp süren dizeler, halkın binlerce yıllık, belgeci-anlatıcı şiir anlayışının, şiirsel patlamayı sağlamak için, ortak kültürün verileriyle dayanışmasının ürünü: 'kırık bir kiremit', 'iki sönmüş kömür', 'bir parça günnük', 'bir sepet üzüm' eğer halkın duygusal ve şiirsel belleği olmasaydı, birer basit belgesel görüntü düzeyinde kalabilirdi, ama duygusal dinamizm bu basit gibi görünen gözlemleri birdenbire somut bir acıya dönüştürüyor ve gündelik dilin olanak ve öğeleri, şiirsel söylem içinde, zihinsel ve şiirsel düzeylerine erişiyor. Burada olağanüstü bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz: sanki hiçbir imgesel gücü yokmuş gibi görünen saptamalar, bin voltluk elektrik akımı gibi çarpıyor insanı; çünkü ozan, halkın görenek ve geleneklerinden yararlanarak ve hiçbir yorum yapmaksızın, duygu ve düşüncenin neredeyse son sınırına yaklaşmıştır. Çünkü kavak, kiremit, sönmüş kömür, günnük ve balmumunun okurun zihninde töresel, ritüel bir anlamı ve şiirsel gizilgücü vardır: Mucize, olağanüstü ve şiir bizzat hayatın kendisidir, gündelik yaşamın görünmeyen çağlayanındadır;

4) "Kastania", Yannis Ritsos'un *Tanıklıklar* adlı şiir dizisinde yer alır. Bu tür şiirler çağdaş anlatı şiirin en iyi örnekleri sayılabilir.

mumla rüzgârın eylemlerini dile getiren yüklemelerde kullanılan, tekrar ve sürekliliği simgeleyen şimdiki zaman hikâyesi (*imparfait*), şiirsel gizilgüce, yaşamı simgeleyerek katkıda bulunan kullanım olarak dikkati çekmektedir. Çünkü insanı her şeye karşın ayakta tutan ve yaşamı sürdüren dirimsel, duygusal direnme güdüsünde müthiş bir şiirsel güç vardır!

T.S. Eliot, *Hamlet* üzerine denemesinde, nesnel bağlaşıklıkla (*objective correlative*) ilgili olarak şunları yazıyor: “*Heyecanı sanat biçiminde dile getirmenin tek yolu, ona nesnel bir karşılık (nesnel bağlaşıklık) bulmaktır. Başka bir deyimle, o belirli heyecanın örneği olabilecek bir nesneler dizisi, bir konum, bir olaylar zinciri bulmaktır. Öyle ki, duygusal yaşantının içine girmeyen o dış gerçeklerin verilmesiyle heyecan hemen uyandırılmış olsun.*”⁵

“Kastania”da nesnel bağlaşıklık kuramının uygulanmış olması söz konusu mudur? Bir bakıma, evet. Ancak, burada bizim anladığımız, Fransız sembolistlerinin anladığı anlamda bir nesnel bağlaşıklık değil; yani, şiirin doğrudan doğruya heyecanı dile getirmemesi, fakat şiir duyarlılığını uyandırması. “Kastania”da bu durum söz konusu değil, daha doğrusu, ‘mum, üzüm, kömür, balmumu’ birer simge değildir, sahip oldukları şiirsel gizilgücün simgeyle ilişkisi yoktur; onlar kendileri olan nesnelerdir, hayatın bir parçasıdır ve yaşamla somut ilişkileri vardır. Örneğin, Türkçe’de beyaz peynir ve kavun hemen ‘rakı’yı akla getirir. Bu kadar basit olmasa da, söz konusu olan, böyle bir şey; ama kesinlikle mekanik bir çağrışım değil. Çünkü, ozanın olduğu kadar okurun da –ya da tersi– yaşantısında sözlerle, eylemlerle, durumlarla yakın ilgisi vardır duyguların, daha doğrusu nesne-duyguların. Bu duygular, yaratma ve aynı zamanda anlama sırasında, temel heyecanın çevresinde toplanırlar, yürekle kafa arasındaki bağ, duyguların ilgili olduğu nesnelerin aracılığıyla sağlanır. Ozanın kafa ve yüreğinde birikmiş olan nesne-duygu ve düşüncelerinin aynı dalga uzunluğunda ses veren benzerleri okur-halk yığnında da

5) T. S. Eliot, *Denemeler*, çeviren: Akşit Göktürk, De Yayınevi, 1961, s. 54. / Önemli not: Rahmetli Akşit Göktürk bu gençlik dönemi çevirisinde, T.S. Eliot’un ileri sürdüğü, çok önemli ‘objective correlative’ kavramını çok yanlış bir yorumla ‘nesnel karşılık’ olarak çevirmiş ve bu yanlış yorum, ülkemiz şiir çevrelerinde, şiirsel imgenin, şiirsel düşüncenin nesnel dünyada bire bir karşılığı olması gerekir gibi çok ağır bir yanılgıya yol açmıştır. Buna karşılık, aynı yazıyı çeviren Halit Çakır (T.S. Eliot, *Denemeler*, Remzi Kitabevi, 1988, s. 73) bu kavramı ‘nesnel bağlaşıklık’ olarak çevirmiştir. Çeviri doğrudur, çünkü kavram bir ‘karşılık’ değil bir ilişkiyi içermektedir. (29 Ekim 1995, Ö. İnce)

hazırlanmışsa, şiir binlerce megatonluk bir tomurcuk gibi patlar, tıpkı “Kastania”-okur ilişkisinde olduğu gibi; yoksa, tek başına bir sepet üzümün, sönmüş mumun, üç dört kömürün şiirsel yükü nedir ki!

“Kastania”nın Türkçesini okuyup dinleyenlerin en çok etkilendikleri bölüm son üç dize. Bunun nedeni bence, nesnel bağlaşımların doruk örnekleri olmalarının yanı sıra, okurla sözcükler arasında somut bir yer değiştirmeye, bir özdeşleşmeye olanak sağlamaları. Bu üç dizenin sonunda soracağımız üç ‘niçin’ ve ‘neden’ sorusuna alacağımız yanıt, olaylar zincirini yeniden yaratarak, doğrudan doğruya anlatımın asla erişemeyeceği bir duygu ve düşünce yükü oluşturuyor. Ritsos eğer Kastania öyküsünü kronolojik ve betimleyici bir teknikle anlatsaydı, şiir başladığı yerde bitmiş olurdu, çünkü okurun şiire katılma olanağını elinden almış olurdu. Oysa “Kastania” metnine uyguladığı yöntemle şiir bütün yan çağrışımlarla birlikte sarmal (helezonik) bir süreç içinde nesnel bağlaşımlarını buluyor: unutmamak, sevmek ve saygı duymak.

“Kastania”dan bir genç ozanın çıkartacağı ders şu olmalı: eğer ozan, bireyci oyalanmaların ya da el ilanlarının şiirini yazmak istemiyorsa, kendini ‘biz’ içinde silmeli, dizeleri halkın yüreğindeki anonim şiir sesinin halkasına takılmalı, imgelerin ortak zihinde kesinlikle bir bağlaşımla olmalıdır. Yani şiiri çarpıcı imge ya da yadsınmaz bilimsel doğrularla belli bir kalıbın içine sıkıştıran anlayış değil, ortak şiir hazinesini kışkırtan, şiirin arı kovanına çomak sokan anlayış: yukarıdan bakmayan, alçakgönüllü bir şiir, bir ozan! Bizim ülkemizde, bizim gibi ülkelerde, çağdaş şiirin en önemli sıfatlarının bunlar olması gerekir.

Ritsos’un “Kastania”da ve genellikle bu tür kısa şiirlerinde çok ilginç bir tutumu var: sanki Homeros destanı okuyan bir ozan; ama dinleyicilerini etkilemek için jest, mimik ve efektlerden yararlanmıyor; tek aracı sözcükler. Dinleyici ile şiir arasındaki kimya bu alanda oluşuyor. Belki yanıliyorum, ama olsun, ben hep şöyle tasarlıyorum Ritsos’u: gezginci bir halk ozanı gibi. ‘Halk ozanı’ diyorum, çünkü halk ozanı, halkların şiirsel töresinde, halkın gözü, kulağı, ortak vicdanı ve dilidir; bir yansıtıcı, bir bilinçlendirici habercidir: güncel haberleri verirken, geçmiş anarken, estetik bir bağlam içinde, dinleyicilerinin toplumsal bilincinin uyanmasını sağlar. Söylediklerinin hepsi yeni, bilinmedik gerçekler olmayabilir, dinleyici bunu bilse de bir estetik esrime

içinde kendini aşmak, yenilenmek, geçmişle ilişkilerini canlı tutmak gereksinimi içindedir. Halk ozanı, geçmişin iletişimcisidir, pek ender yorum yapar, halkın oluşturduğu duygu ve düşüncüyü ona geri verir. İnsanların manevi önderidir ozan! Ritsos bu savı bütün yaşamı boyunca davranışlarıyla doğruladığı gibi, 1970 yılında, Başbakan Pattakos'un, "Siz bir ozansınız. Neden politika karışıyorsunuz?" sorusuna, "Bir ozan ülkesinin başta gelen vatandaşıdır ve salt bu nedenle ülkesinin politikasıyla ilgilenmekle yükümlüdür" karşılığını verirken, bir insanlık dersi olacak düzeyde de vurgulamıştır.

'İşte bu yüzden', bizim de ozanımızdır, bizim de öğretmenimizdir Yannis Ritsos. Türk okurunun onunla Türk dilinde tanışmasının 8-10 yıllık geçmişe dayanmasına, ilk kitabının 1974, ikinci kitabının 1978 yılında yayınlanmasına karşın yüreğimizdeki onurlu yeri Nâzım Hikmet'in yanındadır.

Türkiye Yazıları, Mayıs 1979

Ritsos'un Uzun Yürüyüşü

1978 Ağustos ayıydı, yazlarını geçirdiği Karlovassi'deki (Sisam adası) evinde konuşuyorduk.

– Üstadım, demiştim, gördüğüm kadarıyla ülkenizde bir “Ritsos mitosu” var, bu şiir’in mi, yoksa insan’ın mı mitosa dönüşmesi sizce?

Kısa bir süre düşündükten sonra, bu soruma şöyle yanıt vermişti:

– Benim yaşamım, politik yaşamım şiirim kadar önemlidir. Sözüünü ettiğin gibi bir “Ritsos mitosu” varsa, bu sadece şiirden oluşmamıştır.

Büyük bir ozanın yeryüzü varlığına ilişkin ilginç bulduğum, o oranda da doğru ve gerçek bulduğum bir saptamadır bu. İkincisi de şu:

Albaylar Cuntası 21 Nisan 1967 günü Yunanistan’da iktidara el koymuş ve aynı gün saat beşte Ritsos’u tutuklayıp Yaros adasına göndermişti. Gene aynı gün, kitapları, şiirlerinden yapılan besteler ve plakları yasaklandı. Tutuklanışından beş ay sonra Leros adasındaki Siyasal Sürgünler Kampı’na aktarıldı. 1968’in Ağustos ayında, Leros adasının askeri doktorları kanser kuşkusuyla Ritsos’u Atina Kanser Merkezi’ne gönderdiler. Doktorların bu kuşkuları doğrulanmadı ama ozan çok hastaydı; bir değil, birçok hastalığı vardı, ama buna karşın Leros adasına geri gönderildi. Bunun öğrenilmesi üzerine, dünyanın birçok ülkesinde aydınların, yazar ve sanatçıların, politikacıların imzaladığı bildiriler yayımlandı; baskıya dayanamayan Cunta, ozanın Karlovassi’deki evinde gözaltında yaşamasına karar verdi: evinde yaşayacak ama kimseyle görüşmeyecek ve yazışamayacaktı. Kendisine “günaydın” denilmesi bile yasaktı.

Ritsos, 1970 yılında Spoleto’da yapılacak olan İki Dünya Festivali ile Londra’da yapılacak olan Büyük Britanya Sanat Kurulu Şiir Kongresine, konuk olarak çağrıldı. Bu iki çağrı üzerine Cunta’ya tekrar dış baskı başladı. “Kimmiş bu adam?” diye merak eden Cunta’nın başkan yardımcısı Stelios Pattakos, ozanı Sisam adasından Atina’ya getirtti. Ritsos’la Pattakos içişleri bakanlığında karşılaştılar, ikisi de birer cümle söyledi.

Pattakos: Siz bir ozansınız. Niçin politikaya karışyorsunuz?

Ritsos: Bir ozan ülkesinin en büyük vatandaşıdır, işte bu yüzden de politikayla ilgilenmek onun görevidir.

Konuşma bu iki cümleyle sona erdi ve Ritsos “mevcutlu” olarak Sisam adasına geri gönderildi. Fakat uluslararası baskının daha da artması üzerine kendisine pasaport verildi. Ritsos artık yurtdışına çıkıp bu iki toplantıya katılabilir, iyi bir hastaneye yatabilir, bireysel özgürlüğüne kavuşabilir, isterse Yunanistan’a dönmeyip bir başka ülkede bir “kahraman” gibi yaşayabilirdi; ama o, özgürlüğünün yurt içinde sınırlandırılmasını ve faşist cunta yönetimini protesto etmek amacıyla ülke dışına çıkma olanağını geri çevirdi.

Yannis Ritsos’un kişiliğine ilişkin önemli ipuçları veren bu iki küçük öyküden sonra, yetmiş yıl öncesine dönebiliriz artık: Ritsos, 1 Mayıs 1909’da Monemvassia’da doğdu. Yarı feodal toprak düzeninin egemen olduğu o yıllarda, babası geniş topraklara sahipti. Ama bu bey’lik durumunun bozulmasına Eleftherios Ritsos’un aşırı kumar tutkusu neden oldu. Ardından hastalıklar ve yaslar: ağabeyi Dimitri ile annesinin veremden ölümleri, babası ve iki kız kardeşinden birinin delirmesi. Verem ve delilik! Yaşanmamış ve bir daha yaşanmayacak olan çocukluğun üzerine bir dağ gölgesi gibi çöken bu yıkımlar, bir süre sonra, ozanın en verimli temalarını oluşturdu: “Çocukluk, yaşamamış çocuk”, “Yıkılan, dağılan aile ocağı”, “Baha’nın korkunç sesi ve sessizce ağlayan kadınların suskunluğu.”

On altı yaşında Gytheion lisesini bıraktığı zaman, yoksul düşmüş bu taşra soylusunun önünde tek çıkar yol vardı: Şansını Atina’da denemek. Ama belalı bir yıldır 1925: büyük bir ekonomik bunalımın ilk belirtileriyle karşı karşıyadır dünya. Bu ortam içinde Yunanistan’ın özel ve önemli bir sorunu vardır: Atina’nın nüfusunu iki katına çıkaran ve kentin çevresinde bir alt-proletarya kuşağı oluşturan bir buçuk milyon Anadolu göçmeni. O da bir iç göçmendir. Hayatını daktiloluk, düzeltmenlik yaparak kazanır. Ama birkaç ay sonra, 1926 kışında, annesiyle ağabeyini göçüren hastalığın ilk belirtileri görünür onda da. Atina’dan Monemvassia’ya döner ve boş bir handa şiirler yazar (zaten sekiz yaşından bu yana yazmaktadır). Bu hiçbir zaman yayımlanmayacak olan şiirlerin teması “Eski evimiz”dir; yani, otuz yıl sonra “Sonat”, “Ölü Ev”, “Dağın Gölgesi Altında” ile tekrar ortaya çıkacak olan kaynak.

1926 güzünde, tekrar Atina'ya dönünce, Baro'da kütüphaneci yardımcısı olarak çalışmaya başlar. Ama hastalık peşindedir, Ocak 1927'de Papadimitrou kliniğine, oradan da Sotiria (Atina'da) sanatoryumuna kaldırılır. On yedi yaşında girdiği bu sanatoryumdan yirmi bir yaşında çıkar ozan. Ne var ki, dört yıl kaldığı sanatoryum Ritsos'a bir okul olmuştur. Çünkü Sotiria'da aydınlar, yazarlar, sanatçılar ve işçi önderleri de bakım görmektedir. Ritsos, şiirin bireysel doyum ve sözcük oyunu sorunu değil de uzun bir çalışma yaşamı olduğunu burada bulgulamıştır. Yaşamının ve şiirin öznel koşullarını Monemvassia ve ailesi belirlemiştir. Nesnel koşullara gelince, çevresinde yepyeni bir dünya vardır: Anadolu bozgunu ülkede şok etkisi yapmış, düşünce dizgeleri ve toplumsal yapılar altüst olmuştur. Çok küçük, ama bununla ters orantılı ölçüde savaşımcı bir işçi sınıfı oluşmaktadır. Anadolu Rumlarının göçü, kentleşmeyi, proleterleşmeyi hızlandırmış ve bunların ardından işsizlik, grevler, ayaklanmalar ve baskılar sönün etmiş, göçün yarattığı bu yeni sınıf büyük toplumsal bunalımlara yol açmıştır. Duygusal ve ideolojik bağlamda, 17 Ekim'in yansıması için verimli bir toprak oluşmaktadır. Öte yandan, silahlanan Avrupa'da faşizmin yükselişi de başlamıştır. Böylesine öznel ve nesnel bir ortamda, onurlu bir insan, hakça, kardeşçe, eşit ve barışçıl bir dünyanın yaratılması düşüncesinden başka neye bağlanabilir? Yukarıda da belirttiğim gibi, Sotiria sanatoryumu kapalı bir dünya değildi; verem bir yoksul hastalığı olduğu kadar bir aydın hastalığıydı, bu yüzden de dış dünyanın nesnel koşulları tüm keskinlikleriyle sanatoryuma da yansıyor.

Sotiria'dan çıkınca (Ekim 1931) —daha sonra bir kez daha grip çıkacaktır bir başka sanatoryuma (1937-1938)— “İşçi Kulübü”nde militan yaşamına başlar. Yaşamını figüranlık ve dansörlük, Govostis Yayınevi'nde düzeltmenlik yaparak kazanır. 1934 yılında “Traktörler” yayımlandığı zaman Yunanistan'da politik rüzgârlar tersine esmeye başlamıştır: ezilenlerin umudu Venizelos'un iktidardan uzaklaşması, II. Yorgo'nun bir senaryo ile tahta çıkması ve nihayet fesatçı General Metaxas'ın başbakanlığa atanması (1935) ve faşist eğilimli bir baskı rejiminin başlaması.

1936: Büyük bir grev Selanik'i felce uğrattı. Metaxas polisi göstericilerin üzerine ateş açtı: 30 ölü, 300 yaralı. Ertesi gün *Rizospastis* gazetesinde bir fotoğraf yayımlandı: Oğlunun sokak ortasındaki cesedinin başında ağlayan anne. Ritsos bir gazete alıp evine gitti. İki gün iki gece evden çıkmadı, üçüncü günün

sabahında, Anne'nin yirmi ağıtından oluşan "Yazıt" (*Epitaphios*) hazırda artık. Bu şiir Ritsos için olduğu kadar Yunan şiiri için de bir dönüm noktasıdır (hatta Theodorakis yıllarca sonra bu şiiri besteleyerek üne kavuşacak ve "Yazıt" devrimciler için ikinci bir ulusal marş olacaktır). Ozan ilk yapıtlarının formalizminden, didaktizminden, güzel söyleme özentisinden kurtulmuştur artık; buna karşın halkın dilinde saf bir lirizm söz konusudur: Ortak belleğin malı, türkülerle, mitolojisiyle, Ortodoks ayinleriyle duygusal bağları olan bir lirizm.

"Yazıt", *Rizospastis* gazetesinde parça parça yayımlandıktan sonra 10.000 adet basıldı. Bu kitabın, Metaxas'ın diktatörlüğünü ilan ettikten sonra, Atina'nın Zeus Tapınağı sütunları arasında Marx, Gorki ve Anatole France'ın kitapları arasında yakılmış olması halk üzerindeki büyük etkisini kanıtlamaktadır.

5 Ağustos 1936: Bu tarihten itibaren Yunanistan, faşizmi, işkenceyi, baskıyı, binlerce tutuklanmayı yaşayacaktır.

Nisan 1941: Alman işgali. Ritsos, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kültür sorumlularındandır; Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun emrinde dir.

Aralık 1944: Alman işgalciyle savaşan Ulusal Kurtuluş Ordusu kurtarıcı İngiliz ordusuyla da çarpışmak zorunda kalır.

5 Ocak 1945: Partizanlar Atina'yı boşaltıp kuzeye çekilirken, Ritsos da aralarında dir.

12 Şubat 1945: Varkiza Anlaşması, Partizanlar Atina'ya döner. Bu anlaşma gerçekte UKO'nun bir ölüm fermanıdır: 20.000 tutuklama, 3.000 idam kararı, binlerce cinayet, baskı ve işsizlik.

24 Aralık 1947: İç savaş.

Temmuz 1948: Ritsos, Atina'da tutuklanır.

Ağustos 1949: İç savaş General Markos'un devrimci-demokrat ordusunun yenilmesiyle son bulur.

Ritsos'un yazgısı Temmuz 1948'de tutuklandığı zaman belli olmuştur: Lemnos adasındaki Kondopouli kampı, yani elinizdeki kitapta yer alan "Kararmış Çömlek" in yazıldığı yer. İkarıa, Agios Efstratios (Ais Stratis), Yura ve Lemnos adalarında Ritsos gibi yüz bin devrimci insan vardır ve bu bir başlangıçtır. Asıl cehennem Makronissos adasındadır (Ritsos yaşamda aldığı üç diploma'dan biri sayar bu adayı, ötekiler Yaros ve Leros'tur); ozan, 1949 Mayıs'ında bu adaya aktarılır.

Ritsos, Temmuz 1948'de girdiği cehennemden 1952 yılında çıktı. Politik düşüncelerini yadsıdığını belirten bir belgeyi imzala-

sa belki hemen kurtulurdu bu cehennemden, ama o ömründe bir kez bile olsa kendisiyle çelişmemiş bir insandı, bir ozandı.

Ritsos, yazımın başında da değindiğim gibi, ikinci kara dönemi, 1967-1974 yılları arasında, Albaylar Cuntası zamanında yaşadı. Bu dönemde de devrimci onuruyla yaşadı ve bir belge imzalamayı kabul etmedi.

1 Mayıs 1979¹: Atina'daki "Yeni Biçimler" galerisinde açılan "Yetmişinci Doğum Gününü Kutlama Sergisi"nde (aynı sergi Atina'da bir başka yerde ve Selanik'te de tekrarlandı) Yunanca yayımlanmış 85 yapıt, kırktan fazla yabancı dile çevrilmiş kitapları, sürgünlerde, toplama kamplarında yaptığı resimler, boyadığı taşlar sergileniyordu. Ben de oradaydım, Ritsos'un yanıdaydım: Dede, baba, torun, üç kuşağın birlikte görmeye geldiği, ozana kitap imzalattığı sergi sanki bir "Kabe" gibiydi. Göğsüne madalya takılırken ben de Daphni Belediyesi'ndeydim. Şiirleri okunurken, belki de bir zamanların Anadolu göçmenlerinin oluşturduğu bu bölge insanları, işçiler, öğrenciler ve aydınlar şiirlere mırıldanarak katılıyor, yürekler dolusu sevgi ve saygıyla bir büyük insanı, bir büyük ozanı, bir büyük savaşıyı selamlıyorlardı.

Ritsos, ilk sürgünlük yıllarında, özellikle Fransa'da Aragon'un dergisinin aracılığıyla tanınmaya başlanmıştı. 1956 yılında yayımlanan ve elinizdeki kitapta yer alan "Ayışığı Sonatı" ile Yunanistan Ulusal Şiir Ödülü'nü kazandı. Ozanın dünyaca tanınması Albaylar Cuntası'yla birlikte başladı, bunun sonucu olarak da birçok ödülle taçlandırıldı.

1972: Knokke-le-Zoute (Belçika) Uluslararası Şiir Büyük Ödülü.

Mayıs 1974: Bulgaristan Halk Meclisi tarafından, barış, ilerleme ve demokrasi uğrunda yaptığı onurlu savaşım dolayısıyla Georgi Dimitrov Ödülü'ne değer görüldü. Bu ödülü alan ilk yazar oldu.

Haziran 1975: Alfred de Vigny Şiir Ödülü (Paris).

10 Haziran 1975: Selanik Üniversitesi, Onur Doktoru unvanı verdi.

28 Mayıs 1976: Taormina Büyük Şiir Ödülü (İtalya).

1977: Lenin Ödülü (SSCB).

İki kez de Nobel Ödülü'ne aday gösterildi.

Eğer Ritsos bugün Yunanistan ve dünyanın en büyük ozan-

1) Aynı gün, benim *Yannis Ritsos İçin On İki Şiir* adlı Yunanca kitabım Kedros Yayınevi tarafından Atina'da yayımlanmıştı (Ö.İ.)

larından (Aragon'a göre en büyük ozanı) olarak kabul ediliyor, her yerde sevgi ve saygıyla karşılanıyorsa, bunun nedeni, Yunan halkının kırk yıllık özgürlük ve demokrasi savaşımının, umutlarının ve hayal kırıklıklarının, yitık bir kuşağın boğuntularının ve kavgalarının onun sesinde yansımasındandır, şiirsel araştırmalarını biçim ve öz olarak kırk yıl boyunca diri tutabilmesindendir. İşte bu yüzden, dünya şiiri söz konusu edildiği zaman, adı Pablo Neruda'nın, Nâzım Hikmet'in, Nicolas Guillen'in adlarıyla birlikte yazılmakta, adı onların adlarıyla birlikte anılmaktadır.

Ankara, Ekim 1979

Yannis Ritsos'la İki Gün Daha¹

1965 ya da 1966 yıllarından birindeydi, Kemal Özer'den bir mektup aldım. Paris'teydim. Attila Tokatlı ona bir Yunan ozanından söz etmiş, adı Yannis Ritsos'muş. Bu ozanın, Aragon'un yönettiği *Lettres Françaises* dergisinde birkaç yıl önce uzun bir şiiri yayımlanmış. Şiirin yayımlandığı sayıyı bulup kendisine göndermemi, şiiri çevirtip *Şiir Sanatı* dergisinde yayımlayacağını yazıyordu.

Bir Fransız arkadaşımınla birlikte derginin yönetim yerine gittik. Eski sayı ciltlerini taradık, sözü edilen şiiri bulduk. Ama görevliler o sayıdan ellerinde iki nüsha kaldığını, bu nedenle dergiyi veremeyeceklerini söylüyorlardı. O sıralarda fotokopi işleri bu denli yaygın mıydı? Anımsamıyorum. Dergiyi almak için direttik. Sonunda, "Verilmesine ancak Monsieur Aragon karar verebilir," dediler. Şanslı bir günümüştü anlaşılan, Aragon'un yanında kimse yokmuş, beni kabul etti. Aragon'un odasına girerken heyecandan dizlerim titriyordu. Aragon, bana:

"Bu sayıyı neden bu kadar ısrarla istiyorsunuz delikanlı?" diye sordu.

"İçinde bir şiir var," dedim, "bizim dile çevirip bir dergide yayımlayacağız."

"Hangi şiiri, hangi dilde?"

"Yannis Ritsos'un şiirini, Türkiye'de."

Aragon'un yüzündeki şaşkın mutluluğu anlatamam. Aragon, beni içeri getiren kişiye:

"O dergiyi bu delikanlıya verin," dedi, "en iyi böyle bir işe yarayabilir."

Yolda şiiri okudum. Şimdiye kadar okuduğum şiirlere benzermiyordu, eski gibiydi ama yepyenydi, bir şey söylemek istemiyormuş gibiydi, ama çok şey söylüyordu. Dergiyi Kemal'e istemeye istemeye gönderdim. Şiirin çevrilip çevrilmediğini bilmiyorum, ama hiçbir yerde yayımlanmadı.

Ritsos'un başka şiirlerini okuyabilmek için 1969 yılına kadar bekledim. Ama onun şiir evrenine ancak *Taşlar, Yinelemeler*,

1) *Gösteri* dergisinin 13 ve 14. (Aralık 1981, Ocak 1982) sayılarında yayımlanan bu söyleşi Yannis Ritsos'un mirasçısından ve Özdemir İnce'den izinsiz hiçbir yabancı dile çevrilip yayımlanamaz.

Pamaklıklar'la girebildim. Böylece, 1971'den itibaren, onun şiirlerini çevirmeyi yaşamımın önemli görevlerinden biri olarak kabul ettim. Hele yaptığım çevirileri Yunanca asıllarıyla karşılaştırıp düzeltmek için benden vaktini esirgemeyen Ioanna Kuçuradi'yi tanıdıktan sonra bu kararım kesin bir süreklilik kazandı. Ritsos'un şiirini, yaşamını, onurlu, yenilmez ve örnek varlığını okurlara ve özellikle benden genç meslektaşlarıma tanıtmak, örnek olarak sunmak başlıca amaçlarımdan biri durumuna geldi.

Ritsos'la *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*'ın Türkiye'de yayımlanması sırasında mektuplaşmaya başladık. Bana yazdığı ilk mektubunun tarihi 17.2.1978. O yılın ağustos ayında Karlovassi'ye (Sisam Adası) ziyaretine gittim. 79 ve 80 yıllarında ikişer kez Atina'da buluştuk.

12 Ekim 1980 günü, Atina'daki evinden ayrılırken:

“Yazın gelecek misin?” diye sormuştu.

“Evet, Ülker ve Tan'la birlikte Karlovassi'ye,” demiştim.

Sonra, nisan ayı içinde bir gün (1981), İlhan Berk'in İstanbul'daki evinde, biraz da içkinin verdiği cesaretle, gece yarısından sonra saat ikide (o saatte genellikle çalışır) Atina'ya telefon ettiğimde de aynı şeyi konuşmuştuk. Benim için, kaç yıldır tatil yapmak, dışımdan turnağımdan artırıp, Atina ya da Karlovassi'ye gitmekti. Onunla birkaç cümle konuşmak, birkaç saat yanında bulunmak, düşüncelerini dinlemek benim için vazgeçilmez bir gereksinim olmuştu. Bunun benim için sakıncaları da vardı: Böylesine büyük bir ozanla dostluk etmek, şiirlerini çevirmek beni onun uydusu durumuna getirebilirdi. Bunu önlemek için büyük çaba harcadığımı itiraf etmeliyim. Bu kuşkumu kendisine açtığım bir gün:

“Dünyada ozanlar vardır, ozan aileleri vardır. Biz seninle aynı aileden olabiliriz. Başka aileler de vardır. Tedirgin olmana gerek yok, bildiğim kadarıyla senin şiirin kendi şiirin. Ama bu aynı aileden olmamızı engellemez,” demişti.

Bu yaz da Ülker'le birlikte gene yollara düştük. İlk Komotini'den telefon ettim, çalışıyordu; Atina'dan telefon ettim, gene çalışıyordu. 28.08.1981 akşamı Hydra adasından telefon edince:

“Planladığım çalışmalarımı bitirdim. Şimdi seninle Ülker'i bekliyorum, 4 ve 8 Eylül tarihleri arasında,” demişti.

“İkarus” adlı gemiyle Karlovassi'ye gelince, hemen otelden telefon ettim. Evde konukları vardı.

“Yarın akşam yemeğe gelin,” dedi.

“Olur,” dedim.

“Oğlundan bir mektup var sana. Amerika’dan göndermiş. Bana da yazmış.”

“İyi,” dedim, “yarın akşam gelince alırım.”

“Hayır,” dedi, “yarın akşam birlikte yemek yiyeceğiz ama siz sabah onda gelin. Konuşuruz, kahve içeriz. Ayrıca bir program yaptım: daha sonra bir seramik ustasının atölyesine gideceğiz. Oradan Potami’ye yüzmeye gideriz, öğle yemeğini de orada yeriz.”

Ertesi gün otelden saat dokuzda çıktık. Ritsos’un epeyce uzak olan evine yaya gidecektik. Karlovassi epeyce değişmişti. Ama her zamanki gibi yeşildi. Özellikle begonya yaprakları, sırık fasulyeleri devsel boyutluydu. Yolda yürürken daha önceki görüşmelerimizde söylediklerini anımsamaya çalışıyor, konuşmamızı kendi kafamda planlamak istiyordum. Neler söylemişti daha önceleri?

“Bir şiir için ifade ettiği anlama göre bir karar veremeyiz. Önemli olan onun ilkin şiir olmasıdır. Bir metin şiirse bir şey ifade eder; metnin içinde doğru ve haklı düşüncelerin yer alması onun şiir sayılmasına yetmez.”

“Durmadan, hiç durmadan çalışmamız gerek, biz ancak çalışarak kendimizi keşfedebiliriz, kendimizi keşfettikçe de evreni keşfederiz.”

“Bir şiir için dize yapısı çok önemlidir. Bir sözcüğün yeri rastgele değiştirilemez. Çeviride de buna dikkat etmek gerekir. Hele benim şiirlerimde.”

“Bir ozan sadece yapmayı düşündüğünü yaparsa başarıya ulaşmış sayılmaz, yapmayı düşündüğünü aşmalıdır.”

“Şiirden para kazanmayı hiç düşünmedim. Bana hep utanılması gereken bir şey gibi gelirdi. İnsan Tanrıya dua ediyor diye ödüllendirilmek isteyebilir mi? Ama 49 yaşımdan bu yana şiirlerimin geliriyle yaşıyorum.”

“Bana çok yazdığımı söylüyorlar. Ama Homeros’un kaç dize yazdığını, Aiskhylos’un, Sofokles’in kaç oyun yazdığını düşünmüyorlar. Çalışmak bir Yunan’ın karakteridir, tembel bir Yunan olamaz.”

“Kadınların şiirsel içgüdüleri erkeklerden daha güçlüdür.”

“Nâzım gösterişi sevmezdi, alçakgönüllüydü. Somutlaşmış bir iyilikti.”

“En çok Dostoyevski’yi severim, ondan sonra Proust, Joyce

ve Faulkner gelir.”

“Fransız dili kemikleşmiştir. Benim şiirime genç Türk dili daha uygundur.”

“Denizin içini değil, yüzeyini severim. Doğal bir durum. Su insanın doğası değildir. İnsanın doğası topraktır.”

“Yunan mitolojisinde çağdaş öğeler vardır. Zaten bütün evrensel mitolojilerde bu özellik vardır. Böyle durumlarda, şiirde, tarihsel *transposition*’lar yapılabilir. Bu, şiirin okurla sıcak ilişkiler kurmasını sağlar. Evrensel mitoloji şiiri, sanat yapıtını ne kadar açarsa, yerel mitoloji de yapıtı o oranda kapatır, bilmeceleştirir. Ama evrensel Yunan mitolojisinden yararlanmak sadece bizim tekelimizde değildir, bildiğiniz gibi, yüzyıllardır Batıya esin kaynağı olmuştur. Yunan-Roma-Hıristiyan kültüründen gelmeyen uluslar için durum biraz zordur, ama Yunan kültürünün en evrensel değerleriyle Anadolu kültürü arasında bazı ilişkiler bulmanız zor olmasa gerek.”

Ritsos’un küçük bir bahçe içindeki bal peteği biçimli küçük evine gelince, bahçe kapısıyla dış kapısının açık olduğunu gördük. Pencereden masanın başında çalıştığı görülüyordu.

“Büyük bir incelik,” dedi Ülker, “kapıların böyle açık bırakılması.” İlk geldiğimizde de böyleydi. Bütün ışıklar yakılmıştı.

Ritsos, bu arada bizi gördü ve kapıya çıktı. Çalışma odasına girdik. Masasının üzerindeki bütün defterler kapalıydı. Dediği gibi çalışmasını bitirmişti. Şimdi deniz kıyısından topladığı taşlara resim yapıyordu. Taşları gösterip:

“Size on iki taş vereceğim,” dedi. Ve hemen seçmeye başladı. “Seramik atölyesine gidince de kendi yaptığım bir tabağı vereceğim.”

Huyunu artık öğrenmiştim. Havadan sudan pek konuşmazdı. Ne konuşmamız, ne yapmamız gerekiyorsa, söze hemen oradan başlardı. Ritsos, Ülker’e taşları verirken odaya göz attım. Büyük bir değişiklik gözüme çarpmadı: Orta büyüklükte, alçakgönüllü bir oda; bir çalışma masası, masanın üzerinde özenle üst üste dizilmiş kitaplar, defterler, mürekkep şişeleri, kalemler, sol tarafında yüze yakın taş, bir vantilatör, birkaç ilaç kutusu, mavi renkli bir petrol lambası; uzunca bir sedir, küçük bir kitaplık, kitaplığın gözlerinde gene taşlar, birkaç çiçek saksısı, bir salıncak iskemle, ortada küçük bir masa, üzerinde nefis bir dantela, çiçekler, her vazunun, her tabağın altında gene danteller, bir dolap ve ayaklı bir askı. Ve duvarlarda resimler, küçük bir galeriyi dolduracak

kadar ve birkaç büst ve küçük heykel. Atina'daki evi de böyledir. Küçük, sade, sıcak ve müze. Düzenli ve tertemiz.

“Bak,” dedi, “benim erotik şiirlerin Fransızca ve İngilizce çevirileri. İncelemem için gönderdi çevirmenler. Yakında Fransa, İngiltere, Amerika ve Almanya’da yayımlanacaklar kitap halinde.”

Son yıllarda kitapları artık Yunanistan’da yayımlanmadan yabancı ülkelerde yayımlanıyordu. Fransızca metni bana, İngilizceyi Ülker’e verdi. Fransızca ve İngilizceyi çevirileri denetleyecek kadar iyi biliyor. Bu iki dili de Yunan aksanıyla konuşuyor, ama Fransızlarda bile görülmeyen ölçüde zengin bir sözcük dağarcığı var. İngilizceyi de aynı düzeyde biliyor, ama zorda kalmadıkça konuşmak istemiyor. Yazmanın ilk sayfasını çevirdim:

EROTİKA

Kırmızı majör küçük süt
Gövdenin çıplaklığı
Etin sözü

Bildiğim Ritsos şiiri biçiminden epeyce değişik üç kitaptan oluşan kocaman bir kitap. Baktım, gözlerinin içi gülüyor, beni şaşırttığı için hoşnut, kendisinden böyle bir kitap beklemediğimden kesinlikle emin:

“Artık kocadım, böyle şiirler yazıyorum,” diyerek gülümsüyor.

“Kim kocamış?” diye söze karışıyor Ülker.

“Ben,” diyor. “Ama insan, dünya, evren bir bütündür. Bu bütün içinde ozanın şiirine girmeyecek hiçbir şey yoktur. Cinsellik de insanın ayrılmaz bir parçasıdır, öyleyse ozanın ve şiirin de ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak insan gövdesi öylesine derinlikleri, öylesine yücelikleri olan bir evrendir ki insan ancak yaşlanarak keşfedebilir bunları. Derinin gözeneklerini, tek bir kumral kılı, hasta bir yüreği. Çünkü insan, o zaman, sadece güncel gözüyle değil, bütün geçmiş birikimin gözüyle, binlerce gözle görebilir.”

O bunları söylerken ülkemdeki konu yasaklamalarını (yönetiminkileri değil; ozanların, yazarların, eleştircilerin karşılıklı yasaklamalarını) düşünüyorum. Bunları 72 yaşında, yıllarca toplama kamplarında yaşamış, akıl almaz işkencelerden geçmiş, bir özgürlük ve demokrasi simgesine dönüşmüş ozan söylüyordu. Ama ülkemizde, belli konuları, belli bir tavırla ele almayan ozanlar, yazarlar küçümseniyor, aşağılanıyor ve suçlanıyordu. Hele hele reçetelere uygun şiir yazdırmaya kalkışanlar bile vardı.

Ben bunları düşünürken, Ritsos üç yeni defter çıkardı. Ciltli. İki büyük, biri küçük. Bir hattat ustalığıyla, kırmızı ve siyah mürekkeple yazılmış. Birinin adı Buluşma Yeri, ötekilerin adları Türkçeye ancak yaklaşık çevrilebiliyor. Bu yaz aylarının ürünü.

“Çok pahalı, bir yığın para verdim,” diyor Ritsos, defterleri göstererek. “Kâğıt, kalem ve defter tutkumdur benim. En güzel-lerine yazmak isterim. Bu konuda İtalyanların üzerine yok. Bir de Sovyetler Birliği var, kitaplarının baskısı pek iyi değildir, ama defterleri eşsizdir. Şu küçük defterin kâğıdı elle yapılmıştır.”

Ben mi açtım, Ülker mi, yoksa kendisi mi?

“Ecevit şiir yazıyormuş, ozanmış öyle mi?” diye soruyor.

“Evet,” diyorum.

“Ama bir ozan Kıbrıs için nasıl emir verebilir?”

“Devlet adamı, ozan çelişkisi bu,” diyorum. “Tam bir trajik durum. Ozan emir vermedi, devlet adamı verdi. Müdahale kararının başta Kıbrıs olmak üzere Türkiye ve Yunanistan’a yararlı olacağına inandığı için vermiştir bu kararı. Yunan kültürüne büyük hayranlığı, Yunan halkına büyük sevgisi vardır. Ama böyle bir karar almak zorunda kaldı. Klasik trajedilerde görülen bir durum. Ayrıca sizin şiirinize büyük bir sevgisi vardır. İngilizce bir kitabınızı verdim kendisine geçen kış, sizi, sağlığını, çalışmalarınızı sordu bana.”

“Evet, bir Yunan gazeteci de söyledi bana, beni okuduğunu.”

“Hocam Türkiye biraz Yunanistan’dır, Yunanistan da biraz Türkiye... Öyle değil mi? Ben kendimi hep ülkemdeymiş gibi hissediyorum burada. Türk olduğumuzu öğrenen halk bize ailedenmişiz gibi davranıyor.”

“Doğru, Yunan ve Türk halkları birbirinden ayıramaz. Yunan halkı son yıllarda Türk halkı için çok üzülmüştür. Bakma sen politikacılara.”

“Son yıllarda benzersiz acılar yaşadık. Binlerce gencimiz öldü, şimdi binlercesi hapisanede. Olanlar olmayabilirdi.”

“Bireysel terör insanlık suçudur. Bir toplumcu, bir ilerici kendi halkını asla öldürmez. Bu tür davranışlar uluslararası emperyalizmin, kapitalizmin işine yarar.”

“Biz de Yunanistan için acı çekmiştik bir zamanlar.”

“Bundan doğal ne olabilir? İki halk gerçek dosttur, kardeşdir, tabanda sağlam bir sevgi vardır.”

Birden, Ekim 1980’i düşünüyorum. Atina’daki evde genç bir İranlı ozan vardı.

“Yunan ve Türk halkları bunca düşmanken siz nasıl rahatça Ritsos’un çevirilerini yayımlayabiliyorsunuz?” diye sormuştu bana.

Ben yanıtlamadan Ritsos yapıştırmıştı:

“Düşmanlık sözü saçma, iki halk dosttur.”

Ben bunları düşünürken avluda tavuklar gıdıklamaya başladı. Müthiş bir şamata. Ritsos’a baktım, sinirleniyor mu? Hayır umurunda bile değil. Derken ayağa kalktı. Ben, tavuklara “kişt” diyeceğini sandım, oysa o önce bahçeye bakıp sonra pencere panjurlarını kapattı.

“Bayan Falitsa neredeyse gelir,” dedi.

“Bu evde mi gözü altında yaşıyorsunuz?” diye sordu Ülker.

“Evet bu evde. Ama toplama kampları bir bakıma daha iyiydi. Orada konuşabiliyordum, tanıdıklarım, dostlarım vardı. Buradaysa evi polisler sarmıştı. Evde radyo, televizyon, telefon yoktu, gazete ve mektup falan yasaktı. Günde üç kez yürüyüşe çıkıyordum, polislerle birlikte. Halkın bana selam vermesi, benimle konuşması yasaktı. Denize gittiğim zaman iki yanımda yüzer metrelik boşluklar oluşuyordu. Karım ve kızımın dışında konuşacak kimse yoktu. Her şeyi göze alıp benimle konuşmaya gelen bir köylünün sağlam yerini bırakmadı polisler.”

Birden, Bayan Falitsa’nın bizi seramik atölyesinden saat ikide alacağını anımsadık. Bayan Falitsa’yı anlatmanın şimdi tam sırası: Tıp doktoru Bayan Falitsa, patoloji, çocuk ve iç hastalıkları uzmanı. Sabahın sekizinden akşamın onuna kadar hasta kabul ediyor, hastalarını dolaşıyor. Evden de o sorumlu: Yemek pişiren o, ustanın sağlığına dikkat eden o, ustayla birlikte gidip onu Atina’daki eve yerleştiren o, üç ayda bir Atina’ya gidip evi düzenleyen o, bize kahve ve reçel sunan o, bizi arabayla plaja götüren o, gece ondan sonra yemek hazırlayan o. Hep o. Nasıl dayanabiliyor böylesine yoğun ve zorlu yaşama? Ritsos’la 1945 yılında tanışmışlar, Bayan Falitsa tıp öğrencisiyken. Ritsos, toplama kampından dönünce 1954 yılında evlenmişler. Ritsos bu dönemle ilgili olarak “duygusal bağlarımızı sürdürdük” diyor. Olağanüstü bir insan Bayan Falitsa, yeryüzünde bir benzerinin bulunabileceğini sanmam. Bunca işi arasında bize imambayıldı yapmak inceliğini gösterdi. Nefisti.

Ritsos odanın öteki panjurlarını da kapattı. Seramik ustasına gitmek üzere dışarı çıktık. O sırada, kim göndermiş bilmiyorum, kocaman bir çiçek getirdiler. Yolda karşılaştıklarımız Ritsos’u bü-

yük bir sevgi ve saygıyla selamlıyordu. Üç yıl önce, ozanın büyüklüğünü tanımlamak için bana dağları gösteren kahve garsonunu anımsıyordum. Denize paralel yolda yürüyorduk.

“Gelin size koltuğumu göstereyim,” dedi Ritsos.

Akşamın belli saatlerinde deniz kıyısına gelip oturduğunu gören insanlar, rahat etmesi için ona beton bir koltuk yapmışlar. Ama kışın kaban deniz ilk koltuğu yerinden sökmüştü. Şimdi yeni yaptıkları daha korunaklı bir yerdeydi, birincisinin kalıntısı da yanında duruyordu. Ozan zaman zaman buraya gelip, denizi, günbatımını seyredip dinleniyor, şiir kuruyordu belki. Tıpkı Vitoşa tepesindeki kayasından Sofya’yı seyredip yurtsever şiirler yazan İvan Vazof gibi. Sofyalılar şimdi bu kayayı bir parka getirmişlerdi.

Gittiğimiz atölyede Vasili (baba), Maria (ana) ve Yannis (oğul) çalışıyorlardı. Ritsos, şiir çalışmaları bitince buraya gelip seramik çalışıyordu. Halk işi seramik. Ritsos bu sanatı tanıtip desteklemek için kendi yaptığı tabaklarla (tabakları resimliyordu) bir sergi açacaktı. Bu sergiye çalışıyordu. Oğul Yannis hemen boyalarla birlikte bir önlük getirdi. Ritsos, benim elime de bir tabak tutuşturdu. Ama pek beceremedim. Ülker çok iyi şeyler yaptı. Baba Vasili gelip Ritsos’a bir şeyler sordu. Bizi sorduğunu sezinledim. Aldığı cevap yüzünü aydınlattı Vasili’nin. Bana Alaçatı’yı bilip bilmediğimi sordu. Annesi-babası oralıymış.

“Biliyorum,” dedim, “İzmir’le Çeşme arasındadır. Çok severim. Dün oradan söz ediyorduk.”

Gerçekten de öyle. Olağanüstü bir çarşısı vardır Alaçatı’nın. Mimarisi bozulmamış bir kasabadır. Vasili çok sevindi, kasabasını bilmemiz hoşuna gitmişti. Zaten tanıdıklarımızın çoğu Türkiye kökenliydi. Theodorakis’in annesi Çeşmeliydi. Theodorakis “Çeşmes” diyordu. Ressam Yannis Apostolopoulos’un babası İzmirli, annesi Foçalı’ydı. Ozan Steilos Geranis’in babası Kuşadalı’ydı. Başka biri Urlalı’ydı. Sökeli, Konyalı, İznikli, Ayvalıklı, vb. Vasili, karısı, oğlu, hepsi, taşıyamayacağımız kadar armağan vermek istiyorlardı.

Saat ikide Bayan Falitsa geldi, bizi arabasıyla Potami kıyısına götürdü. Bizi bırakıp Karlovassi’ye, hastalarına döndü.

Deniz kıyısındaki turistler de tanıyorlardı Ritsos’u, birbirlerine gösterip saygıyla selamlıyorlardı. Ritsos soyundu. Yetmiş üç yaşına karşın çok biçimli bir vücudu vardı. Zorlamasıyla, bu yıl, ben de ilk kez denize girdim. Kalbinden rahatsız olduğu için doktorlar

hareket etmesini yasaklamışlardı denizde. Denizin üzerinde sırt üstü duruyor gibiydi, ama yavaş yavaş açılıyordu. Denizden çıkıp kurulanırken bu yaz iki kilo aldığını söyledi. “Kızımı ve Falitsa’yı yemek yerken görünce dayanamayıp ben de yiyorum,” dedi.

“Bu sabah kaçta uyandın?” diye sordu.

“Beşte,” dedim, “ben uykuyu sevmem, en fazla beş saat uyurum.”

“Ben de fazla uyumam,” dedi. “Özellikle uzun şiiirlerime çalışırken uyuyamam. ‘Sünger Avcıları’nı yazarken on beş gün boyunca en fazla yirmi saat uyudum. Şiiri bitirdiğim zaman gözlerim görmez olmuştu, ayakta duramıyordum. Uyumamak doğallaşmıştı sanki. Karımın zoruyla uyku hapi aldım yaşamımda ilk olarak. İçtim ve on iki saat uyudum. Gözlerim iyi görür, iyi anlar. Şiirlerimde de görülür bu. Makronissos’ta işkence sırasında en çok korktuğum şey kör olmaktı. Bütün korkuları yenmiştim, ama bu korku hâlâ içimdeydi. Bir gün kafama vurdular, gözlerim görmez oldu bir süre; o zaman, körlüğe de dayanabileceğimi anladım. Gördüğüm şeyleri tekrar düşünmeme engel olamazlardı ve ömrümün sonuna kadar yetecek şeyler görmüştüm. O zaman körlük korkusunu da yendim.”

Bu sırada, Ülker denizden çıkıp yanımıza yaklaştı. Ritsos’un bu sabah ilk kez yaşlılıktan söz etmesi dokunmuştu ona.

“Kendinize haksızlık ediyorsunuz,” dedi, “sizi gören kimse inanmaz sözlerinize.”

“Bilmem,” dedi Ritsos, “ama ben her sabah genç uyanıyorum. Ama sıfır yaşında değil, bütün birikmiş yaşımla, dünyanın bütün yaşıyla genç uyanıyorum.”

Lokantaya gitmek için kıyıdan yürümeye başladık. Yolun sağ tarafında, kuyunun başında bir genç kızla bir delikanlı kuyudan su çekip birbirlerini yıkıyorlardı, ikisi de çırılçıplaktı. Gösterdim onları.

“Çıplaklık güzel şeydir,” dedi.

Lokantada bamya ve makarna ısmarladık. Bize şarap, kendisine Pepsi söyledi. Ben Ülker’e on beş günlük uykusuzluğu anlatıyordum. Çünkü o konuşmayı dinlememişti. Ritsos, nereden anladı bilmem:

“Evet,” dedi, “ilaçla vücuduma egemen olmak istemem. Kendi vücudumu irademle yönetmek isterim. Kendi gövdeme bir araç, bir ilaç vasıtasıyla egemen olmak istemem. İki kez prostat ameliyatı oldum. Albaylar döneminde Atina’ya gitmeme izin

çıkınca, bir hastaneye telefon edip yer ayırttım. Kan işiyordum. Dört gün ilaç alıp sakinleşmem gerekiyormuş ameliyattan önce. İlaça karşı tepkim nedeniyle profesörün verdiği sakinleştirici hapi içmiyordum. Doktor son gün sordu: ‘Bay Ritsos verdiğim hapi içiyorsunuz, öyle değil mi?’

Ben daha yanıtlamadan, yanımda duran hemşire: ‘Hayır efendim içmiyor,’ dedi. Bunun üzerine profesör: ‘Sağlıklı bir ameliyat yapabilmemiz için hiç olmazsa sonuncusunu içmelisiniz,’ dedi. Onu da içmedim. Ertesi gün ameliyathaneye götürdüler, lokal anestezi yaptılar, belimden aşağısı uyustu. Çalışmalarını film seyrederek gibi seyreliyordum. Doktor: ‘Kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Bir isteğiniz var mı?’ diye sordu. ‘Gayet iyiyim,’ dedim, ‘Bir isteğim var ama söylemeye çekiniyorum.’ Doktor, ‘Çekinmeyin, çekinmeyin, söyleyin,’ dedi. ‘Mümkünse bir sigara içmek istiyorum,’ dedim. ‘Bir sigara verin Bay Ritsos’a,’ dedi, ‘hiç olmazsa ameliyat sırasında sigara içen ilk hastamızı da görmüş oluruz.’ Sigarayı yakıp verdiler, sigara içe içe ameliyat oldum.”

“Hocam, ilaç içmiyorsunuz, peki hiç sarhoş oldunuz mu hayatınızda?” diye sordum.

“Kalbim hasta,” dedi. “Bir onun için ilaç kullanıyorum. Sarhoşluğa gelince, hayatımda birkaç kez gerçekten sarhoş oldum. Ama şiir yazmak için, bazı engelleri aşmak için, bir şeyi kutlamak için içki içip sarhoş olmaya gereksinim duymuyorum. Şiir yetiyor. Şiiri yirmi dört saat yaşamak gerek. İçki araya kesinti sokar. Kırk sekiz yaşına kadar 24 saatimi bölen engeller vardı: avukat yanında yazmanlık, sanatoryum, tiyatro, toplama kampları, sürgün, bir yayınevindeki işim. Kırk sekiz yaşında, telif ücretlerimle yaşayabilmek olanağı çıkınca, bir çekingencilik duydum. Acaba çalışma odama çekilip dünya ile ilişkim kesilince esin kaynağım kuruyacak mıydı? Kuşkuvarımın boşuna olduğunu anladım bir süre sonra. Tam aksine çalışma odam bütün evreni kapsadı, esin kaynağım derinleşti ve çoğaldı, çünkü artık bütün zamanım şiire aitti. Çalıştığım sürece, odamdan çıkmadıkça kimse rahatsız etmez beni. Telefonlara cevap vermem. Süre önemli değildir, çalışmam bitince odamdan çıkarım.”

“Buraya oranla Atina’da daha az vaktiniz vardır.”

“Yok canım! Orada da öyle. Sinema, sergi, tiyatro ve davetlere gitmem. Beni ziyarete gelenlerin de sayısı sınırlıdır. Sabahları erken kalkarım, yılda birkaç kez üniversitede konferans veririm, evet erken kalkarım sabahları. Bir kahve içerim. Öğleye kadar

çalışırım, saat 14'e kadar falan. Öğle yemeğini yerim. Saat 16'ya kadar gazete, dergi okurum. Ondan sonra birkaç saat uyurum. Uyanınca sabahleyin yazdıklarımı düzeltirim. Akşam yemeğinden sonra ya okurum, ya da gene çalışırım. Yazmıyorsam gece yarısına doğru uyurum. Yazıyorsam, sınır yoktur.”

“Bayan Falitsa çoğu zaman Karlovassi'de. Atina'da yemeklerinizi kim hazırlar?”

“Ben. Sabahları sadece kahve. Çalıştığım sürece sigara. Sol elimde sigara. Ayrılmaz parçamdır. Sağ elimdeki kalem gibi. Daktilo ile yazı yazmam. Öğle yemeğim meyvedir ya da domates, peynir. Akşamları yumurta ya da çorba. Bunları yapmayı beceririm. Cuma akşamları dostlarım gelir alır. Onların Pire yakınlarındaki evlerine gideriz. Hafta sonunu orada geçiririm.”

Dikkat ettim, yemek yerken konuşmayı sevmiyordu. Ciddileşiyordu, yani yemek yemeyi ya yük sayıyor ya da çok ciddiye alıyordu. Belki de toplama kamplarının etkisiydi bu. Bu işi fazla uzatmak istemiyormuş gibiydi. Ama bu konuda soru sormadım.

“Hocam,” dedim, “tiyatrodan söz ettiniz, dansör müydünüz, bulvar tiyatrosu muydu çalıştığınız yer?”

“Hayır tam öyle değil, hem komedi, hem klasik tiyatro oynuyorduk, tabii bulvar da oluyordu.”

O gün gece saat ikiye doğru bizi otelimize bıraktılar. Mutluydum. Ama içimde bir eksiklik vardı. Bu kaçınıcı kez bir arada oluyor, şiirden, sanattan, az da olsa politikadan söz ediyorduk. Konuştuklarımız bir süre sonra belirsizleşmeye başlıyordu bellegimde, üstelik bu konuştuklarımızı başkalarına aktarmak, başkalarıyla paylaşmak istiyordum. Ama Ritsos'un yazılı ya da ses makinesiyle röportaja kesinlikle izin vermediğini biliyordum. Konuştuklarımızı aklımda tutup kâğıda dökebilirdim, belleği bir fotoğraf makinesine benzeyen Ülker de bu konuda bana yardımcı olabilirdi. Bunları ilerde yayımlayabilirdim. Ama böylesine bir davranış pek dürüstçe gelmiyordu bana. Yaptığım şeye Ritsos'un izin vermesini, bilmesini istiyordum. Kafamda bazı sorular vardı. Bunları Ritsos'a sormam gerekiyordu, soracaktım. Razi olmazsa, izin vermezse, herkesin başına gelen benim de başıma gelmiş olacaktı. Çünkü bütün ömrünce bir kez, 1962 yılında, Prag radyosunun röportaj yapmasına razı olmuştu. Ama gene de denemekten başka bir çare yoktu. Ertesi gün bütün cesaretimi toplayıp:

“Hocam,” dedim, “size sorulacak birkaç sorum var. Beni terdirgin eden birkaç soru. Bunlara vereceğiniz yanıtları Türkiye'de

yayımlamak istiyorum, izin verirsiniz. Şiirlerinize, düşüncelerinize büyük değer veriliyor ülkemizde. 1962 yılında Prag radyosunun sizinle yaptığı konuşmanın yayımlanması, düşünceleriniz, büyük yankılar yaptı. Yol gösterici, öğretici bir konuşmaydı. Ama asıl şu anda neler düşündüğünüz ilgi konusu, bu bakımdan...”

Sözümü kesti.

“Ne soracaksan sor bakalım,” dedi.

Kulaklarıma inanamadım, tarihsel bir andı, 30 yıllık duvarı yıkıyordu Ritsos. Elim titreyerek defterimi açtım, elime kalemi aldım, Ülker’e de “Aman dikkatli dinle,” diyerek ilk sorumu sordum:

“Nesnel gerçekten (*réalité*) büsbütün bağımsız bir şiirsel, daha doğrusu sanatsal bir gerçek var mıdır? Sanatsal yaratıda nesnel gerçek ile sanatçının öznel gerçeğinin rolleri nelerdir?”

“Gerçek sadece duyduğumuz, gördüğümüz şeyler değildir,” dedi, “aynı zamanda düşleyebileceğimiz şeylerdir, fantastik duygulardır. Gerçeği adlandırmak, tanımlamak çok güçtür, içten dışa, dıştan içe, nesnelden öznele, öznelden nesnele bir ilişki, bir etkileşim söz konusudur. Karşılıklı etkileşim vardır. Düş ve fantezi gerçeği ile elle tutulan gerçek aynı şeydir. Düşlediğimiz, düşleyebildiğimiz gerçek tarihsel gerçekten ayrılamaz. Öte yandan, sanatsal heyecan, doğa karşısında, yaşam karşısında duyduğumuz heyecanın aynısı, benzeri değildir. Çünkü yaşamın gerçeği sanatın gerçeği olurken, sanatsal gerçek olurken, bir değişim, bir metamorfoz geçirir. Bir nesnede sanata özgü niteliklerin bulunması için bu değişim baş koşuldur. Bu nedenle, bizim estetik heyecanları gerçekten tanımamız oldukça güçtür; bu heyecanı saptamamız da güçtür. Bir bakıma, ‘şu estetik değere sahiptir’, ‘şu estetik değere sahip değildir’ diyebilmek de epeyce güçtür. Estetiğin soyut niteliğine karşın, onu anlamak’tan, onu duymak’tan kuşku duyamayız. Estetik alan çok geniştir, çok derindir, aynı zamanda çok yüksektir. Bu uçsuz bucaksız estetik gerçekte yasaklanmış duygu, düşünce ve sözcük yoktur. Bu estetik gerçek her şeyi içine alır, her şeyi kapsar. Yani tarih, sosyoloji, felsefe, aynı zamanda insan gövdesi, ruh ve zekâyı bir bütün içinde, mutlak bir birlik içinde kapsar.”

“Mitolojiyi, günceli ve sonsuzu ekleyemez miyiz bu saydıklarınıza?” dedim.

“Mutlaka! Mitolojiden nasıl yararlandığımı, tarihsel gerçek ve mitolojik öğelerden şiirlerimde nasıl yararlandığımı biliyorsun.

Dini de unutma, din de ozanın bilgisine girmesi gereken toplumsal bir gerçektir. Duyumları, izlenimleri, nefis hazlarını, cinsel hazları da, cinselliği de ekle...”

“*Erotica*’da olduğu gibi mi?”

“Evet, *Erotica*’da olduğu gibi. Estetik gerçek sadece bunları değil, bütün duyguları, duygusallıkları ve hatta en katı mantığı da içerir. Eğer bunların tümü yoksa estetik gerçek tamamlanmış değildir. Bu açıdan bakınca üstgerçekçiliğin (sürrealizmin) bir ekşiği, bir suçu olduğunu görürüz, bir yanlış olduğunu görürüz: Mantık’ı yadsıdı üstgerçekçilik. Ve mantığı yadsırken daha katı bir mantık yarattı, sınırlı bir mantık yarattı; mantıksal olmamanın mantığını yarattı. Bununla birlikte ve bu nedenle, üstgerçekçilik dünya şiirine birçok kapı açtı, büyük bir anlatım (ifade) alanı açtı, büyük olanaklar sağladı; ama gerçek bir yapıt, büyük ve özgün bir yapıt yaratamadı. Çünkü yaşamın önemli bir yetisini, mantığı bir kenara bırakmıştı. Sadece düş gördü. Ama başkalarının büyük yapıtı için gerekli hazırlığı yaptı. Bu yapıtlar üstgerçekçiliğin deneyim ve birikimlerinin üzerine kuruldu.”

“Yani hocam, masanın dört ayağı da yere basmış oldu.”

“Evet, öyle diyebiliriz. Artık masanın üzerine bir çiçek, bir defter koyabiliriz. Çünkü toprak ve gökyüzü arasında ilişki kuruldu. Bak sana bu yaz burada tamamladığım şiirlerimden birinin bir bölümüyle bir örnek vereyim:

*“Nice nice kara sayılar var, yadsımlar,
çıkarmalar, bölmeler var,
ve aşağıda şiirin köşesinin altında güncel mavi.”*

(Burada, son dizedeki “şiirin köşesinin altında”yı pek iyi kavrayamadığımı görünce açıklamaya çalıştı: burada bir aritmetik işlemi söz konusuydu: bölünen, bölen ve sonuç. Bunun üzerine kalkıp masasına yaklaştım ve bir boş kâğıt aldım, aşağıdaki şekli yaptım:

A..... | B.....
(M.A.V.I.)

Baktı. “Evet, doğru,” dedi. “Mavi işte oradadır.”

Gene de pek iyi anlamadığımı düşünerek dizelerin Yunancasını defterime yazmasını istedim. Yazdı.)

Soruma verdiği yanıtın yeterli olduğu kanısına vardım. Daha

fazla yormak istemiyordum. Arka pencere ve yandaki pencere den gelen diri ışığın aydınlattığı, yaş, acı ve baskı tanımayan yüzü yorgun değildi, dipdiri idi. Şiir üzerine konuşmak heyecanlandırmıştı onu. Doktorların yasaklaması üzerine günde elliden ona indirdiği ama bizim gelişimle on beş, yirmiye çıkardığı yassı sigaralarından birini ağızlığına geçirip yaktı ve başka sorun var mı? gibilerden yüzüme baktı.

“İzin verirseniz bir sorum daha var,” dedim. “Bugün 7 Eylül 1981, saat 2. Sanatsal ve toplumsal sorumluluklarının bilincinde olan çağdaş ozanı tanımlar mısınız?”

Bu sırada çalışma odasının kapısı çalındı. Kızı. Atina’dan telefonla arıyorlarmış. Ritsos odadan çıkınca Ülker’e:

“Tarihsel bir olaya tanık oluyorsun,” dedim heyecanla. “1962 yılından bu yana hiçbir yerde, hiçbir zaman, hiçbir kimseye böyle bir şey yapmasına izin vermedi. İlk kez 1962 yılında Prag’da yaptılar, ikincisi bu bizim yaptığımız.”

Bu sırada gülümseyerek içeri girdi Ritsos:

“Biliyorsun,” dedi, “otuz yıldır ilk kez senin sorularına cevap veriyorum...”

“Biliyorum,” dedim, “siz telefonda konuşurken Ülker’e söylüyordum bunu.”

“Ne sormuştun?”

“Sanatsal ve toplumsal sorumluluklarının bilincinde olan çağdaş ozanı tanımlar mısınız?” demiştim.

“Benden isim vermemi isteme.”

“İsimler söz konusu değil, ozanın, sanatsal ve toplumsal sorumluluklarının bilincinde olan çağdaş ozanın niteliklerini soruyorum. Sizce neler olmalıdır?”

“Çağdaş ozanın kesinlikle sahip olması gereken bütün özellikler, her zaman, her dönemde, bütün çağlar boyunca, bir gerçek ozanın sahip olması gereken niteliklerdir. Yani, bir insan, sadece kendisinininkilerle değil, herkesle kardeş olan, bütün insanlarla kardeş olan, herkes olan bir insan. Çok incelmış bir duyarlılığa sahip olmalı, son derece incelmış.

Her hareketle, en uzaktakilerle bile en somut ve aynı zamanda en tanımlanmaz ilişkiler kurabilen biri. Bilincine ve yazısına geçen dünya ile en ince, en kesin, en karmaşık ilişkileri kurup sürdürebilecek sürekli dikkat ve uyanıklığa sahip biri. Geleceği önceden sezebilmek, önceden gerçekleştirebilmek, önceden kurabilmek için dünyanın bütün uygarlıklarını (geçmiş ve şimdiki)

bilen, kavrayan biri. Bütün bunlara sahip olabilmek için sabahın erken saatlerinden en derin geceye kadar süren günlük çalışma gereklidir; bu günlük çalışma gerekli ve zorunludur, çünkü dil, anlatım, sözcükler, fil ve söz, son derece, son derece karmaşık ve ince bir aygıttır. Ve bir sözcüğü başka bir sözcüğün yanına ve bir sözcüğü bir dizeye yerleştirmek başlı başına bir keşiftir. Örneğin çok yalın, çok yalın bir sözcük alalım: ‘Masa’. Ama masa sadece masa mıdır? İlkın bu masanın ağacı vardır, bu ağacın geldiği orman, çırılçıplak ya da çiçek açmış ağaçlar, kesici, oduncu vardır, balta vardır, ağacı taşıyanlar, işçiler vardır, başka işçiler vardır... Masanın yapıldığı atölyenin atmosferi, onu masalaştıran marangozlar, mobilyacılar vardır. Marangozun başına sıçrayan yongalar vardır. Biraz daha uzak ilişki olarak, tekne vardır, kürek vardır; hatta istersek Argonotlarla bile ilişki kurabiliriz, öyle değil mi?”

“Yani kocaman bir evren var her sözcükte?”

“Doğal olarak vardır. Bir kuşağın deneyimini öteki kuşağa aktarmak; dahası insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, güzelleştirmek için yararlı nesneler hazırlayan insanların ortak çabaları söz konusudur. Bunların dışında ve bunların üzerinde masanın biçimi söz konusudur. Bu noktada estetik alana gireriz. Yuvarlak masa, kare masa, dikdörtgen masa, büyük masa, küçük masa, bahçe masası, yemek masası, güzel bir kadının uyumadan önce üzerine çiçek koyduğu masa, ellerimizi, tabaklarımızı koyduğumuz masalar, su ve şarap bardaklarımızı koyduğumuz, defterlerimizi koyduğumuz, üzerinde şiir yazdığımız masalar. Bu masanın çevresinde, dostlarla birlikte, nice mutlu, nice coşkulu, kavgalı, içkili, tartışmalı anlarımız vardır; aile acıları, yitikler, yenilgiler, dünya acıları, savaşlar, öldürmeler, silahlı saldırılar, çığlıklar ve büyük susuşlar, suskunluklar. Geceleyin bir adam başını ellerinin arasına almış dünyanın karşısında, dünya ile baş başa. Görüyorsun, basit bir sözcük: masa! İşte bu nedenle nesneleri severim, nesnelere taparım. Bu nedenle şiirlerimde bol bol nesne adları vardır.”

“Hocam, ya bağlanmanın sınırları?”

“Benim için angaje şiir diye bir şey yoktur. Şiir vardır ya da yoktur. Bir ozan şiirsel kaynağını herhangi bir partinin programından, bir ideolojiden almaz. Ozana, kendi duygularını açıklamak gereksinimi yol gösterir. Bu yüzden bağlanma sınırı diye bir şey olamaz. Ozan, herkesin düşleriyle, duygularıyla buluşmak ister. Ama senin de tanık olup söylediğin gibi PASOK ve Yeni Demokrasi partileri benim bestelenmiş şiirlerimden, özellikle

‘Rumluk’ (Yunanlıların Öyküsü) adlı şiirimden yararlanıyorlar seçim kampanyalarında. Bu ozanın suçu değildir. Aksine ulusal oluşunun, başlı başına bir kurum oluşunun belgesidir. Çünkü ozan herkese, insanlığın geleceğine seslenir. Ozanın savaşı budur. ‘Yalnızlığın Anlamı’ şiirimi anımsarsan, ne demek istediğime örnek bulursun. Şiir yakalanmayı, dile gelmeyi, görünmeyi ele geçirmektir. Halktan yana olmak için partili olmak gerekmez, gerçek ozan ise kendiliğinden partilidir, ilericidir. Biz bu yüzden çok çalışmalıyız ve çalışmayı da çalışarak öğreniriz. Şunu kesinlikle aklından çıkarma: bir ozanın en önemli özelliği ‘sürekli olan’la ‘güncel’i bağdaştırmasıdır.”

“Hocam, 15 Ekim 1962 günü Prag radyosunda yaptığınız konuşmada, ‘Şiirsel dil bireşimseldir (*synthétique*), oysa eleştirinin dili çözümseldir (*analytique*)’ diyorsunuz. Ayrıca, bana buradan, Karlovassi’den yazdığınız 15.07.1981 tarihli mektubunuzda da ‘Plan yaptım, bu yaz üzerinde çalışıp çok mısıralı iki bireşimsel şiire son şeklini vereceğim’ diyorsunuz. ‘Bireşimsel kavramıyla neyi anlatmak istiyorsunuz?’”

“‘Bireşimsel’i ‘kompoze’, ‘bileşik’, ‘birçok parçadan oluşmuş’ anlamlarında düşünmek gerekir. Söz konusu iki mantıktır. Birincisi bireşimsel. İkincisi çözümsel. Çözümsel olan sadece eleştiriye özgü değildir. Çözümsel anlatım düz bir anlatımdır; düzdür, engebeli değildir, derinlikleri, inişleri-çıkışları, yükseklik ve dorukları yoktur. Bir ozan öyle bir dili kullanmaz. Halk da kullanmaz, en azından duyar. Örneğin bir avukat evinden çıkıp işyerine varıncaya kadar yaptıklarını, gördüklerini tek zaman’la anlatır, örneğin ‘di’li geçmiş zaman’ kullanır, söylediklerinde duyguları, ilişkisi kurduğu gerçeğin harekete geçirdiği düşleri yer almaz. ‘Bugün saat yedide kalktım. Yedi buçukta evden çıktım. Trafik çok sıkıştı, buraya gelinceye kadar canım çıktı’ der. Bu cümlede geçmiş ve gelecek yoktur. Oysa ozanın işi matematiksel ilişkiler kurmak değildir. Ozan bütün zamanları birbirine karıştırır.

Cümlelerin devinimlerinden yararlanır. Aynı süre içinde ve aynı mekânlarda havanın sıcaklığını duyumsar, penceresini açınca yeni açmış çiçekleri, ağaçlardaki tomurcukları görür, bunlar ona güzel bir kadını anımsatır, güzel kadın sürgündeki kocayı anımsatır, sürgündeki koca da dünyayı, dünü, bugünü ve yarını düşündürür. Duygu ve düşünceleri katmanlıdır. Bu katmanlar arasında gözle görülmez, duyumsanabilir ilişkiler vardır. Bu nedenle kuracağı cümlede, soru işaretleri, ünlemler, üç nokta, sıçramalar, atlama-

lar, beyaz alanlar, söylenmeden geçilen ama sezinletilmek istenen gerçekler vardır. Bu nedenle dili hareketlidir. Halkın çok boyutlu dilidir. Dedğim gibi, ozan, nesneler, olaylar ve gerçekler arasında matematik ilişkiler kurmaz. Onun işi ‘*dissimulation*’dur (duygu ve düşünceleri saklama), metamorfoz’dur. ”

“Yani iki kere iki dört etmeyebilir.”

“Etmeyebilir. Ozanın yaşam karşısındaki durumu önemlidir. Ozanın ve şiirin görevi yaşamın doğrulanmasıdır, olumlanmasıdır, yani ‘*affirmation*’u. Bütün bu acılardan sonra, işkencelerden sonra ‘hayat ne güzel’ deriz, demeliyiz. Bu nedenle bu ‘olumlama’ için savaşıyoruz. Ozan ölümü seçmez, ölüme karşı ölümsüzlüğü, hayatın ve uygarlığın ölümsüzlüğünü seçer. Ölümün bir tek değeri vardır, o da bize ölümsüzlük arzusu vermesidir.

Yaşamımı biliyorsun. Yaşamımda sadece dostlarıma değil, düşmanlarıma da minnettarım. Onların, düşmanlarımin işkenceleri, haksızlıkları, sömürüleri sayesinde kendi varlığımın derinliklerinin bilincine vardım; orada sondaj yaptım, petrol sondajı, su sondajı gibi, sadece kendi varlığımın değil, bütün evrenin. Dış baskıya karşı koyabilmem için bütün uyuyan iç güçlerim seferber oldu, başkaldırdı. Baskı oranı arttıkça karşı koymam da çoğaldı, yoğunlaştı ve baskının düzeyini, yüzeyini aştı, aşır geçti ve doruğa doğru yükseldi. Goethe’nin dediği gibi, ‘dipte doruğun bilincine varırız’. Doruğun dipteki insan için bir önemi vardır, doruğa yakın biri için doruk birkaç metreyle ölçülebilen bir mesafedir. Ama unutma bu program değil bir gerekliliktir. Günlük yaşamın peşine düşen insanlar bu dorukların ve çukurların farkında değildir. Ozanın görevi bunları, yani dorukları, derinlikleri ve çukurları bu insanlara göstermektir.”

*“Karanlıkta gülümsedi bir adam,
belki çünkü karanlığı görmüştü,
belki çünkü karanlıkta görmüştü.”*

“Bu dizeleri anımsıyor musun?”

“Anımsıyorum hocam.”

Eline Yunanca bir kitap aldı:

“Bu kitapta dostlara seslendiğim şiirler var. Şimdiye kadar hiçbir kitaba girmemiş olan şiirler. Nâzım için yazdığım şiir de bu kitapta yer alıyor. Yıllar önce Pablo Neruda için yazdığım bir şiirde şöyle bir dize var: *En büyük yük sırtımızda taşıyıp da başkala-*

rina veremediğimiz ışıktır. Çünkü önemli olan aydınlığa sahip olmak değil, onu dağıtmak, sunmak ve paylaşmaktır. Ozanın politikası işte budur, bir başka politikası yoktur. Bu görevi ozan içtenlikle, ‘familiarité’ (içtenlik, teklifsizlik, senli-benlilik, içli-dışlılık) ile sağlayabilir. ‘Familiarité’ şiirimin en önemli öğesidir. En olmayacak, en ciddi şeyleri hiçbir şey olmamış gibi ‘familiarité’ içinde söylerim. Belagat yok, tumturaklılık yok, basitlik ve yalınlık var.”

“Hocam bir Fransız gazetecisine en büyük Fransız ozanının kim olduğunu sormuşlar televizyonda, o da sizin adınızı vermiş, doğru mu?”

“Doğru. Orada otuzdan fazla kitabım yayımlandı.”

“Fransa’ya, Paris’e gittiniz mi?”

“Gitmedim.”

“Ama İtalya’ya gidiyorsunuz?”

“Gidiyorum, çünkü orada Yunan uygarlığının uzantısını görüyorum. Yunanistan’la İtalya, iki kültür arasında, bir kan nakli söz konusu. Yunan kanının İtalyan damarına nakli. Yunan mimarisini, Yunan heykelini daha büyük boyutlarda gerçekleştirdiler. İtalya ayrıca Akdeniz’dir. Sana işin doğrusunu söyleyeyim. Saklamaya gerek yok. Şiir üzerine seninle dilimden başka bir dilde konuştuğum için üzgünüm, canım sıkılıyor, acı çekiyorum.”

“Ama hocam isterseniz yayımlamam bunları.”

“Yayımla, yayımla. Artık bir kere ok yaydan çıktı. Seni böyle coşku içinde görünce ben de sana uydum. Ama ben, ne yapayım ki, ancak kendi dilimde duygu ve düşüncelerimi açıklayabilirim. Kendi toprağımda, kendi gökyüzümün altında bu duyguları yaşayabilirim. Albaylar döneminde, istesem şu ya da bu şekilde yurtdışına çıkabilirdim. Albaylar döneminde İngiltere hükümeti Albaylar hükümetine resmi bir mektup yazarak ‘Yunan sanatı ve düşüncesi’ konulu bir toplantıya katılmamı sağlamalarını istedi. Beni Atina’ya çağırdılar. Buradan mevcutlu olarak, polislerle birlikte Atina’ya gittim. İçişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Pattakos bana pasaport vereceklerini, gerekeni yapacaklarını söyledi. Ben de ona kendilerinden bir şey istemediğimi, bana pasaport verecek yetkileri bulunmadığını söyledim.”

“O da size ‘Siz bir ozansınız niçin politikayla uğraşıyorsunuz?’ dedi. Siz de ‘Bir ozan halkının en has evladıdır, bu nedenle politikayla uğraşmak zorundadır’ dediniz.”

“Evet. Ben ozanım, ilerici bir ozanım, Yunanistan’ı severim. Yunanistan’ı hümanizmanın vatanı olduğu için severim. Kendi

dilimle konuşmadığım zaman, bir yabancı dilde konuştuğum zaman, ahmaklaşır gibi olurum, duygu ve düşüncelerim yoksullaşır. Her ozan bu tedirginliği duyar. Nâzım da öyleydi. Yazabilecek kadar iyi Fransızca ve Rusça bildiği halde Türkçeden başka bir dil kullanmamıştır. Ancak çevirmenlerine bir yardım söz konusu olduğu zaman Rusça ve Fransızca bilgilerini kullandı.”

“Hocam bana günde 8, 10, 12 saat çalıştığınızı yazdınız. Komotini’den size telefon ettiğim zaman da öyle söylediniz?”

“Ozanın işi çalışmaktır, eser yaratmaktır. Başka bir işe doğrudan doğruya karışmaz. Onun işi çalışmak ve eser yaratmaktır. Bunu en iyi başardığı zaman kendisinden beklenen bütün hizmetleri yerine getirmiş olur. Bu evdeki gözaltı sırasında beni umutsuzluktan ve delilikten şiir ve resim çalışmalarım kurtarmıştır.”

“Zaten şiirlerinizde ‘umutsuzluk’a rastlanmaz.”

“Rastlanmaz, çünkü umutsuzluğa yer yoktur şiirde.”

“Ustalık için ne düşünüyorsunuz?”

“Yani olgunluk dönemi demek istiyorsun. Ozanına bağlı. Benim sevdiğim ozanların başında gelen Kavafis, önemli şiirlerini 50 yaşından sonra yazdı, daha önce yazdıkları çok önemli şiirler değildir. Nâzım kaç doğumluydu?”

“1902.”

“Romanya’da yanında çok güzel bir Rus kadını görmüştüm, delicesine âşıkta ona? Adı neydi?”

“Vera. Son karısıydı. ‘Saman Sarısı’ diye olağanüstü güzellikte bir şiir yazdı onun için. Ona başka şiirler de yazdı.”

“Son karısı dedin, kaç kez evlendi?”

“Üç ya da dört kez. Kadınlar çok severdi onu. Ama onun büyük bir sevdâ ve saygıyla sevdiği eşi Piraye Hanım’dı. Onun için de olağanüstü güzellikte şiirler yazdı.”

“Biliyorum. Nâzım’dan çevirdiğim şiirler altı-yedi baskı yaptı. Prag karşılaşmamızı hiç unutmam onunla. Radyoda karşılıklı bir konuşma yapmamızı söylediler. O, ‘İlkin Ritsos’a sorun soruyu,’ dedi, ‘hem yaşı benden küçük, hem de şiiri benden büyük.’ Onun bu alçakgönüllü davranışı büyüledi beni, hayranlığım daha da arttı. O sırada ününün doruklarındaydı, bense onun kadar tanınmış bir ozan değildim. Hayatımda rastladığım en yüce gönüllü, alçakgönüllü, kıskançlık nedir bilmeyen biriydi. Başka ozanlara karşı hiç kıskanç değildi. Beğeniyorsa, seviyorsa hiç sakınmazdı bu duygularını belli etmekten. El değmemiş, çocuksu bir yanı

vardı. Çağımızın en büyük ozanlarından biriydi.”

“Çağımız şanslı bir çağ, dedim, büyük ozanlar çağı, Nâzım gibi, sizin gibi, Neruda gibi, Nicolas Guillen gibi...”

“Nicolas Guillen’in şiirlerini Yunancaya çevirdim.”

“Başka kimleri çevirdiniz? Ozan?”

“Alexandre Blok, Attila Jozef, Mayakovski, Nâzım Hikmet, İlya Ehrenbourg, bunlar çok baskı yaptılar. Bu yakınlarda Bagriana ile Ho Şi Minh’den çevirdiğim şiirler yayımlanacak. Ayrıca Romen ve Çek/Slovak şiirleri antolojisi hazırladım. Bir de Dora Gabe’nin *Ben, Annem ve Evreni*’ni çevirdim çocuklar için, on bir baskı yaptı.”

“Dora Gabe’nin kitabını ben de çevirdim. *Ufacıktım* adıyla yayımlandı, henüz birinci baskıda.”

“Olsun, önemli olan o güzel kitabı çevirmen.”

“Bir gün bütün şiirlerini çevirmek istediğim, sizin dışınızda, iki ozan var: Antonio Machado ile Rafael Alberti, ama önce ya İspanyolca öğrenmeliyim ya da iyi İspanyolca bilen bir ortak bulmalıyım.”

“Ben Alberti’nin ilk şiirlerini severim.”

“Hocam ABD’deki Beat Génération için ne düşünüyorsunuz, Avrupa şiiri için?”

“Ginsberg ve Ferlinghetti ilginç ozanlar, ABD’de ilginç gelişmeler var. Ama ben gene de İngiliz şiirini tercih ederim. René Char ve Henri Michaux’dan sonra ozan çıkmadı Fransa’da. Büyük bir düşüş var Fransız şiirinde. Michaux’un karısının ölümünden sonra yazdığı şiirleri çok severim. Evet Özdemir, ozan karanlıkta görebilen insandır. Şiir ise, yani ozanın serüveni, yakalanmayı, dile gelmeyi ele geçirmektir. Şiire erişmek için, çok, çok çalışmalıyız. Çok!” Usta “çok” derken, saat gece yarısından sonra biri vurdu. Seçim kampanyası için köyleri dolaşan kızı (İngiltere’de okuyor) çok yorgun olduğu için özür dileyip yatmaya gitmişti. Bayan Falitsa yorgun görünmemeye çalışıyordu. Ritsos da öyle. Ama ertesi gün onlar Atina’ya gideceklerdi, bizi de epeyce uzun bir yol bekliyordu: Karlovassi, Vathi, Kuşadası, İzmir. Ülker’e “Haydi, anacığım” dedim. Tartışmaya girmenin bir yararı olmayacağını bildiğim için bizi otele götürmelerine ses çıkarmadık.

Otelin önünde onlar da arabadan indiler. Sarıldık, ikisinin de elini öptüm. Ritsos: “Unutma,” dedi, “ikiniz için her zaman iki sandalye ve iki tabak var masamızda.” “Unutmam,” dedim. “Nasıl unutturum?”

“Ne zaman geleceksiniz?”

“Yazın Karlovassi’ye. Ama ben hazıranda Atina’ya gelebilirim. Önemli olan bütün ayak bağlarından kurtulup, ozan özgürlüğüne kavuşmam. Bu o zamana kadar gerçekleşecek.”

“*La liberté est toujours première*” dedi.

“Temel Nesneler” adlı şiirinin son dizesiydi: “*Her zaman, en başta özgürlük.*”

“Evet,” dedim, “öğrenmek ve bedelini ödemek gerek.”

Bir kez daha sarıldık. Arabaya döndüler. Çok mu usta yoksa çok mu acemi sürücü olduğunu bir türlü kavrayamadığım Bayan Falitsa arabayı, denize doğru, karanlığa sürdü:

*Karanlıkta gülümsedi bir adam,
belki çünkü karanlığı görmüştü,
belki çünkü karanlıkta görmüştü.*

“Sanırım,” dedim Ülker’e, “ozan’ın en iyi tanımı bu üç dizede yatıyor.”

Ritsos’la Karlovassi’de

Meropi Otel’ne girdiğimiz zaman saat 12.15’ti. Danışmada her zamanki tıknaz, esmer adam vardı. Biri tek kişilik, biri çift kişilik iki oda istedim. Yüzünü buruşturdu, ama sevimsiz, olumsuz bir anlam yoktu yüzünde, çaresiz gibiydi. Defterini karıştırırken, bir yere telefon etmek istediğimi söyledim. Başıyla “Buyurun” dedi. Numarayı çevirdim. Karşıdan gelen ses bayan Falitsa’nın (Ritsos’un eşi) sesiydi. Sesimi tanıdı. Sesimi duyunca sevindiğini hissettim. Her zamanki gibi, “Bir dakika,” dedi ve Ritsos’u çağır-maya gitti çalışma odasından. Ritsos’un gelmesini beklerken aklım hep otel odasında idi. Karlovassi’de yeterli otel yoktu. Turizm dışında bir kasabaydı. Meropi’nin müşterileri genellikle Atina ve ABD’den akrabalarını görmeye gelen Samos kökenli Yunanlar olurdu. Öteki üç otel limanda olduğu için uzaktı. Ritsos’un evine komşu olan otelde kalmak istemiyordum, çünkü bu yakınlık hem onu, hem de bizi tedirgin ederdi. Meropi’nin karşısına yapılmış olan yeni lüks oteli görmemiştim henüz. Otobüsten iner inmez doğruca buraya gelmiştik. Bir aile pansiyonunda kalmak, ev sahiplerinin gösterecekleri ve daha önce denenmiş yoğun ilgi yüzünden olanaksızdı. Herkes yakın ilgi yarışına giriyor, konuşmak, dertleşmek istiyor ve vaktimizin çoğunu onlara ayırmak zorunda kalıyorduk. Ayrıca, “40 numara ayakkabıda 42 numara ayak olmak” şeklinde tanımladığım aşırı duygulanım ve coşkudan da perişan oluyorduk. Bunları düşünürken, ayak sesleri duydum telefonda, daha sonra da Ritsos’un sesi:

– Alo, hoş geldin! Neredesin?

– Meropi’deyiz.

– Hepiniz geldiniz mi?

Ülker ve oğlum Tan’ın da gelip gelmediğini soruyordu. Tan’ı da getirmemizi istemişti.

– Hepimiz geldik.

– Güzel! Hemen gelin, yarım saat içinde. Yüzmeye Potami’ye gideceğiz, daha sonra her zamanki lokantada yemek yeriz.

– Olur, yarım saat sonra oradayız, dedim, otel işini açmadan.

Telefonu kapatıp otelciye teşekkür ettim. Ama yüzü değişmiş-

ti. Bizi tanımıştı.

– Ritsos’la mı konuştunuz? diye sordu.

– Evet, dedim.

– Tanıdım sizi, dedi. Bu otele daha önce de gelmiştiniz. Sizi ortada bırakacak değiliz. Ritsos’un konuğu bizim de konuğumuzdur. Yukarda bir oda var, eşyalarınızı oraya bırakın, odalarınız dönüşünüzde hazır olur.

Kısa zamanda hazırlanıp dışarı çıktık. Kilise yakınlarındaki köşe başında bir taksi beklemeye başladık. Öğle tatili yaklaştığı için taksiler evlerine dönüyordu. Kokari yönünden gelen biri durdu önümüzde.

– Kırve Ritsos’un evine, dedim, arabaya binince.

Ritsos adının etkisine bütün Yunanistan’da öylesine alışmıştık ki şoförün tanımamış, anlamamış gibi davranması şaşırttı beni. Bunun üzerine çantamda bulunan kitaplarından birini çıkardım Ritsos’un. Adam, “Nasıl tanımam,” dedi, “ama siz bir tuhaf söylediniz.” Yunanca’da özel adlar da uyum yapıyordu. Ozanın adı kimi zaman “Yani Ritsu”, kimi zaman da “Yani Riços” gibi söyleniyordu. Anlaşılan bunları karıştırmıştım birbirine. Şoför, kitabı bana geri verirken:

– İyi, büyük arkadaşdır, dedi.

Ağzını aradım:

– Pasok’lu musunuz? diye sordum.

Hayır, dedi başıyla.

– Öyleyse, Yeni Demokrasi’densiniz.

– İkisi de aynı şey, dedi. Ben onlardan değilim. Ben halkçıyım, gerçek demokratım. Gittiğiniz yere bakılırsa sen de öyle olmalısın.

Bir süre nereli olabileceğimizi düşündükten sonra sordu:

– Nerelisiniz?

Söyledim. Elini dostça koydu omzuma,

– İşler nasıl sizin oralarda?

Ben “işler”in nasıl olduğunu söyleyecekken araba evin bahçe kapısı önünde durdu.

Günlerden 14 Ağustos 1983 pazardı. Saat 13’e geliyordu. Üçümüz de günlerdir uykusuzduk, yorgunduk. Ama gene de dipdirdiydik. Bahçenin parmaklıklı tahta kapısını ilk açtığımdan bu yana beş yıl geçmişti. Ada’ya üçüncü gelişimizdi ama bu kapıdan kaç kez geçtiğimi unutmuştum. Ama gene aynı heyecanı yaşıyor-

dum. Bu heyecan artık “nasıl karşılanacağını” bilmemenin değil, “bilme”nin heyecanıydı. Kapıyı kızı Elefteria (Özgürlük) açtı. Biz el sıkışırken Ritsos geldi. Sırayla Ülker’i, Tan’ı ve beni kucakladı. Çiçeklerin arasından odasına geçtik. Çalışma masasının yerini değiştirmişti. Eskiden arkası pencereye dönük otururdu, pencereyi soluna alacak şekilde değiştirmişti masanın yerini.

Son olarak 6.9.1981’de bu odada birlikte olmuştuk; Ritsos, Ülker ve ben. Daha sonra Ekim 1982’de Atina’daki evinde görüşmüştüm Ritsos’la. Ama daha dün görüşmüşüz ve başladığımız bir konuşmayı sürdürüyormuşuz gibiydik. Masanın üzerinde duran iki kitabı göstererek:

– Size bir sürprizim var, dedi. Artık roman yazıyorum. İkisi yayınlandı. Birini de bu yaz burada bitirdim.

Daha önce hiç sözünü etmemişti. 1945 yılının ocak ayında, Ulusal Kurtuluş Ordusu Atina’yı boşaltıp Kuzey’e çekilirken, biçim ve içerik bakımından “yepyeni” olarak tanımladığı romanını yitirmişti. O günlerin cehennemi içinde geri dönüp aramasına olanak yoktu. Konuşmalarımızda bu romandan söz ederken her zaman kederlendiğini anımsıyorum. Yitirdiği romanı daha sonra neden tekrar yazmadığını sorduğum zaman,

– Aynını yazmam olanaksızdı. Bu yüzden yazmak istemedim, diye yanıtlamıştı bir görüşmemizde.

Şimdiye kadarki hiçbir görüşmemizde bir ânı bile boşuna geçirmemiştik; şiir ve sanatın sorunları, politika, sanatçının ve özellikle ozanın yapısı ve görevleri, yükümlülükleri üzerinde konuşmuştuk. Daha çok o konuşmuş, ben dinlemiştim. Sorular sormuştum. Ama saatler boyu havadan sudan konuştuğumuzu anımsamıyorum. Bu kez de gene öyle oluyordu. Eşi ya da kızı soğuk su ve reçel getirdiği zaman sabırsızlıkla dışarı çıkmalarını ya da bir kıyıda ses çıkarmadan oturmalarını bekliyordu.

Yeni yayınlanan romanlarının adını söyledi:

Dikkatli Ariostos, Yaşam ve Uykusunun Öyküsü.

Garip Şeyler.

Üçüncüsünü bu yaz o hattat yazısıyla iki deftere yazmıştı. *Dirsekle Dürterek*’ti adı. Yunan insanı bir güzelliği bir başkasıyla paylaşmak istediği zaman yanındakini dirseğiyle dürtermiş, bizim gibi.

Gene bu yaz, bu romanın dışında, uzun şiirler kapsamına giren bir şiir yazmıştı ve her günkü kısa şiir çalışmalarını sürdür-

müştü.

Son görüşmemizden bu yana neler yaptığımı sordu, anlattım.

– Çalışarak, çok çalışarak yaşama yaraşır olabiliriz, dedi. Ozanın işi şiir yazmaktır, sanatçının işi sürekli ve düzenli yaratmaktır.

Bir ozanımızın yakınmalarını ve ona verdiğim yanıtı aktardım. Şiir dışında roman, öykü ve oyun yazarı değerli bir sanatçımız çok yazdığı için eleştirildiğini söylemişti bana. Bu konuda ne düşündüğümü öğrenmek istemişti. Ona şöyle yanıt vermiştim:

– Futbolda oyuncuların, özellikle santrforların yapması gereken, yapmaları istenen nedir? Gol atmak. Bir santrfor çok gol atıyor diye kınanabilir mi? Olsa olsa rakip kaleciler ve takımlar yakını bu durumdan. Önemli olan rakip kaleye her durumda şut çekmek, çoğunu gol yapıp azını avuta atmaktır.

– Bu konuyu tartışmak saçma bir şey, dedi. Önemli olan nicelik değil nitelik, yetenek ve dikkati hep sıcak tutmaktır.

Saat 14.30’a doğru bayan Falitsa bizi arabasıyla Potami’ye bırakıp hastalarına döndü. Denize girmeden birer sigara yaktık. Ülker güneşleniyor, Tan ise kendisini Yunan sanıp bir şeyler soran iki güzel Danimarkalı kızla konuşuyordu.

– Ama, dedim, birkaç yıl önce düzyazı ile ilgilenmediğinizi, şiirin kıskanç olduğunu söylüyordunuz. Ne oldu da düşüncenizi değiştirdiniz?

– Düşüncemi değiştirmedim. Gene şiir söylüyor gibiyim. Aslını ararsan bütün büyük sanat yapıtları aynı zamanda birer şiirdir. Dostoyevski, Gide, Proust, biçimsel olarak değilse bile, temelde şiir yazmışlardır. Her estetik yaratıda, bir bakıma, şiirsel bir taban, geri plan vardır. Bu şiirselliği derinden derine sezinleriz. Belki de bu, uyum dediğimiz şeydir. Bir yontu’nun şiirselliğini sağlayan onun bütününden fışkıran uyum olmalı. Örneğin Sofokles’in oyunlarını ele alalım, onun trajedi ve dramlarındaki eylem tiyatroya özgü bir eylem değildir. Sofokles’in oyunlarındaki eylem onun dilindedir. Dilseldir. Bu nedenle Sofokles’in oyunlarını birer şiir sayabiliriz.

– Bununla, şiirselliğin ister has şiirde, ister şiirsellik içeren metinlerde olsun, şiirin dille sınırlı olduğunu, dille mi belirlendiğini söylemek istiyorsunuz?

– Hayır, öyle bir şey söylemek istemiyorum. Dil şiirselliğin dış

yapısıdır. Dil ortak bir olanaktır. Ozanın yaratısı bu olanak içinde, bu olanağı bütün doğallığıyla kullanarak oluşur. Sofokles'in oyunlarındaki eylemin teatral olmadığını, eylemin dilde olduğunu söyledim, çünkü dil kendi dışına çıkıp eyleme dönüştüğü, hareketlendiği zaman şiirselleşir, yani dilin şiirselliği eylemselliğinden, hareketlenmesinden kaynaklanır. Dil'de eylem yoksa, durağanlaşır, taşlaşır. Roman, eylemini dilden çok kurgusunda, dramatik örgüsünde oluşturur, tiyatro ise sahne üzerinde arar. Şiirin gerilimi kendisinde, içerdği, aktardığı duygu, düşünce ve estetik heyecandır.

– Yani, dedim, oyun ya da roman yazarı, demek ki, isterse ve becerebilirse *eylemi* dile de koyarak bir şiirsellik yaratabiliyor. Öte yandan, sizin uzun, biçimsel, tarihsel aktarımlar yaptığınız mitolojik şiirlerinizde sahneleme olanağı görüyor tiyatro adamları; “Hélène”, “Chtysothémis”, “Phèdre”, “Philoctète”, “Yaşlı Kadınlar ve Deniz” gibi şiirlerinizin sahnelendiğini düşünecek olursak sanki Sofokles'in durumunun tersi ortaya çıkıyor: Şiirleriniz oyunlaştırılıyor. Oysa bu tür şiirlerinizin başında ve sonunda yer alan açıklamaların ve diyalog olarak yorumlayabileceğimiz dizele-
rin dışında tiyatroyla bir ilişkisi yok; şiir dışı bir eylemin varlığını saptamamız olanaksız.

– Şiirlerimde kimi zaman başka alanların olanaklarından da yararlanırım. Ancak tiyatro ile şiirlerimin, sözünü ettiğin türdeki şiirlerimin ilişkisinden söz edecek olursak, ikisi arasında çok önemli bir ayrım vardır. Tiyatroda “söz” yüksek sesle söylenir. Tiyatrodaki mırıltı bile yüksek sesle söylenir. Oysa benim şiirlerimde her şey “alçak ses”le, zihnin ve yüreğin sesiyle söylenir. Ama bu bir mırıltı değildir. Bunu karıştırmamak gerekir; çığlık ve narayı kapsayan bir “alçak ses”tir bu. Şuna da dikkat etmek gerekir: Şiirsel alanın dışında kalan alanların olanaklarından yararlanırım, diyorum, ama şiirlerimde tiyatronun olanakları tiyatroya özgü özelliklerini korumazlar, şiirin sözselsel olanaklarına dönüşürler.

– Ama bu dönüşüm tersine çevrilmez bir dönüşüm değil, tiyatro adamları bu şiirleri tiyatrocaya okuyup tiyatrocaya çevirebilirler.

– Hayır, tiyatrocaya okuma söz konusu değil. Şiirler tiyatronun değil şiirin mantığına göre sahnelenebilir. Önemli olan bu. Hiçbir gerçek şiir tiyatro diline çevrilemez. Ama tiyatro, şiiri diyalog

aracı olarak kullanabilir.

Denize giriyoruz. Ritsos denizin üzerine sırt üstü yatıyor, ayaklarını oynatarak açılıyor. Ben, omuzlarımdaki sakatlıklar yüzünden “boy” dolaylarından uzaklaşamıyorum. Yanında yüzen Tan’la bir şeyler konuşuyorlar. Bana sesleniyor: “Dan iyi yüzüyor. Tıpkı yüzücü gibi.” Tan’ın adını “Dan” gibi söylüyor. “Okul takımında sutopu oynuyor,” diyorum. Denizden çıkar çıkmaz bir “Karelia” (Bizim yassı Yenice’lere benzeyen bir sigara) yakıyor hemen ağızlığa takıp.

Lokantada yemeği beklerken konuşmayı sürdürüyorum:

– Biraz önce, Dostoyevski, Gide ve Proust’un yapıtlarında şiirsellik bulunduğunu söylediniz. Bu şiirsellik dilin kendisinden mi, yani bir dilsel katmandan mı kaynaklanıyor? Ki böyle bir şey varsa, *Poème en prose*’larda olduğu gibi hemen ve yüzeysel olarak göze çarpabilir. Yoksa bir başka katman mı söz konusu? Şiirsellik dilin ses katmanında mı oluşuyor?

– Hayır, bunun çok dışında. Düzyazıda, sıradan bir düzyazıda senin dilin ses katmanı dediğin şeyi kolayca gerçekleştirmek mümkündür. Bu öyle derin bir şey değildir, basit bir beceridir, o kadar. Kulağa uyumlu ve hoş gelebilir, ama zihinsel bir tat, bir zevk, coşku yaratmaz. Dostoyevski’nin yapıtlarının şiirselliği, senin dediğin, o katman dediğin şeyde değil temeldedir. Gene senin “katman” dediğin şeyle söyleyeyim: Bu şiirsellik felsefi ve insani katmandadır. Bir durumdur; bir andır, bir süredir, bir devinimdir, bir eylemdir. Dostoyevski’nin düzyazısının şiirselliği onun temelinde yer alır ve duygusal ve zihinsel olarak etkiler, çarpar bizi; bu, düzyazının ufuklarının ötesinde yer alır. Coşku yaratabilen gerçekliklerdir bunlar.

– Bu özellik bir yorum zorunluluğu getirir mi?

– Niçin getirsin, getirmez. Çünkü, bu özellikler dolaysızdır. Sözünü ettiğim şey yalnızca Dostoyevski’nin yapıtlarına özgü değildir. O, zaten var olan bir şeyi kullanmak zekâsını göstermiştir. Her olgunun temelinde kavramsal, düşünsel tuğlalar kadar şiirsel harç da vardır. Bunu görmek gerekir. Bunu görmek ozana, sanatçıya, yeni anlatım ve anlama boyutları sağlar. Nesnel dünyanın olguları, gerçekleri bütün karmaşık görünümlerine karşın yalınlık özelliğine sahiptirler. Yalınlık temelde, karmaşık olan yüzeyde, biçimde, çerçevededir. Yalınlığı oluşturan politik, felsefi ve insansal değerleri ve bunların sürekliliğini görememek, bunu yapıta

bütün şürsel yalınlığıyla koyamamak sanatçıyı, ozanı yüzeyselliğe, gelip-geçiciliğe mahkûm eder; dağınık, savruk, karmaşık bir yüzeyselliktir bu. Hem insan olarak dikkatsizliği, hem ozan olarak beceriksizliği kanıtlar.

– Bir savaş alanının yaşanan trajediye tanıklık eden düzensizliğinden, akıldışı düzensizliğinden çok bir evin, kadının pasaklılığını kanıtlayan savrukluğu gibi bir şey bu. Savaş alanının düzensizliğinde trajik bir görkem vardır, çünkü bir savaş alanında gerçek bir yenilgi yoktur, oysa bir evin güncel savrukluğu, genellikle yaşamdan kaçmayı simgeler... Öyle değil mi?

– Biçimin karmaşıklığı kendi kendini bilmeceleştiren bir karmaşıklık değildir. Ozanın bu noktada takılıp kalması onu yüzeyde bırakır. Doğanın özündeki, düzenindeki yalınlığı bulmak ve saptamak gerekir. Bu gereklilik yalnızca ozan için değil, okur için de zorunluluktur.

– Yani, sevgi, özveri, kahramanlık, yetinmezlik, bencillik, boyun eğmezlik, zamanın buyurganlığı.

– Evet onlar. Ama saydığın kadar değildir bunlar, sınırsızdır. Bir bölümü ilk insandan bu yana gelen niteliklerdir, bir bölümü de tarihsel süreç içinde ortaya çıkar. Birincilere örnek olarak yaşama sevinci ve ölüm korkusunu gösterebiliriz; oysa yabancılaşma, yalnızlık, kişiliğin bölünmesi gibi kavramlar tarihsel süreç içinde ortaya çıkmıştır... Sonra, gerçekler ve düşler var... İnsan varlığının sürekli temel öğeleridir bunlar.

– İnsan varlığının temel öğeleri diyorsunuz... Bu öğelerden biri de tarihsellik değil midir? “Tarihsellik” dediğimiz zaman, “zaman” ve “mekân” kavramlarını çağırılmış oluyoruz doğal olarak... Ki bu üç kavram sizin uzun şürlerinizin sürekli izleği, sürekli çerçevesi gibi bir şey... Öyle değil mi?

– Tarihsel olan ve somut zaman ozan için “vazgeçilmez”dir. “Şimdiki zaman” içinde somut bir yer doldururuz; hepimizin kendimize ait bir yerimiz vardır; daha doğrusu “şimdi”de bir yere sahip olduğumuz zaman gerçekten var oluruz.

Garson yemeği getiriyor. Bana patlıcan (Yunanlılar “melicanes” diyorlar) kebabı. Ritsos, Ülker ve Tan’a taskebabı ve pilav. Ortada, üzerinde bir dilim “feta”lı (beyaz peynirli) domates salatası ve üç şişe Samaina, Samos’un nefis, kokulu üzümlerinden yapılan bir tür reçina.

Komşu masanın bize gönderdiği şeftalileri yerken konuşmayı kaldığı yerden sürdürmek istiyorum:

– Şimdiki zaman içinde nasıl var olabiliriz? Bu var oluş, anladığıma göre, bir insanın zaman içinde belli bir mekânı somut olarak doldurmasının ötesinde bir şey olmalı... Bizim Türkçe’de kullandığımız Arapça kökenli “mekân” sözcüğünün anlamı şu: Bir yerde, bir yüzeyde bir varlığın kapladığı yer. Ancak bir masanın bir yüzeyde yer kaplayıp mekân sahibi olması ile tarihsellik niteliğine sahip olması gereken insanın mekân sahibi olması aynı değildir...

– Bir ağacın, bir ağacın var oluşu ile bizim var oluşumuzun farklı olduğunu çocuklar bile bilir. Bir taşı alıp başka bir yere koyduğunuz zaman taş mekân değil, yer değiştirmiş olur...

– Yani bir tür geometrik, coğrafi bir “yer” söz konusu... Değişiklikler de irade dışı değişiklikler, daha doğrusu irade söz konusu değil. Öte yandan hayvanların da mekânla ilişkisi içgüdüsel ve biyolojik...

– Ama bizim mekân içindeki yerimizi eylemlerimiz, politik, toplumsal, estetik tercih ve konumumuz saptar. Etiği de unutmayalım. Bilincimiz. Biz bilincimizle zaman ve mekân içinde var oluruz. Var olduğumuz yere “şimdi”de sahip olduğumuz zaman “geçmiş” ve “geleceğe” doğru yolculuk yapabiliriz artık. Ama “şimdi”de bir yer sahibi olmak koşuluyla. Bu da Tarih’te bir yer sahibi olmamızı sağlar ve bu yere sahip olunca da Tarih’ten dışarı çıkıp ona nesnel olarak bakabiliriz. Bu aynı zamanda “zaman”da da bir yer (toplumsal, politik, felsefi ve estetik vb.) sahibi olmamız anlamına gelir. Ancak bu koşulla zaman’ın dışına çıkabilir ve kendimizi onun, sürekli olan’ın, içinde görebiliriz. Hatta sonsuzluk içinde görebiliriz.

– Nasıl?

– Çünkü “şimdi” bize bir ölçü verir. *Ölçülmez ve sayılmaz* zamanı ölçmek için bir ölçüdür bu. “Şimdiki zaman” bize mukayese etmenin, ölçmenin ölçütünü verir. Şimdi’nin insanının, dün’ün ve yarın’ın insanıyla olan benzerlik ve farklılıklarını ayırt etmemizi sağlayan bir ölçüttür bu.

– Dün’le ilgili yanı bilimsel, yarın’la ilgili yanı hem bilimsel, hem tasarımsal, hem de düşsel...

– Böylece insanlığın doğasında değişmeden kalan “şey”i saptayabiliriz, çözümleyebiliriz; yani dünyanın “ebedi” ögesini çö-

zümleyebiliriz.

– Ozanın “ozanlık”ını kararlaştıran bir konum bu.

– Elbette. Çünkü her ozan sonsuzluğun bir parçasının yaratıcısıdır her zaman. Homeros, Aiskhylos, Sofokles, Euripides, Shakespeare, Dante, Walt Whitman gibi büyük ozanlarda karşılaştığımız en önemli özelliktir bu. Bu ozanlar hayatın değerine ilişkin bir güvence verirler bize. Daha da önemlisi evrensel kardeşliğin köklü duygusunu verirler bize. Bu da insanlar için büyük bir tesellidir. Biz “yoksul” ozanlar, hayatı güzelleştirmenin, en güzel kardeşliği genişletmenin güç ve cesaretini buradan alırız. Ve böylece, insanların teselli bulmaz, iflah olmaz teselli edicisi oluruz. Ne demek istediğimi, yani başkalarını teselli eden ama kendisi teselli bulamayan ozanı “Öteki Kent” adlı şiirim benden daha iyi tanımlar. Bu şiiri mutlaka çevirmelisin.

– Çevirdim bu şiiri. Biliyorum. Yeni kitapta yayınlanacak. Anladığıma göre, insan’ın eylemlerinin boşuna olmadığına inanamamızı istiyorsunuz.

– Yaptıklarımızın bir işe yaradığına inanarak, bunu düşünerek her gün hayatı güzelleştirebiliriz ancak. Yaptıklarımızın boşa gitmesine, işe yaramadığına inanırsak karamsar ve umutsuz oluruz.

– Böylece, ozanın başlıca görevinin yaşamın olumlanması olduğunu, iki yıl önceki gibi, bir kez daha vurgulamış oluyorsunuz. Doğal olarak, yaşamın olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi olumlanması ve bu uğurda bilinçli çaba söz konusu.

– Sanatın görevlerinden biri, bütün olumsuzlukları olumlu hale getirmek çabasıdır. Olumsuz olan şeyleri olumlu şeylere dönüştürmek sanatın başlıca görevidir. Gerçek, en gerçek görevidir, sanatsal yaratı aracılığıyla. En dayanılmaz, en şiddetli acılar biz ozanlarda yaratı heyecanı uyandırır, bu da olumsuzun olumluya dönüşmesinin en belirgin, en çarpıcı örneğidir. Anlamlı, çok anlamlı bir örnek. Sonuç mutluluktur. Güzel bir yaratının sağladığı benzersiz bir mutluluk: Acının sanatsal yaratı yoluyla mutluluğa dönüşmesi ve yaratılan yapıt teselli görevini yerine getirdiği zaman mutluluğu iki katına çıkar. Zaten başka türlü yazmak eylemine inanamazdık. Biz ötekilerin, başkalarının yitirdiklerini yaratarak öderiz. Sanatçının bir başka kaçınılmaz, ivedi görevi de sadece yaratmak değil, yeni bir sunma ve verme olanağı yarat-

maktır. Başkalarına aktarılabilen bir sanat yapıtı yaratmak.

– Başkalarına aktarılabılır bir sanat yapıtı, dediniz?

– Evet. Başka türlü egoist, kendi fildişi kulemize kapalı, “sat anasını dünyanın” cılardan oluruz. Fildişi bir kulede yaşayan, fildişi bir tabutla gömülmeye yargılıdır. Sen böyle bir yazgıyı kiskanabilir misin? Ben kıskanmıyorum. Ben ve şiirlerim halkla, dünyanın bütün halklarıyla birbirimize karışıyoruz ve hep birlikte şiirlerimde haykırıyoruz: “Yaşasın hayat!” diye haykırıyoruz. İnsanlar, şiirler, heykeller, resimler hep birlikte yürüyoruz, hep birlikte kardeşlik ve barış için mücadele ediyoruz.

– Doğal olarak da bu mücadele belli bir zaman ve mekân içinde tarihselliği ve bunun zorunluluğunu saptıyor. Çok boyutlu bir şiirsellik...

– Ozan için şiirsel olmayan zaman ve mekân yoktur. Mekân, zaman ve tarih’in iç içeliği ve birliği ozanın konumuna “sonsuzluk”, “süreklilik” zorunluluğu ekler.

– “Sonsuzluk” ve “süreklilik”ten neyi amaçlıyorsunuz?

– Gelenek ve yalınlık. Gelenek ve yalınlık, zaman ve sürekliliğe eşittir. Bak sana *Yaşlı Kadınlar ve Deniz*’den bir örnek vereyim.²

– İsterseniz “gelenek” ve “yalınlık”ı konuşalım.

– “Gelenek” bir model, bir kalıp gibi algılandığı zaman tutuculuğu, değişmezliği, durağanlığı temsil eder. Gelenek’te, geleceğe yönelik, onun yolunu açan dinamik, değiştirici öğeleri aramak zorundayız. Yoksa basit tekrarcılar olarak kalırız.

– Mitolojiye yaslanan şiirlerinizin özel durumu söz konusu olabilir bu durumda.

– Ben mitolojiden, gelenekten, bugününü anlamak, açıklamak ve başkalarıyla iletişim kurmak için yararlanıyorum. “Helen” ya da “Agamemnon” bilinen kimlikleriyle girmezler benim şiirime, temsil ettikleri “sürekli insansal” özellikleriyle girerler ve bugünün anlaşılmasına yardımcı olurlar.

Aiskhylos’un *Agamemnon*’unu, Euripides’in *Helene*’ini mitolojik bağlamları içinde bir kez daha yazmanın ne yararı var?

– Evet, “Chtysothémis” adlı uzun şiirinizde, Chtysothémis’in “Yüzümüzü ve dünyayı biçimlendiren bazen anlamsız şeylerdir” dediğini anımsıyorum. Daha doğrusu şöyle diyor: “Bazen anlamsız saydığımız şeyler de yüzümüzü (kişiliğimizi) ve dünyayı biçim-

2) Yannis Ritsos, *Rumluk & Yaşlı Kadınlar ve Deniz*, Varlık Yay., 1989, s. 75-76

lendirirler.” Örneğin *Philoctède*’de 60’lı yıllarda devrimci harekette gözlemlediğimiz bunalımı dile getirdiğiniz ileri sürülüyor. Çelişkileri, umduğunu bulamamayı, eylem içinde yalnızlık ve katılığı, aynı zamanda bağlanmanın gerekliliğini vurguladığınızı yazdılar. Böylece güncelliği, güncel bir durumu belirginleştiriyorsunuz. *Agamemnon*’da ölüm kavramına yaklaşıyorsunuz. *Iphigénie*’de ise, çocukluğun yabancılaşma ve sömürsünü, toplumsal yanlışlığı ve yanlış eğitimi ele alıyorsunuz. Bunların hepsi çağdaş ve güncel sorunlar. Ve bize gelenekten nasıl yararlanmamız gerektiğini gösteriyorlar.

Tanıklıklar genel başlığında topladığınız kısa şiirleriniz ilk bakışta görsel, sinematografik bir izlenim yaratıyor. Bu katman okura ilk şiirsel heyecanı veriyor. Bundan sonraki evrede okurun felsefi, insansal ve kılğısal katmanları yeniden (politik katmanı unutmayalım) üretmesi gerekiyor ve kavraması gerekiyor. “Yalın” dediğimiz dolaysız şiirin öteki katmanlarının keşfi, anlaşılması ve yorumu ancak böyle gerçekleşiyor. Yanılıyor muyum?

– Yalın şiirin ‘saydam’lığı yüzeysel ve basit oluşundan kaynaklanmaz, yalınlığı sağlayan bir ölçüde evrensel oluşturmaz. Gerçekler ve gerçek kapsamına giren öteki veriler (düşler, hayaller), şiirin evrensel özelliğini oluşturmazlar. Bu verilerden hareketle duygusal ve düşünsel heyecanlar oluşur. Kendi varlığınızın dışında gördüğümüz en basit şeylerin bile öteki nesnelerle organik ilişkileri vardır, nesnenin atomlarının birbirleriyle olan ilişkileri gibi. Her nesne tek başına bir bütündür, ama bir de öteki nesnelerle ve değişik ortamlarla ilişkileri vardır. Bu nedenle, her nesnenin, her sözcüğün sahip olduğu çok boyutlu anlatım olanaklarının mümkün olduğu kadar fazlasını kullanmak gerekir, karmaşıklık içinde tipiklikleri bulmak yalınlığı sağlar. Bunu başaramazsak, şiir ve öteki sanatlar ancak betimsel, yüzeysel betimleme düzeyinde kalır. *Yaşlı Kadınlar ve Deniz* başlıklı uzun, diyaloglu şiirimde bir bölüm var (Ezbere okuyor bu bölümü). Yalnızlığın bir tabuta sığması, kadınların dantela işleminin kendi ağızlarından açıklanması var. Söylediklerimi daha iyi açıkla bu bölüm. Şiirin akan, süren bir zamansal uzantı olduğunu unutmamamız gerekiyor. “Yalınlığın Anlamı”³ adlı şiiri anımsa.

3) Yannis Ritsos, *Şiirler*, Varlık Yay., 2005, s. 233

– Bu uzantı içinde sizin *Erotika*'nın⁴ yeri ne? Erotik şiirleriniz yayınlansa, bu yetmiş yaşınızdan sonra yazdığınız şiirler bizde garip karşılanabilir. Hele, “İnsan kadın gövdesini yetmişinden sonra gerçekten tanıyıp anlayabilir” dediğinizi yazsam...

– Ne demek istediğini anladım, diyerek güldü. Sanat yapıtı gibi insan da bir bütünselliktir, birliktir. Cinsellik insan varlığını oluşturan öğelerden biridir. Ancak insanın, insansal ve toplumsal varlığına sadece bu açıdan bakmak, insanı sadece cinselliğe indirgemek yanlıştır. Bir devrimci böyle bir şey yapmaz. Ancak erotik şiir yazmak devrimciliğe aykırı değildir. Devrimcilik kadar cinsellik de demokratik ve ilerici insanlığın göstergelerinden biridir. Devrim, demokrasi ve hümanizm, cinsellikle birlikte bütünsel insanı oluşturan öğelerdir. Aşk şiirleri devrimci açıdan öteki insanlarla iletişim kurabileceğimiz en önemli olanaklardır. Nâzım bunu dünyada en iyi bilen insanlardan biridir. Erotik şiirler, özellikle, ilerici kesimdeki genç kızların sevgisini kazandı.

Bu sırada, saat beşe doğru, Falitsa Hanım bizi götürmeye geldi. Ritsos hesabı istedi. Bu kez ben ödemeye kararlıyım. Bu niyetimi kendisine açıkladım. “Ne demek istiyorsun?” der gibi yüzüme baktı.

– Hesabı her zaman siz ödüyorsunuz, bir kez de ben ödeyeyim izin verirsiniz, dedim.

– Burada senin paran geçmez, dedi. Ben Türkiye’de sana konuk olduğum zaman bütün hesaplarımı sen ödersin. Tamam mı?

Sonra yemek için bahşişiyle birlikte 900 drahmi ödedi. Dört kişilik güzel bir yemek için aşağı yukarı 2700 TL.

Falitsa Hanım bizi otelin önünde bırakırken, “Yarın öğleye doğru telefon et” dedi Ritsos. Yüreğim “cız” etti. Akşam yemeğine eve çağırmıyordu bizi. İki gün süren yoğunluk yormuştu onu. Ülker de aynı düşüncededeydi. Bu nedenle Karlovassi’den ayrılmamız, onu daha fazla yormamamız gerekiyordu. Telefon edip Kokari’de bir otelde yer ayırttık.

Ertesi gün on ikide telefon ettim. “Hemen gelin, çalışmam bitti,” dedi. Dinlenememişti gene. Gece uyuyamamış, üçte kalkıp öğleye kadar uzun bir şiire çalışıp son bölümünü tamamlamıştı.

4) Yannis Ritsos, *Erotika*, Varlık Yay., 1993

Giyinişinden, Potami'ye gitmeye niyetli olmadığı anlaşılıyordu. Yorgun olduğu kesindi. Ama, "Yorgun musunuz?" diye sorsam, "Hayır, yorgun değilim" diye yanıtlardı. Bu yüzden sormadım. Sormayı düşündüğüm başka soruları da sormaktan vazgeçtim. Biraz sonra Falitsa Hanım ve kızı Elefteria da geldiler. Kendimizden konuşmaya başladık. Bize bahçesini anlattı. Uzun süre arka pencerenin önündeki fıstık ağacından konuştuk. Öteki ağaçlardan, çiçeklerden, artık Karlovassi'de pek ender görülen kara ve sivrisineklerden...

– Seferis'le sık sık buluşur muydunuz? diye sordum birden.

– Hayır, dedi. Seferis'le hiç karşılaşmadık. Ama Elytis'le görüşürüz. Seferis içine kapanık bir insandı.

– Öyle olmalı, dedim, ellili yıllarda birkaç yıl Ankara'da yaşadığı halde hiçbir iz bırakmamış arkasında.

– Gariptir, Seferis "Nobel"i almadan ve aldıktan sonra da halkla ilişki kuramamıştı. Halk ona hep uzak durmuştur, kendi kapanıklığı yüzünden. Ama Cunta'ya karşı tavır aldıktan sonra halkın sevgisini kazandı. Ancak o zaman.

– Güzel bir gösterge, dedim, alınacak dersler var Yunan halkının davranışında.

– Her halk böyle davranır, dedi. Böyle davranmalıdır.

Ülker'le bakiştık. Kalkma ve veda etme zamanının geldiğinde anlaştık.

– Geçen yıl gelmediniz, dedi Falitsa Hanım. Hep bekledim. Her yıl Atina'ya gidiyorsun, ama buraya iki yılda bir geliyorsun.

– Her yıl, dedi Ritsos da, Karlovassi'ye gelmelisiniz.

Falitsa Hanım bir ara dışarı çıktı. Biraz sonra bir elinde bir naylon torba içinde en az on kiloluk bir karpuz, öteki elinde de içinde şeftali ve üzüm bulunan başka bir torbayla içeri girdi. Kendi bostanlarının ürünü yolluklarımızdı. Ülker'e ayrıca güzel bir kâğıda sardığı dantel bir sehpa örtüsü armağan etti.

Arabalarıyla bizi otelimize götürme önerilerini kabul etmedik. Çok sevdiğimiz 8 Mayıs Alanı'na gidip gene çok sevdiğimiz kahvede oturacaktık. Ritsoslar'ın evine yüz metre kadar uzaklıktaydı.

Yürüdük.

Üçümüz de konuşmak istemiyorduk.

Kahvede mahallenin erkekleri uzo içiyordu. Sarhoşlamışlardı. Neşeliydiler.

Garsona kavurma, salata ve üç şişe Samaina söyledim.

Biraz sonra erkeklere kadınlar da katıldı. Bize hiç de yabancı gelmeyen şarkılar söylemeye başladılar. Derken, teyp oyun havaları çalmaya başladı. Ve kalktılar. Saatlerce dans ettiler, güldüler.

– Tanrım! Biz neden bu kadar kederli bir ulusuz, diye mırıldandım.

– Ne dedin? diye sordu Tan.

Cümlemi tekrarladım ve Kasap Havası oynayanlara doğru yürüdüm.

Varlık, Mayıs 1984, Sayı: 920

Yannis Ritsos'a Merhaba¹

Yunan Komünist Partisi'nin yayın organı *Rizospastis* gazetesi, bütün çalışanlarının katılımıyla, 1987 yılının ilkyazında Yannis Ritsos ile uzunca bir söyleşi yapıp yayınladı. *Rizospastis*'in yöneticisi ve Y.K.P. Merkez Komitesi üyesi Grigoris Farakos söyleşiyi şu cümlelerle açıyor. (Çeviri, dostum Herkül Millas'ındır):

“Bugün yanımızda bulunduğun için çok mutluyuz yoldaş Yani. İstihza gibi beliren bir duruma işaret etmek istiyorum: *Rizospastis*'in yeniden çıkmaya başladığı 1974 yılından bugüne, olsa olsa on üç yıllık bir süre boyunca bu gazeteyle ilişkisi olan bizler, seni ev sahibi olarak karşılıyoruz; oysa sen sanatınla ve yaşamınla, varlığınla bu gazeteyle elli yıldır ilişki kurmuşsun.

Nasıl söylesem bilemiyorum. Bu buluşmamız çok geç oldu. Bu yılları düşündüğümüzde, ya da yalnızca son yıllar için, şunu söyleyebiliriz: Bol bol adını kullandık gazetede, ama yapıtından yararlanmaya ve bu yapıtını değerlendirmeye yeterince çalışmadık.

Geçenlerde Sovyetler Birliği'nde bir gezi sırasında çeşitli sanatçılarla yaptığım konuşmalardan edindiğim acı bir gözlemimi de eklemek istiyorum: Bunca yıl seni dinlemeye çalışmadığımız için kaybımız büyüktür demek istiyorum. Bu gecikmemizi bağışla. Böylesine geç de olsa, bu buluşmadan çok yararlanacağımıza inanıyorum.”

Ritsos'un yaptığı giriş konuşmasında, Farakos'un “Bunca yıl seni dinlemeye çalışmadığımız için kaybımız büyüktür” dediği görüşlerini tekrarladığına tanık oluyoruz:

“Sanatçılar işçilere seslenmiyorlar diye birçok kez eleştirilmişlerdir. Hayır! İşçiye seslenmektedirler. Hatta daha da ileriye gitmektedirler. Artık var olmayan insanlara bile hitap edebilirler, diyebiliriz. Geçmişe seslenebilirler yani, çünkü geçmişten esinlenmektedirler, kaynaklar kullanmaktalar. ‘Ama gerekli olan o yalınlıktan yoksundurlar’ dememeliyiz. Yalınlıkla basitlik arasında fark vardır. İlerici sanatçı partisinin sloganlarını alıp ses uyumlu ya da serbest bir şiire çeviren insan değildir. Bu temel bir yanıltır; ve

1) *Graganda*'nın (Varlık Yay., 1993) önsözü olarak yayımlanmıştır

çoğu kez kimi insansal değerleri kavramamızı engellemektedir bu yanlış anlayış.

Sanatçı ilkokul öğretmeni değildir. İnsanlara alfabeyi öğretmez...”

Politikacı ile şairin genel olarak sanata ilişkin görüşleri bunlar. Birincisi, bir zamanlar, sanatçıyı politikanın yedeğinde görmüş olduğunu ve bu davranışıyla yanılığa düştüğünü itiraf ediyor. İkincisi ise gerçek sanatçının politikanın içinde olduğunu, ancak onun güdümünde olmaması gerektiğini bir kez daha yineliyor.

Gerçek sanatçı *bağlandığı* zaman da özgür olmasını bilmiştir, bağlanma ancak sıradan sanatçının kalkanı olmuştur. Bu gerçeğe, Ritsos’un uzun politik yaşamında, onun bu yaşamı da kapsayan yazma eyleminde her zaman tanık oluruz.

Ritsos, edebiyatın iletişim ve toplumsal değiştirim işlevine her zaman inanmıştır. Onun yapıtı gerçeği yalnızca yansıtmaz, aynı zamanda yaratır onu. Edebiyatı, ekonomik, toplumsal ve tarihsel verilerin basit bir yeniden üretimi olarak görmez Ritsos, kültürel fenomenlerle bu olgular arasında basit bir uygunluk ilişkisi kurmayı reddeder. Ritsos’un yapıtı *gerçek* ve *gerçeklik* anlayışıyla da çağdaş şiir bağlamında en yetkin ve öncü niteliğiyle yer alır. Bu anlayışa göre sanat yapıtı birbirinden ayrılmaz bir *ikili* niteliğe sahiptir: Sanat yapıtı gerçekliği dile getirir, ama aynı zamanda, sanat yapıtından önce var olmayan bir gerçekliği oluşturur, bu oluşan gerçeklik sanat yapıtının yapısının dışında hiçbir yerde yoktur. Böylece, sanatsal yaratının özgün işlevi basit *mimesis*’i aşıp diyalektığe ulaşır: Sanat yapıtı, nesnel gerçekliği tasarımlama yoluyla yansıtmakla kalmaz, algıların yaratılması ve dönüştürümüne de olanak sağlayan ortamı hazırlar. Ritsos’un yapıtı, gerçek karşısında kullandığı *diyalektik* yöntemle, “klasik” olarak tanımlayabileceğimiz XIX. yüzyıl gerçekliğinin mimesis kuramının *imitatio naturae* çerçevesini kırıp, bilinçaltını, bilinçdışı, düşleri ve ütopyayı reddetmeyen çağdaş gerçekçiliğin temel taşlarından biri olmuştur. Ernst Bloch’un “Ütopya gerçekdışına kaçış değildir, gerçeğin nesnel olanaklarının keşfi ve bunların somutlaşması için savaşımdır ütopya” görüşü, Ritsos’un şiirlerinde en sağlam dayanaklarını bulur.

Elinizdeki kitapta yer alan *Graganda* ve *Çan Kulesi* adlı iki uzun şiir, ütopyayı somutlaştırma savaşımının en iyi iki örneği olarak kabul edilebilir.

Rizospastis söyleşisinde “Elitis için ilerici sanatçı diyebilir miyiz?” sorusunu, “Ben ilericidir derim. Şiiri ilericidir. Çünkü ilericilik yalnızca gerici güçlere saldırmak değildir. Yaşam için bir şarkı yazmak da ilericiliktir; böylesine berbat hale getirdikleri yaşamın başka bir yanının olduğunu söylemek de, güzel güneş batışlarını, gün doğuşunu, güzel kadınları, dostlukları, güzel sevgileri söylemek, en kötü koşullar altında bile yaşamın güzel ve yaşanmaya değer olduğunu ve bu yolda daha da güzelleştirmek için mücadele gerektiğini söylemek de ilericiliktir” cümlesiyle yanıtlayan ve bir başka yerde “Aşk şiiri ilerici şiirdir” diyen Yannis Ritsos 1 Mayıs 1989 günü seksenli yaşlarına başlıyor.

Herkül Millas’ın dediği gibi “Yaşamı boyunca en önde dövüşmüştür Ritsos ve onun korkmama hakkını artık kimse alamaz elinden. Onun özgürlüğünden biz de yararlanabiliriz, bir şeyler öğrenebiliriz.”

Ankara, 22 Aralık 1988

Ellerinden öperim... Güle güle!..

12 Kasım 1990, saat 08.15. Telefon çalıyor. Atina'dan Herkül Millas arıyor ve aylardır korkular, acılar içinde beklediğim haberi veriyor: Yannis Ritsos, dün (11 Kasım) gece saat 22.00 dolaylarında ölmüş. Beklediğim bir haber kaç zamandır, boğazım kuruyor, gövdem yay gibi geriliyor birkaç saniye sonra ağlamaya başlıyorum. Şu anda ve bu ölümü öğrendikten sonra kaç kişi, kaç milyon insan benim durumumda değil ki... Bütün Yunanistan, insanın insan olduğuna, inşan kalması gerektiğine/ insanın özgür doğduğuna ve böyle kalması gerektiğine, insanın güzel doğduğuna, güzelliğini savunması gerektiğine; hayatın güzel olduğuna, savunulması gerektiğine inanan; yeryüzünde "iyi" ne varsa olumlayan, olumladığı için de acılar çekmiş, işkenceden geçmiş, boğazı sıkılmış, yüreği sıkışmış milyonlarca insan... Alaska'dan Avusturalya'ya, Ümit Burnu'ndan Bering Boğazı'na kadar... çevrildiği 80 kadar dilde milyonlarca okur-kardeş, okur-evlat...

Yannis Ritsos, kökü ilk insan toplumlarına, Homeros'a dayanan, şair-yalvaç-öğretmen-önder-bilge tipinin, daha doğrusu insanlığın gönüllü savunucusu şair tipinin son temsilcilerinden biriydi; her toplumsal, kültürel ve insansal olay karşısında "Acaba ne düşünüyor? Acaba ne yapacak, nasıl bir tepki gösterecek?" diye düşündüğümüz ve bu düşüncede kendimize bir tür yorumcu, sözcü ve yol gösterici olmasını beklediğimiz insan ve şair tipi.

Yannis Ritsos 1 Mayıs 1909 günü Mora'nın (Poleponnessos'un) güneydoğusundaki Monemvasya'da (Menekşe'de), *denizin ortasında bir yumruk, bir kara yumruk gibi yükselen* küçük bir yarımada doğmuştu. Şimdi turistik saldırıya karşı koruma altına alınmış olan bu taş yığnında. Babası bir tür toprak ağasıydı. Ama kumarda varını yoğunu yitirmişti. Bu arada erkek kardeşi veremden öldü, veremli annesinin yaşamı sanatoryumda sona erdi; ardından babası ve iki kız kardeşinden biri delirdi. Ritsos da veremden kurtulamadı, on yedisinde sanatoryuma yattı. Girdi, çıktı. Bu hastalığın izlerini ömür boyu taşıdı. Orta öğrenimi sona erince, 1926 yılında Atina'ya geldi ve böylece büyük serüven bir başka

yönüyle başlamış oldu. Yaşamını sürdürebilmek için, sağlığının izin verdiği zamanlar, sayısız işlere girdi çıktı, horlanma, aşağılanma ve sömürüyü çok yakından tanıdı. Bu sıralar, (özel konuşmalarımızda söylediği gibi) kendine kıymanın, bu büyük umutsuzluğun eşliğinden kim bilir kaç kez döndü! Ama onun direnmek ve yaşamak için iki büyük desteği vardı: Şiir ve devrimci ülkü! İlk dizelerini on sekizinde yazan, bunun yanı sıra resim ve müzikle de ilgilenen Ritsos inatçı bir direnişle şiir yazmayı sürdürdü. İlk iki kitabı *Traktörler* (1934) ile *Piramitler*'i (1935) bu öznel ve nesnel koşullar altında yazdı. Bu iki kitaptan sonra güncel olaylara ve Yunan mitolojisine dayalı bir şiir kurmaya başlayan ozan, Selanik'te bir grev sırasında polis tarafından öldürülen bir genç tütün işçisinin başında ağlayan annesinin fotoğrafını bir gazetede görmesi üzerine bir gecede *Epitaphios*'u (1936) yazdı. Bu "Ağıt" Yunan şiirinin dönemeçlerinden biri olduğu kadar, Yunan halkının özdeşleştiği ender şiirsel metinlerden biridir: "Güzel kokular yaydı mezarının üzerine sabahın erken saatlerinde koku taşıyıcılar" der Meryem Ana ve Ağıt'ı sürdürür Ritsos'un anası: "Sokaklar ve çarşılar inledi, balkonlar inledi ve saçlarındaki çiçekleri yoldu genç kızlar." Böylece, "Bir mayıs günü gittin"le antik Adonis söylencesi, İsa'nın gizemi ve genç işçinin ölümü bir üçlemede birleşiyor, ölüm ve diriliş çağdaş bir içerikle güncelleniyor ve yeni bir gerçeklik kazanıyordu. Hele bu şiirin Theodorakis tarafından bestelenmesi üzerine Yunan ulusu yeni bir ulusal ezgi ile kucaklaşıyordu.

Epitaphios 1936 yılında toplatıldı ve alanlarda yakıldı.

Ardından Alman işgali, işgale karşı direnme hareketi; daha sonra iç savaş ve acı yenilgi. 1948 yılında tutuklandı, 1952 yılına kadar Lemnos, Makronissos ve Agios İstratis adalarında tutuklu ve sürgün olarak yaşadı. Bu yıllarda "gün doğsun diye yazıyorum" dediği şiirlerini şişelerin içinde toprağa gömüyordu.

Ayıışığı Sonatı (Şiirler, Varlık Yayınları) ile 1956 Ulusal Şiir Ödülü'nü aldı.

1967 ve Albaylar Cuntası ve gene işkence ve sürgün... 21 Nisan 1967 gecesi tutuklandı. Şaşırmadı, alışkındı. Bavulunu hazırladı ve polislerin peşinden gitti: "Buyurun, baylar" dedi. "Hiç rahatsız etmiyorsunuz. Her yere bakın." Daha sonra üç sınav yeri: Leros, Yaros ve Sisam adalarında tutukluluk ve sürgünlük.

Şairin şiirsel, hem dilsel, hem de toplumsal görevine inanan

Ritsos'un 1970 yılında, özel bir uçakla özel olarak getirildiği Atina'da, dönemin İçişleri Bakanı Pattakos'un "Siz bir şairsiniz. Niçin politikaya karışıyorsunuz?" sorusuna verdiği yanıt çok ünlüdür: "Bir şair ülkesinin en has vatandaşıdır, işte bu yüzden de politikayla ilgilenmek onun başlıca görevidir."

1974 yılından sonra şan-şöhret, gerçek sevgi nedir, hepsini hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yaşadı. Şiirleri seksenin üzerinde dillere çevrildi, bestelendi, oyunlaştırıldı. "Nobel" dışında, yeryüzünün en büyük edebiyat ve şiir ödüllerine değer bulundu.

Türk dili ve Türk halkı da çok sevdi Yannis Ritsos'u. Son on iki yıl içinde yakınlarında bulunmak, sofrasına oturmak, birlikte yürümek, günlerce haftalarca konuşmak onuruna erdim. Yalnızca ben değil, Ülker ve oğlumuz Tan (Ritsos - söyleyişiyle "Dan"). Alçakgönüllülüğü, sevecenliği, cömertliği, insanseverliği karşısında yüreğimiz çatlarcasına çarpardı, elinin teması, sesi, gözlerindeki derin ve uçsuz bucaksız sevgi bize bir daha asla yaşayamayacağımızı düşündüğümüz duygular uyandırırdı. Şimdi kendimi bir öksüz, gerçek babasını yitirmiş bir öksüzden de öksüz hissediyorum. İçki içtiğim geceler yüreğim kanmaz bir özlemle yanardı, asılırdım telefona "Baba" derdim, "Baba, ben"... "Sen gene içmişsin" derdi, "Kaç kez söyleyeceğim daha..." Bunlar çok öznel şeyler ama insani olduğu için evrensel değerler taşıyor: İçki ve sigarayı neredeyse onun sevgisi ve korkusuyla bıraktım (şimdi sigaraya sarılıyorum), çalışma sabır ve disiplinini, yazamama korkusunu ondan öğrendim. Benim her bakımdan ustam ve babamdı.

Yunan halkının, dünya halklarının başı sağ olsun?

Ellerinden operim baba, güle güle.

Cumhuriyet, 15 Kasım 1990

Agios Yannis

Yannis Ritsos'un adını ilk kez 1965 ya da 1966 yıllarında duydum. Paris'te okuyordum. O sıralar Kemal Özer *Şiir Sanatı* adlı bir dergiyi yayınlıyordu. Ritsos'un, Aragon'un dergisi *Lettres Françaises*'de uzun bir şiiri yayımlanmış. Derginin o sayısını bulup kendisine gönderirsem, bu şairden kendisine söz eden Attila Tokatlı şiiri çevirecekmiş. Dergiyi bulup gönderdim. Ama göndermeden önce şiiri bir deftere çektim. Sanırım o yıllar fotokopi kolaylığı yoktu. Deftere çektim, çünkü okuduğum şiir şimdiye kadar okuduğum şiirlere benzemiyordu, eski gibiydi ama yepyenyidi. Bir şey söylemek istemiyormuş gibiydi, ama çok şey söylüyordu. İlk izlenim bu. Yeni bir şairle doğal bir karşılaşma, ilk temas, ama henüz bir buluşma değil. Daha sonra Seghers yayınevi tarafından yayımlanan *Dördüncü Boyut'u* (*Quatrième Dimension*, 1958) bir Seine kıyısı sahafında bulup aynı gün yitirdiğimi anımsıyorum. O sıralar Yves Bonnefoy ile uğraştığım için, genç bir şaire bu iki şair fazla gelmiş olmalı. Birkaç yıl boşluk ya da küllenme. İlk şok 1969 başları: 1968 yılında Seghers yayınevi tarafından, Chrysa Papandréou'nun *Yannis Ritsos*'unun yayımlanması. "Poètes d'Aujourd'hui" dizisinde.

*"Sessizlik gibi serttir bu manzara,
sıkar bağrında kızgın taşlarını,
sıkar ışığın içinde öksüz zeytinlerini ve bağlarını,
sıkar dişlerini. Su yok. Yalnızca ışık."*¹

Ama bu "ışık"ı görmeme daha çok var. Ardından başka dizeler:

*"Bağların Meryem'i, nasıl taşıyalım bunca gökyüzünü omuzlarımızda,
nasıl taşıyalım bunca sessizliği ağaçların gizleriyle birlikte?"*

Sonra *Mezar Yazıtı* (*Epitaphios*): "Selanik. Mayıs 1936" (Bunları okurken 'benim doğmama daha üç ay var' diye düşünmüştüm).

1) Yannis Ritsos, *Rumluk & Yaşlı Kadınlar ve Deniz*, Varlık Yayınları, 1989, "Rumluk" s. 11

Bir anne, sokağın ortasında, öldürülmüş oğluna ağlıyor. Kadının çevresinde, kadının başı üzerinde grevci tütün işçilerinin ses dalgaları uğuldayıp kırılıyor. Kadın ağıtını sürdürüyor. Bu işçi gösterisi polis ve ordu tarafından şiddet kullanılarak bastırılıyor. Ritsos bu kadının oğlunun cesedi başında ağlayan fotoğrafını bir gazetede görüyor. Evine kapanıyor ve kırk sekiz saat içinde, büyük bir ün kazanacak *Epitaphios*'unu yazıyor. Ortodoks kilisesi geleneğinde Epitaphios, İsa'nın cesedinin başında Meryem'in ağıt yakmasıdır. Bu dinsel ağıt öylesine yakıcı, öylesine insanca ve öylesine yürektendir ki, Tanrı'ya inanmayan Yunanlar bile bunu dinlemekten hoşlanırlar. Bu dinsel olgu şiirin temasına götürüyor şairi: Bir ülkü için (uğruna) özveri ve ayaklanma umudu. Böylece dinsel gelenek, halk geleneğine bağlı dinsel gelenek, çağdaş gerçekliğe bağlanıyor:

*"Büyük pencerenin önündesin ve geniş omuzların
kapatıyor bütün açmayı, denizi, bütün tekneleri.*

(...)

*"Ve bütün dünyanın kapısıydı bizim penceremiz
yıldızların çiçeklendiği cennete bakardı, ışıgım benim."*

Muğla'dayım. Yıl 1969. 68 süreci büyük ateşiyle ısıtıyor yüreklerimizi. Dünya sanki büyük bir mutluluğa yaklaşıyor. Umudun yılları. Sanki elimizi uzatsak mutluluğu tutacağız. Tutamıyoruz. Çünkü hareket halinde. Dünya değişebilir, dünya daha iyi olabilir. Ütopya'nın içindeyiz, Ütopya bizi biçimlendiriyor, biz de onu biçimlendiriyoruz ve belki de kendimiz ütopyaya dönüşüyoruz. Kapitalizm hiçbir zaman bu kadar güçsüz ve aciz olmamıştı. Üzerine yürüdük. İrkildi, ürktü. Hepimizin içinde bir İsa vardı, "Che" de bir İsa'ydı. İsa'da kendini kurban olarak sunma, kendini yok ederek sonsuzlaşma ideolojisi vardır. Tıpkı "Şair" gibi.

Muğla'dayım, "Duruşma"yı yazıyordum. Ritsos'la birlikte Theodorakis'i, Yunan müziğini keşfediyorum. Bu arada Ritsos'un dizeleri beynimde ve ruhumda Türkçeleşiyor, bir sese dönüşüyor. Derken Kavafis geliyor. Kavafis ile Ritsos birbirlerini tamamlıyorlar.

1971 yazı. *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*² geliyor. Ve altı yıl

2) Yannis Ritsos, *Şiirler*, Varlık Yayınları.

boyunca bu kitabı yaşayacağım artık. Bu arada, daha sonra benim için gerçek bir kızkardeşe dönüşecek olan İoanna Kuçuradi'yi şükranla anmalıyım. O olmasaydı Yannis Ritsos'un çevresindeki "Fransızca" ya da bir başka "ikinci dil" zarını yırtamazdım. *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* çevirim her sözcüğünde, her dizesinde onun emeği vardır. Sayesinde Yunancadan Türkçeye akım gerçekleşti.

Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar gündelik yaşamın, ayrıntıların *tarîh'e* dönüştüğü, gündelik yaşamın ayrıntısının *sürekli olan'a* ilmik attığı müthiş bir şiîrsel dünyadır. Şair çevresine bakmakta, görmekte, duyumsamakta ve yorumlamaktadır. Ama gördüklerinin altında bir başka görülecek katman vardır. Sanki bir ressam aynı tuval üzerine birkaç resim birden yapmıştır. Gözünüzün algıladığı katmanı kazırsanız onun da altında bir başka resim katmanı vardır. Örneğin "Masa" sözcüğü. Bu sözcükten yola çıkarak, çeşitli ve bütünleştirici ilişkilerle dünyanın, insanın ve evrenin varlığına ulaşabiliriz: Masa, ağaç, orman, ormancılar, ormanın hayvan ve bitki örtüsü, hızarıcılar, hıзара kolunu kaptıran bir işçi, işçinin karısı ve çocukları, patronu, bizi 1960 öncesine gönderen tahta bavullar, tahta okul çantaları, asker bavulları, gelin sandıkları ve eski sandıkların defne, naftalin ve sabun kokusu. Yani şiîrde hiçbir şey yalnızca kendisi değildir, her şeyle görünmez bağları vardır, şiîrde her şey bir başka şeydir. Mırıltıyla konuşur şair, sanki kendi kendine mırıldanmaktadır. Çünkü şiîrde her şey "alçak ses"le söylenir. Tiyatroda mırıltı bile yüksek sesle söylenir. Ama şiîr zihnî ve yüreğin "pes" sesiyle sessel dile dönüşür.

Şunu itiraf etmem gerekir: *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar'ı* çevirdiğim (bu kitaba ders gibi çalıştığım) altı yıl boyunca önümde birkaç ufuk açıldı: Şiîrin dile indirgenemeyecek kadar karmaşık ve bireşimsel bir yapısı olduğunu, bu yapının *yatay* değil *dikey* (ya da *düşey*) kurulduğunu, bu yapının birden fazla katmanı olduğunu; her sözcüğün, her dizenin, her imgenin altında her türlü bilgiye (felsefe, tarih, coğrafya, matematik, vb.), gerçeküstüne, düşlere, başka metinlere göndermeler bulunduğunu; şiîr yazmanın bir noktadan, bir düzeyden sonra metafiziğe dönüştüğünü fark ettim; bu kaosun şiîrsel bağlaşığının (*corelatif*) gene kaos olmadığını, bu kaosun yalınlaşabileceğini ve şiîri bu yalınlaşmanın damıttığını öğrendim. Bu konuda şöyle der Ritsos: "Yalın şiîrin 'saydamlık'ı yüzeysel ve basit oluşundan kaynaklanmaz. Yalınlığı sağlayan bir

ölçüde evrensel oluşturm. Gerçekler ve gerçek kapsamına giren öteki veriler (düşler, hayaller), şiirin evrensel özelliğini oluşturmurlar. Bu verilerden hareketle duygusal ve düşünsel heyecanlar oluşur. Kendi varlığımızın dışında gördüğümüz en basit şeylerin bile öteki nesnelerle organik ilişkileri vardır, nesnenin atomlarının birbiriyle ilişkileri gibi. Her nesne tek başına bir bütündür, ama bir de öteki nesnelerle ve değişik ortamlarla ilişkileri vardır. Bu nedenle, her nesnenin, her sözcüğün sahip olduğu çok boyutlu anlatım olanaklarının mümkün olduğu kadar fazlasını kullanmamız gerekir. Karmaşıklık içinde tipiklikleri bulmak yalınlığı sağlar. Bunu başaramazsak, şiir ve öteki sanatlar ancak betimsel ve yüzeysel betimleme düzeyinde kalır.” Ritsos’un “betimleme” ve “betimsellik” konusunda yaptığı uyarının ne kadar haklı olduğu, 80’li yıllarda Ritsos’vari şiirler yazmaya başlayan kimi Türk şairlerinin dizelerinde somut olarak görülebilir.

Ritsos’la ilk kez 30 Ağustos 1978 günü karşılaştım. Ülker’le ağustos başında yola koyulmuştuk. İlk durak Ülker’in doğum yeri olan Komotini’ydi (Gümülcine). Şimdi, İoanna Kuçuradi’nin arabasıyla (annesi Efemiya’nım teyze ve babası Yorgo amca da vardı) yaptığımız İstanbul-Komotini yolculuğunu anımsıyorum. Ardından Ülker ve ben Hellas’a daldık: Kavala, Selanik, Atina. Ardından adalar: Siros, Paros, Sandorini, tekrar Siros ve Samos. Her adadan bir kart göndermiştik. Vathi’den Karlovassi’ye otobüs yolculuğu. Meropi otelinden telefon etmiştim. “Bu akşam yapacak başka bir işiniz, sözünüz yoksa, bana gelin” demişti. Ben de heyecanımdan, davetin büyük inceliğini, bu zarif davet üslubunu anlamamıştım. İçimden, “Bizimle dalga mı geçiyor, bu *hac* yolculuğunu kendisi için yaptığımızı bilmezlikten geliyor” demiştim. Ne çığlık, ne ilkelik. Gerçek büyüklükle henüz karşılaşmamış olmanın zavallı hamlığı. “Buluşma saatini akşama doğru beşte telefon ederseniz konuşuruz” demişti. “Ben sizi arar söylerim” dememişti. Bu da büyük bir incelikti: Bütün gün özgür olmamızı, otele bağlı kalmamamızı istemişti. Bu düşünceli davranışı da daha sonra anlayacaktım.

30 Ağustos 1978 gecesi (gerçek doğum günüm nüfus kâğıdımda yazdığı gibi 1 Eylül değil 30 Ağustos’tur) 42 yaşına bastığım geceydi, ama bir başka doğum günümü de simgeliyordu. Bahçenin ortasındaki evin bütün ışıkları yanmıştı ve aylı bir geceydi. Araba durunca evin kapısı açıldı, Ritsos dışarı çıktı ve

bahçe yolunu ortasına kadar yürüdü ve durdu. Bekledi. Ayaklarımı titreyerek yaklaştım. Kucaklaştık. “Ne kadar güzelsiniz!” dedim. “Biz güzeliz!” dedi. Göğsümün üzerindeki, boynumdaki sıcaklığını bir gerçek babanın sıcaklığı olarak duyumsadım ve “Baba!” dedim. Babamı bulmuştum ve artık özgürdüm. Ona olan sevgim, saygım, bağlılığım yıllar boyu arttıkça daha da özgürleşecektim, kendime olan güvenim artacaktı, bu sevgi, saygı ve bağlanmada kendimi keşfedecektim ve o benim için AGİOS YANNİS³ olacaktı artık. Çünkü bütün varlığıyla tam bir Aziz’di, Agios’tu.

Bu arada bir başka mucize oldu yaşamımda: Bir kardeş kazandım, Herkül Millas’ı tanıdım. Yetkin Yunancası ve Türkçesiyle Herkül olmasaydı, ne Ritsos, ne de daha sonra Seferis ve Kavafis’i çevirebilirdim. Bana Ritsos’un “Romyosini” dünyasını açan, elimden tutarak beni “Rumluk”un dünyasına sokan Herkül’dür. Tıpkı Kavafis’in *Hellen*, Seferis’in *Grek* dünyasına sokması gibi. Yunan kavramı Hellen, Grek ve Rumluk (Romyosini) kavramlarını ve dünyasını tam olarak karşılamaz. *Rumluk* (Romyosini), Roma ve Bizans çağlarından zamanımıza uzanan ve eskiden Osmanlı Devletini sınırları içinde kullanılan bu sözcük “Yunan”ı içerir, ama Yunan onu tam olarak karşılamaz, çünkü Yunan sözcüğü Rumluk’un içerdiği halkçı anlamdan yoksundur. Bu nedenle Ritsos’a ve şiirine “Yunan” ve “Yunanlık” sıfatlarıyla yaklaşmak Ritsos’a ve şiirine ikinci bir dil aracılığıyla sokulmak ve bu ikinci dilin (İngilizce, Fransızca) olanaklarıyla sınırlanmak olur. Bir İngiliz, bir Fransız, kendi dilinde “Rum” kavramı olmadığı için Rumluk’u (Romyosini) *Grécité* sözcüğüyle karşılar. Örneğin, Rae Dalven’in *The Fourth Dimension* adlı İngilizce derlemesine yazdığı önsözde *Romyosini* sözcüğünü kullanmak zorunda kalması bir düşüncemi ilginç bir şekilde doğrulamaktadır. Bir şairin dünyasına yanlış kapıdan girdik mi onun şiirsel dünyasını anlamamızın olanağı yoktur. Yannis Ritsos, Herkül Millas’la yaptığı bir söyleşide, Rumluk ya da Rumların Dünyası anlamına gelen “Romyosini”yi şöyle açıklamıştır: “Eski Hellas’tan bugüne, Roma ve Bizans dönemleri de dahil olmak üzere halkı kapsar.” Ritsos’un şiir dünyasının anahtarı *Romyosini* sözcüğündedir.

On iki yıl boyunca her yıl birkaç kez görmeye gittim Ritsos’u: Atina’ya, Karlovassi’ye (Sisam Adası). Karısı Doktor Falitsa’yla,

3) Aziz Yannis

kızı Elefteria'yla tanıştık. Ritsos'u insanlarla, eski çetecilerle, işçilerle, aydınlarla konuşurken gördüm; 9 Mayıs 1979 günü birlikte gittiğimiz konserde, Aliki tiyatrosundaki dinleyicilerin ona nasıl davrandıklarını gördüm; denizde, lokantalarda halkın ona nasıl baktığını gördüm; lokanta garsonlarının ona nasıl hizmet ettiklerine tanık oldum... 1989 yılı Mayıs ayında, 80. doğum yılı kutlama törenleri sırasında hemen hemen her gün birlikte olduk. Yazarlar Birliği'nin düzenlediği gecede yazarların ve hepsi pırıl pırıl giyinmiş, yaşları 70-80 arasında eski direnme arkadaşlarının ona nasıl sevgiyle baktıklarını gördüm; 29 Mayıs gecesi İtalyan Kültür Enstitüsü'nün düzenlediği kutlamada yabancıların ona gösterdikleri saygıyı gördüm. Sokakta yürürken, salonlarda şiir okurken, lokantada yemek yerken, evinde çalışırken; mayolu ya da usta işi çok şık takımlar içinde, her zaman başında bir *azizlik aylası* vardı. Ve yalnızca ben görmüyordum bunu, herkes görüyordu. O bir Agios'tu.

31 Mayıs 1989 günü, 12.00-14.00 saatleri arasında, Atina'nın Korakas Sokağı'ndaki evinde Ritsos'la son kez birlikte olduk. Ülker ve ben. Çok yorgundu. 80. yıl kutlamaları için gittiği Kıbrıs'ta çok yorulmuştu. Kalbi hastaydı, ciğerleri zayıftı, prostatı kanserliydi, nefes darlığı vardı. Masasının üzeri ilaçlarla, yabancı ülkelerden gelen çeviri kitaplarıyla, armağan, nişan ve madalyalarla doluydu. Bana, "Kaç yaşındasın Özdemir?" diye sordu. 53, dedim. Madalyaları, nişanları, çeviri kitapları göstererek: "Al bunları senin olsun, yaşını bana ver" dedi.

"Dramatik şiirler yazıyor musunuz, hocam?" diye sordum.

"Hayır, dedi, artık saniyeleri yazıyorum, saatleri, dakikaları değil, yalnızca saniyeleri yazıyorum."

Artık çok kısa şiirler yazdığını biliyordum, uzun süredir. "Saniyeler" in bir anlamı buydu. Öteki anlamı ise soluğumu kesti, dikenli bir yumak yutmuş gibi oldum. Ağlamaya başladım. Ülker de sessizce ağlıyordu. Bize "Ağlamayın" demedi. Sanki, görme-miş gibi davrandı. Görmezden gelecek, bize "Ağlamayın" demeyecek kadar yüce ve incedi. Görmek ve "Ağlamayın" demek kendini beğenmişlik, benmerkezcilik ve gurur olurdu. Ülker'in ve benim ağlamamız doğaldı, yalındı, insancaydı. Onu ve temsil ettiği her şeyi bütün varlığımızla seviyorduk. Onu nasıl sevdiğimizi biliyordu. Onu tanıdığımızı, onu anladığımızı, onu kavradığımızı söylemenin yeri burası değil. Gerçekten sevmeden, gerçekten

bağlanmadan bunların hiçbirisi olmaz zaten.

Ayrılırken, “Gene gelin, ne zaman geleceksiniz demiyorum. Bekliyorum. İnşallah gene görebilirim sizi,” dedi.

Kapının önünden başlayarak Agios Nikolaos metro istasyonuna kadar yürürken ağladık. Trene bindiğimizde, yaşamımızda kaçınılmaz bir dönemin, Ritsos’un artık yaşamadığı yaşayamayacağı bir dönemin yaklaştığını artık biliyorduk.

Türkiye’ye dönünce birkaç kez telefon ettim. Kanamalardan ve bitkinliklerden söz ediyordu. Bütün bunların arasında Ülker’i ve oğlum Tan’ı soruyordu. Sonra, Eylül 1990’dan itibaren telefonu cevap vermemeye başladı. Ne Atina, ne de Karlovassi...

11 Kasım 1990 gecesı saat 22.00, kronik bronşit ve karın anevrizması tanısıyla kaldırıldığı hastanede öldü.

12 Kasım günü, saat 08.15’te, Herkül Millas Atina’dan telefon edip “Ritsos öldü” dedi.

13 Kasım günü saat 10’da kilisede tören yapıldı ve gömöl-mek üzere, 1 Mayıs 1909’da doğmuş olduğu Monemvasya’ya götürüldü.

Sevda ve aşk yalın ve çıplaktır, saydamdır; baktığınızda kendinizi değıl sevdiğinizi gösteren büyölü, gizemli bir aynadır. Seviyorsanız, elinizi korlaşmış demir ocağına sokun, göreceksiniz (yemin ederim ki) yanmayacaktır.

Aziz Yannis, Agios Yannis yakmadı bizi, aydınlattı.

Milliyet Sanat, Aralık 1990

Yeryüzünün Şairi Ritsos

Yannis Ritsos 1 Mayıs 1909 yılında doğdu, 11 Kasım 1990 gecesi saat 22'de öldü. Tam 81 yıl 6 ay 10 gün, yani 972 ay 10 gün yaşadı. Yaşadığı gün sayısını hesaplamak şimdi şu daktilonun başında oldukça zor. Yaşadığı günler, saatleri ve saniyeleri de hesaplamak gerek. Bu gereklilik bir tür fantezi değil elbet. Çünkü hayatının her saniyesini gerçekten yaşadı: Ruhuyla, bedeniyle, bedeninin bütün hücreleriyle. Savaşarak, inanarak, duyarak ve severek yaşadı. Yaşadığı her saniyeyi kendi ulusuyla, dünyanın bütün uluslarıyla birlikte yaşadı. Böylesine bir yaşamının saniyelerini bile hesaplamamız bu nedenle gerekli.

Louis Aragon, önce yönettiği *Lettres Françoises* dergisinde, daha sonra da *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar'a* (bu kitap tarafımızdan Türkçe'ye çevrildi ve 1979 yılında Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazandı) önsöz yaptığı yazısında Yannis Ritsos'un yaşayan en büyük şair olduğunu yazmıştı. Aradan geçen 19 yıl içinde Ritsos'un Fransa'dan otuza yakın kitabı yayımlandı. Fransa'da Ritsos öylesine kök saldı ki bir Fransız şairi televizyonda kendisiyle yapılan bir söyleşide, "Sizce en büyük Fransız şairi kimdir?" sorusuna, "Ritsos" yanıtını veriyordu.

Türkiye'de de Ritsos sanki bir Türk şairi kimliği kazandı. Yedisiz Herkül Millas'la birlikte tarafımızdan, ikisi Cevat Çapan, biri Herkül Millas, biri Hakan Yılmaz, biri de Gürkal Aylan tarafından olmak üzere on iki kitabı dilimize çevrilip yayımlandı. Şu anda çekmecemizde bulunan 1000 sayfalık şiirleri belki ilerde yayımlanacak.

Yalnız Fransa ve Türkiye'de mi? Amerika Birleşik Devletleri'nde, Sovyetler Birliği dillerinde, İtalya, Almanya ve İngiltere'de, Avrupa, Asya, Afrika ve Güney Amerika'da binlerce kitabı yayımlandı.

Şiirin adım adım gerilediği ve toprak yitirdiği, Avrupa ve Amerika'da şiir kitaplarının basım sayısının bini geçmediği yirminci yüzyılın ikinci yarısında, Yannis Ritsos'un şair durumu ve konumu edebiyat sosyolojisi için çok boyutlu bir inceleme alanı. Niçin Yannis Ritsos? Yannis Ritsos'u dünyanın birçok ülkesin-

de insanlar niçin *kendilerinden* biri sayıyorlar? Ritsos'u insan ve şair olarak tanıyınca bunların yanıtını bulmak gayet kolay. Çünkü: Gerçek bir insandı, sıradan bir insanla mitolojinin yarı-tanrı kahramanlarını kişiliğinde birleştirmişti; özgür ve bağımsızdı, bir ideolojiye bağlanmasına karşın o ideolojiye karşı özgür ve bağımsızdı, düşünen ve duyan bir insandı; özgürlük ve bağımsızlığı dünyanın bütün ulusları ve tek tek bütün insanları için istiyordu; insanlara dünyayı ve hayatı sevmelerini öneriyor ve yeryüzü mutluluğunu yüceltiyordu; insanı, psikolojik, toplumsal, ekonomik bir varlık olarak en üst düzeyde tutuyordu; cinselliğin bastırılmasına ve hor görülmesine karşı çıkıyordu, insanı etiyile ve kemiğiyle seviyordu. Ne diyordu?

“Şiirsel işlevin gizemli derinliğine girmemizi sağlayabilecek, onu bize verebilecek en yetkili, en güvenilir kişi olmasına karşın, şairin görevinin, düşünce ve duygularını şiir üzerine konuşarak değil, şiir yoluyla dile getirmek olduğunu düşünüyorum. Şair bir güvencedir hiç kuşkusuz, ama kendi tarzında, kendine özgü dille.”

Şairi politikanın içinde görüyordu, ama bir politikacı olarak değil; fakat, bir şair gibi. Politikacının arkasında değil, onun önünde, ona yol göstererek. Bu çok önemlidir. Çünkü, kitle iletişim araçları karşısında toprak kaybeden kimi şairlerin kendi çevresinde bir koza örerek, anlamı örterek sözcüklerle oynamaya başladığını, kimi şairlerin ise politika uğruna şiiri feda ettiklerini gördük. Hele yetmişli yıllarda ülkemizde. Haklıyı, doğruyu ve güzeli savunan sözcük ve dizelerin yan yana, alt alta yazılınca ortaya çıkan metnin şiir sanıldığını gördük. Kişisel olarak, Ritsos'u bunca ısrarla çevirmemizin nedeni, bu ikisi de yanlış olan tavrın karşısına Ritsos'un kimliğinde doğru olan örneği çıkarma çabasıydı. Bu çabamızın boşa çıkmadığını, şairlerimizin ve okurların bir kesimine bu çevirilerin yararlı olduğunu düşünmek fazla iyimserlik olmamalı.

Ritsos'un ölümünden sonra, okurlardan, dostlarımızdan “baş sağlığı” mektupları, telefonları almamızın anlamı bu iyimserliğin çok ötesinde. Mesaj anlaşılmış, çabamız boşa gitmemiş. Bu “Baş sağlığı” mesajlarını, Ritsos'un bizden sayılmasının bir simgesi olarak algılamak gerekir.

Fransa'da yayımlanan *SUD* dergisi 1985 yılında bir sayısını Ritsos'a ayırmıştı (60. sayı). Söz konusu sayıda Joelle Basso im-

zalı bir yazı yer alıyor. Bayan Basso yazısının bir yerinde şunları yazıyor: “Ritsos’u görmek üzere Sisam Adası’na gidebileceğimizi yazıyordun; onu okumayı bir yana bırakmak istiyordum, onunla konuşmak istiyordum; onunla şiirlerindeki tonla konuşacaktım, onunla deniz kıyısında, mavi bir gecede yapacağımız konuşma yaşayan bir şiir olacaktı. Artık yalnız ve kendine dönüşlü bir okur perspektifine dayanamıyordum. Boğulur gibiydim. Bana şiirler ve şiirin dışında olanlar gerekliydi.” Ama Bayan Basso bu düşünü gerçekleştirememiş, çünkü “İstemedi, röportaj kabul etmedi” diyor. Son yıllarda gazetecilerden, radyocu ve televizyoncular-
dan, tezcilerden, görüşmecilerden ve meraklılardan kendini ve zamanını kaçırmak istiyordu. Zaman zaman dünyanın dört bir yanından gelen televizyoncuları özel günlerde kabul ettiği oluyordu. Ama elde kalem ya da masanın üzerinde ses makinesiyle, gazetecilerle röportaj yapmayı hiçbir zaman kabul etmemişti. Kimileri konuştuklarını, daha sonra sanki röportaj yapmışcasına, yayınlıyorlardı. Bir tek bizimle (O da ilk karşılaşmamızdan yıllar sonra) yaptığı görüşmeleri bilerek ve isteyerek kabul etmiş, metni okuduktan sonra yazılı olarak onaylamıştır. Türkçe’de yayımladığımız görüşmeler bu nedenle Fransızca’ya çevrilip *Euro-pe* dergisi (Ocak-Şubat 1988 sayısı) tarafından yayımlanmış, bu görüşmeler Fransızca’dan Yunancaya geçerek *Diabazo* dergisinin 205. sayısında (21.12.88) yayınlanmıştır. “Röportaj” yaptırmama ilkesini daha sonra bir kez de *Rizospastis* gazetesi için bozacaktır. Bize ayrıcalık tanınmasının gerekçesini merak eden okurlar bunun yanıtını, Varlık Yayınevi tarafından yayımlanan *Şiirler* kitabında bulabilirler. Ama kişisel ilişkilerimizi bir yana bırakırsak, Ritsos, Türkiye’yi ve Türkçe’yi seviyordu. Bizim yanımda kendini kendisi olarak duyumsuyordu. 1979 yılında, Atina’da bir resim sergisi sırasında elini alaturka öpüp başımıza koymamızı Avrupalı yabancılar şaşkınlıkla karşılamışlar, o, o zaman, “Onların anlamaları olanaksız bunu” demişti.

İşkenceler altında, sürgünlerde, hapislerde hiçbir zaman ülkenden ayrılmayı düşünmemişti. Çok sevdiği Aragon öldüğü zaman, Fransızlar cenaze törenine katılması için özel uçak göndermeyi önermişler, Ritsos ülkesinden ayrılmamak için bu öneriyi nazıkçe geri çevirmişti: Kendisine verilen ödülü almak için gönderilen bir özel uçakla Yugoslavya’ya gitmiş, ama aynı gün Sisam adasına geri dönmüştü. Yıllar önce Sovyetler Birliği, Bulgaristan,

Romanya, Çekoslovakya ve Küba’ya gitmişti. Ellili, altmışlı yaşlarında. Prag’da ve Bükreş’te Nâzım’la tanışmış, Nâzım’ın şiirlerine duyduğu hayranlık (Nâzım’ın şiirlerini Yunancaya çevirmişti) bu karşılaşmalardan sonra insan Nâzım’a karşı duyduğu hayranlıkla pekişmiş ve derinleşmişti. Nâzım İçin “İnsan soyunun en güzel, en temiz, en alçakgönüllü rneği” diyordu. Nâzım’a sayėı duyuyordu, çünkü “Nâzım’ın içinde kıskançlığın zerresi yoktu.” Bize karşı duyduğu yakınlığın belki de önemli bir bölümü Nâzım’a duyduğu sevgiden kaynaklanıyordu.

1983 yılında, Sisam Adası’nın Karlovassi kasabasındaki evinde konuşurken “Seninle bir gün kimseye haber vermeden Kuşadası’na geçelim, Efesos’u ve İyonya’yı rahatça göreyim” demişti. Bu işteğini başta sağlığı olmak üzere çeşitli engeller yüzünden geekleştiremedik.

Onun ardından yazı yazmak istemiyordum artık. Ama Kostantınıyye’nin işteğini geri eviremezdim. Çünkü 1000 Tane Yayınları’na vefa borcum vardı. Çünkü bu yayınevi Yannis’in 80. yaşgn için yazdığım özel kitabı, *Burçlar Kuşağı*’nı Yunancasıyla birlikte (Zodiakos Kiklos) yayımlamış, Ritsos da bu kitabı bas-kı kalitesiyle birlikte çok sevmişti. Yazmamak sayėısızlık olurdu. Ama, bu son yazı! Ölümünden sonra gazeteler ve dergiler, kendilerince doğal sayılacak nedenlerden dolayı yazı yazmamı istediler. İstemeyerek değil ama zorunlu olarak yazdım bu yazıları. Acımı yazarak, bu acıyı açıklayarak, onun yüce anısına yeterince sayėılı davranmadığım duygusu içimde kök salmaya başladı.

Belki de susmak, yazmamak gerekirdi.

Bizim şehir Haberleri, Ocak-şubat 1991, Sayı: 18

Yannis Ritsos ve Başkalarının Bahçesi¹

Sisam adası Karlovassi’de, Potami plajında yaptığımız, saatler süren sohbetlerden birinde Ritsos anlatmıştı: Fransa’da, bir televizyon programında bir Fransız yazarına en sevdiği Fransız şairinin kim olduğunu sormuşlar. Fransız yazar, en sevdiği Fransız şairinin Yannis Ritsos olduğunu söylemiş. Ritsos, bu öyküyü bana birkaç kez anlatmıştı. Ve Nâzım Hikmet’in de bir Yunan şairi sayılabileceğini söylemişti. Ben de kendisine Türkiye’de bir “Baba” şair olarak sevilip sayıldığını söylemiştim. Ritsos bu durumdan, bu uluslararası konumundan hoşlanırdı. Kim hoşlanmaz, hangi şair, hangi yazar hoşlanmaz bir başka ülkenin halkı tarafından benimsenmekten?

Nâzım Hikmet’in yasaklı olduğu, sivil ya da asker, zorba iktidarlar tarafından sesimizin kısıldığı, tehdit altında yaşadığımız dönemlerde çeviri eylemini bir karşı silah olarak kullanıyorduk: Ritsos’u, Aragon’u, Neruda’yı, Lorca’yı, Alberti’yi dilimize çeviriyorduk; onların şiirleri bizim adımıza konuşuyor, bizim iletmek istediğimiz mesajları, şiirsel söylem içinde, Türk okuruna iletiyordu.

Ama Türk okurunun yüreğinde ve beyninde Yannis Ritsos’un çok özel bir yeri vardır.

Profesör İoanna Kuçuradi’nin (Bayan Kuçuradi İstanbullu bir Rumdur, Ankara Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanıdır) yardımıyla çevirdiğim *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*² adlı kitabına, Atatürk’ün kurduğu Türk Dil Kurumu 1978 yılında çeviri ödülü verdi.

Başta *Varlık* dergisi olmak üzere birçok dergi Yannis Ritsos’un 75 ve 80’inci yaşları için özel sayılar hazırladılar. *Varlık* dergisinin Mayıs 1984 sayısının kapağında Yannis Ritsos’un

1) 28 Mayıs 1998 günü, Delfi’deki (Yunanistan) kollokyumda yapılan konuşma.

2) Cem Yayınevi, 1978

bir resmi ve resmin üzerinde de şöyle yazı vardır: “Yapıtıyla ve yaşamıyla çağımızın tanığı büyük ozan, büyük dost Ritsos 75 yaşında.” Yannis Ritsos da, ünlü, “Barış” adlı şiirini, *Varlık* dergisi aracılığıyla Türk okurlarına ithaf ederek yayımlamıştı.

Gene *Varlık* dergisi, Mayıs 1989 sayısını Yannis Ritsos’un 80. yaşına ayırmıştı.

Birim Yayınevi Yannis Ritsos’un 75. yaşını kutlamak için onun *Yaşlı Kadınlar ve Deniz* adlı dramatik şiirini benim çevirimle kitap olarak yayımlamıştır. Bu dramatik şiir 1995 yılında Ankara’da sahneye konmuştur.

Yannis Ritsos’un ölümü Türkiye’nin en büyük gazeteleri tarafından birinci sayfada duyurulmuş, ardından birçok yazı yayımlanmıştı.

Yannis Ritsos’un Türkçeye çevirilen on iki kitabı birçok baskı yaptı. Barışı bütün uygarlıkların temeli sayan ve her aydının bu bağlamda sorumlulukları olduğunu düşünen Ritsos, şiirlerinin Türkiye’de sevilmesinin Türk ve Yunan halklarının birbirini daha iyi anlamasına, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileşmesine katkıda bulunmasını istiyordu.

Şairin, bir halkın, bir dilin en has evladı olduğuna inanan Ritsos onun halklar arasında barış ve sevgi elçisi olması gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla, büyük Türk şairi Nâzım Hikmet’i Yunancaya çevirmişti: Nâzım’ı seven, onun şiirini yüreğinde duyan bir okurun Türk halkını daha iyi anlayacağını düşünüyordu.

Yannis Ritsos kendisiyle röportaj yapılmasından hoşlanmazdı, özellikle de sesinin teype kaydedilmesine izin vermezdi. Bildiğim kadarıyla, kendisiyle söyleşi ya da röportaj yapıldığını bilerek, yalnızca benimle ve ardından *Rizospastis*³ gazetesi çalışanlarıyla konuşmuştur. *Rizospastis* çalışanlarıyla 1987 yılında ve benimle ilki 1981 yılının eylül ayında, ikincisi 1985 yılının ağustos ayında olmak üzere iki kez şiir ve edebiyat, şair ve politika ilişkileri, estetik sorunları üzerine konuşmuştur. Söylediklerinin bir deftere yazıldığını görerek ve bilerek. Çün-

3) Yunanistan Komünist Partisi’nin (KKF) organı

kü buna kendisi izin vermiştir. Yazdıklarımı okuduktan sonra Türkiye’de yayımlanmasına izin vermiştir. Fransız *Europe* dergisinin Ocak-Şubat 1988 sayısında yayınlanan Fransızca metni de yayınlanmadan önce okumuş ve onaylamıştır. *Europe* dergisinde yayımlanan metin Yunancaya çevrilerek Atina’da *Diavazo* dergisinin 21.12.1988 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Yannis Ritsos tarafından onaylanan aynı metin ABD’de yayımlanan *Talisman* adlı derginin Güz 1995 sayısında yer alacak. Yannis Ritsos’u biraz yakından tanıyanlar, onun söyleşi yapılmasına ve söyleşi metninin yayınlanmasına izin vererek Türk okuruna, Türk halkına karşı bir ayrıcalık tanımış olduğunu kabul ederler. Nitekim, Marsilya’da yayınlanan *Sud* dergisinin Yannis Ritsos’a ayrılan özel sayısında (1985, Sayı: 60) Joelle Basso, Yannis Ritsos’la görüşmek üzere Samos adasına gittiğini, ancak bunu başaramadığını yazar ve “İstemedi, söyleşileri reddediyor” (“Il n’a pas voulu, il refuse les interviewes”) diye ekler.

Yannis Ritsos yalnızca bana, eşime ve oğluma karşı değil, ama genel olarak Türklere karşı çok özel bir davranış içinde olmuştur. Çünkü bizi “kendinden”, “kendilerinden” saymıştır her zaman. Türk ve Yunan halklarının dilleri ve dinleri ayrıdır. Ama, buna karşın, bu iki halk kuzen halklardır; yüzeyde görülen uzlaşmazlıkların derinlerinde Anadolu topraklarından kaynaklanan, coğrafyadan, topraktan, sudan ve gökyüzünden kaynaklanan insani bağlar vardır. Gündelik yaşamın gelenekleri, mutfaklar hemen hemen aynıdır. Yunan kilisesinin ayin müziği ile Klasik Türk müziği denen Osmanlı müziği birbirlerini etkilemişlerdir. 1920’lerde ortaya çıkan Rebetika müziği bir bakıma batı Anadolu ve İzmir müziğidir. Burada, Barba Kokinos (Kokinos Amcanın) Samos adasının Vathi kentinde bir akşam bize söylediği cümleyi hatırlamak zorundayım : “İki halkın dinlerinin ve dillerinin ayrı olduğuna bakma sen, erdemleri ve kötülükleri aynı annenin çocuklarıdır.”

Bir gün gene şiir ve şairin işi üzerine konuşuyorduk. Bu konuda Ritsos’un şunları dediğini anımsıyorum: “Şair her gün yazmalıdır, yazmaya çalışmalıdır, tıpkı bir kemancı ya da piya-

nistin enstrümanıyla çalışması gibi, formunu korumak ve kendini geliştirmek için her gün koşan atlet gibi.” Ritsos böylece şiiri gündelik yaşamın bir parçası haline getiriyordu; şair gündelik yaşamın aynasına bakıyor, gündelik yaşamın nabzını tutuyor; gündelik yaşamın mucizesinde hayatın anlamını arıyor; geçmiş ve geleceği şimdiki zamanın içinde algılıyor. Bu yöntem okurun zaman ve mekâna yabancılaşmasına engel olur, şiiri algılamasını kolaylaştırır. Gündelik yaşamın mucizesi, daha sonra *Tanıklıklar* genel başlığı altında toplanacak olan kısa ve özlü şiirlerini yönlendirir. Kendisinin de belirttiği gibi, *Tanıklıklar*’ı şiir yazmaya başladığı dönemden, yani sekiz yaşından itibaren yazmaya başlamıştır. Bu şiirlerin yazılma gereksiniminin kökeninde uzun, bireşimsel (sentetik) şiirleri dengelemek düşüncesinin yanı sıra çağımızın çok önemli ve geciktirilmeye gelmez sorunlarına dolaysız bir yanıt arama arzusu da vardır. Bu şiirler, insanın ve dünyanın başlangıcına, yazgıya, insanın dünyadaki ve ölüm karşısındaki yerine, insanın tarihsel ve toplumsal zamanla ilişkisine ilişkin sorunları ortaya çıkarmakta ve sergilemektedir. Bu şiirlerde, yaşamın belirsiz, karmaşık, anlaşılmaz, açıklanmaz ve saf yanının algılanmasından ve bu algının bilincinden doğan minnet borcuna kadar insani olan her şey vardır. Şair insan ruhunun derinliklerinde sondaj yapmakta, insan ve topluma hoşgörülü bir eleştirmen, tarihçi ve etikçi olarak yaklaşmaktadır. Şairin, genel olarak bütün şiirlerinde olduğu gibi, demokrasi, özgürlük, eşitlik, bağımsızlık adına söz almak bilinci sezilmektedir bu şiirlerde. Bu şiir, hiç kuşkusuz, dünyanın bütün ülkelerinde kendine okur bulacaktır ve nitekim bulmuştur. Türk okurunun bu şiire özel olarak gönül ve kafa yakınlığı duymasının çok başka nedenleri de vardır: Şiirin yazıldığı coğrafyanın, flora ve faunanın, insan dokusunun bir benzerinin, belki de aynısının Türk okurunun içinde bulunduğu ekolojik ortama denk düşmesi. İki ülkenin neredeyse birbirine paralel demokrasi mücadelesi vermesi; iki ülkenin yöneten sınıflarının, politikacılarının, asker ve polisinin neredeyse ikiz sayabileceğimiz ortak karakterlere sahip olmaları. Bu nedenle Türk okur, bu şiirlerin metinsel dünyası ile kendi somut dünyası arasında saydam bir diyalog kurmuştur. Bunu sağlayan, hiç kuşkusuz, Ritsos’un da dediği gibi, bu şiirlerin insana “Bunu ben de yazarım” duygusunu vermesidir.

Bu şiirler spontanedir ve bilinçli olarak nesneldir. Spontane niteliğin sıcaklığı, nesnelliğin yansız soğukluğunu dengelemekte, bu iki özellik şiire evrensel boyutlar kazandırmaktadır. Bu şiirlerde sık sık geçen Petro⁴ özel adı hiç direnmeden Pierre'e ve Ahmet'e dönüşebilir. Zaten bu ad, direnme ve yenilmeme bilinç ve içgüdüsünü simgelemek için kullanılmıştır ve taş sözcüğü insana dönüşmüştür. *Tanıklıklar* yaşamı olumlamaktadır, her şeye karşın, bütün pisliklere karşın yaşamı onaylamaktadır. Bu şiirlerin insanı, hiçbir şeyden belki hoşnut değildir ama yaşama sırtını dönmez, ona küsmez, onun değiştirilebileceğine inanır. Bu değişimi kendi eyleminin gerçekleştirebileceğini sezmiştir. Yaşamı bu nedenle olumlar ve onaylar, çünkü ona müdahale edebileceğinin farkındadır bu şiirin insanı. Bu şiirlerle bulaşıcılık yeteneği kazandıran bir özelliktir bu.

TEMEL NESNELER⁵

*Kocaman bir iğne ve kalın bir iplikle,
beceriksiz, dikeyor ceketinin düğmelerini.
Konuşuyor kendi kendine:*

*Yemeğini yedin mi? İyi uyudun mu?
Konuşabildin mi? Avuç açmak mı?
Pencereden bakmayı düşündün mü?
Kapı çalındığında gülümsedin mi?*

Ölüm varsa da, her zaman, ikinci gelir.

Çünkü her zaman en başta, özgürlük.

Bu şiirin düğüm noktası, ya da şifresi “O” şahıs zamirindedir; ceketinin düğmesini diken bir erkek! Bu imaj bir yalnızlığı, kapatılmışlığı, izole edilmişliği, kadınsızlığı çağrıştırmaktadır. Erkek belki de bir tutukludur. Kendi kendine sorduğu sorular onun yaşamı bütün koşullarda kabul ettiğini göstermektedir;

4) Kaya, taş.

5) Yannis Ritsos, *Her Zaman En Başta Özgürlük*, (Türkçesi: Ö. İnce, H. Millas, İ. Kuçuradi), Kırmızı Yayınları 2010, s. 259

ama her sorunun içerdği olumlu yanıt yaşama direncini, her koşullarda yaşama katılma arzusunu simgelemektedir.

Yunan toprağına, denizine, ışığına sıkı sıkıya bağlı olan bu şiir Türk okurunun imgeleminde Türk ve evrensel bağlaşığını bulurken hiç engelle karşılaşmadı.

VASIYET⁶

*Şiire, aşka, ölüme inanıyorum, dedi,
İşte bu yüzden inanıyorum ölümsüzlüğe. Bir dize yazıyorum,
dünyayı yazıyorum; ben varım; dünya var.
Bir ırmak akıyor ucundan serçe parmağımın.
Gök yedi kez mavi. Bu arılık
ilk doğrudur yine, benim son dileğim.*

Yalın olan, gündelik olan gerçekliği saydam bir dil ve yapı içinde yansıtan bu şiir Türk şairlerini, yetmişli yılların ortalarından ve özellikle de seksenli yılların başından itibaren etkilemekte gecikmedi. Özellikle genç Türk şairleri, somut nesnelere ve ayrıntılara bakma ve bu bakışı derinleştirme yönelimlerini Ritsos'un şiiri sayesinde geliştirdiler. Ritsos'tan etkilenenler yalnızca genç şairler olmadılar, yaşlı kuşakların şairlerinden de onun şiirine yakınlık duyanlar oldu.

Ritsos'un etkisi bir başka planda da kendini gösterdi: Ritsos'un Metaxas'ın diktatörlüğü döneminde yazdığı "Yazıt"ı (Epitafios) ile işgal döneminde ve sürgünlük, hapislik döneminde ve son yıllarda yazdığı şiirleri (*Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*⁷; *Boyun Eğmeyen Ülke*⁸; *Ay Işığı Sonatı*⁹; *Tanık Şiirler*¹⁰; *Rumluk*¹¹; *Yaşlı Kadınlar ve Deniz*¹²; *Erotika*¹³; *Graganda*¹⁴; *Çan*

6) Age. s. 121

7) Age. s. 43

8) Age. s. 139

9) Age. s. 219

10) Age. s. 235

11) Yannis Ritsos, *Rumluk, Yaşlı Kadınlar ve Deniz* (Türkçesi: Ö. İnce, H. Millas) Kırmızı Yayınları, 2010, s. 21

12) Age. s. 47

13) Yannis Ritsos, *Erotika* (Türkçesi: Herkül Millas, Özdemir İnce), Varlık Yayınları, 1989

14) Yannis Ritsos, *Graganda* (Türkçesi: Ö. İnce), Varlık Yayınları, 1993.

*Kulesi*¹⁵; *Acılı Yurdun On Sekiz Türküsü*¹⁶; *Kuş Bakışı*¹⁷) 80'li yıllarda hapishanelerde gelişen militan şiiri olumlu yönden etki lediler, bunlara derinlik kazandırdılar. Öyle bir dönem geldi ki Nâzım Hikmet ile Yannis Ritsos'un adı birlikte anılır oldu.

*Doyamaz daha az gökle bu ağaçlar,
doyamaz bu taşlar yabancı adımlar altında,
ancak güneşle doyar bu yüzler,
ancak hakla doyar bu yürekler.*

dizeleriyle bağlanan *Rumluk* adlı destansı uzun şiiri demokrasi, özgürlük ve hümanizm aşığı Türk okurlarının kendileri için yazılmış saydıklarını söylersem, sanırım, hiç kuşkusuz bir abartma yapmamış olurum. Çünkü şiirdeki bu ağaçlar, bu taşlar, bu yürekler kendilerininindi, “bu adamlar” da bizzat kendileriydiler.

Ritsos'un Türkçeye çevirilen şiirleri Türk şiirinin tematik zenginliğine katkıda bulundu; bu şiirlerdeki Grek temalar şiirimizdeki Türk temaların belirginleşip ortaya çıkmasına bir tür aşı oldu ve bu aşı büyük bir oranda tuttu. Genç Türk şiirinin Ritsos'la, hatta Seferis ve Kavafis ile olan yakın ilişkisi, şu anda yapmakta olduğumuz kollokyumun konusu olan “İzleksel Ortaklıkların Sorunları” için somut bir kanıt oluşturmaktadır.

Şu anda, karşınızda bu konuşmayı yapan ben, mucize yaratan kutsal gündelik hayatın armağanlarını Yannis Ritsos'tan öğrendim. Chrysa Prokopaki'nin dediği gibi: “Mucize olağanüstü olanda bulunmaz, ama nesnelerin, jestlerin ve alıştığımız sözcüklerin tekrarındadır.”

Ben en azından Ritsos'tan bunları öğrendim. Bir de sessizlikten yontulan cümleler kurmayı.

Beni dinlemek lütfunda bulunduğunuz için hepinize teşekkür ederim.

15 Age. s.37

16 Age. s.73

17 Age. s.53

Yannis Ritsos ve Rumluk

Ertuğrul Özkök'ün 23 Şubat 2007 tarihli "Türkler Bir Irk mıdır?" yazısı ile Figen Batur'un 24 Şubat 2007 tarihli yazısı beni 70'li, 80'li yıllara götürdü. Yunanistan ve Atina'ya. O dönemde yılda en az iki kez kara Yunanistan'ına ve adalara, Atina ve Samos (Sisam) adasının Karlovassi kasabasına gider Yannis Ritsos'u gö-rürdüm. İkisinin de kafasını Yunanistan'la şişirdiğim yıllar.

Yannis Ritsos (1909-1990) Yunanistan'ın Nâzım Hikmet'idir. En büyük şiir, edebiyat ve hayat öğretmenimdir. Hocamın ölü-münden sonra iki kez gittim Yunanistan'a. Çünkü bana heyecan verecek hiçbir şey kalmamıştı Hellas'ta. Bugün bunları yazacak değilim.

Ertuğrul Özkök'ün Türklük'ün utanılacak bir kavram ol-madığını yazdığı yazıda yer alan bir cümle beni bu yazıyı yaz-maya yöneltti. Cümle şu: "Yunanistan'ın en birleştirici kavramı 'Grecité' yani 'Yunanlılık'tır." Ertuğrul Özkök doğru söylüyor. Yunanistan'da "Yunanlık" (Ben 'Yunanlı' yerine 'Yunan' diye ya-zarım. Doğrusu böyledir!) en kutsal değerdir.

Konstantinos Kavafis'ten *Helen Dünyası'nı*, Yorgo Seferis'ten *Grek Ortamı'nı*, Yannis Ritsos'tan da *Rumluk'u* öğrendim.

Yirminci yüzyıl Yunan şairlerinin en baskın temaları ülkele-rinin mitologyası, tarihi, coğrafyası ve bitki örtüsüdür. Türk şi-irinin ihmal ettiği temalar ve şiirsel öğeler. Benim şiirime giren bu tema ve öğeleri Karacaoğlan ve Nâzım Hikmet dışında Yu-nan şairlerinden öğrendim. Türklük'ü bana Ritsos'un *Rumluk'u* öğretti diyebilirim. Prof.Dr. İoanna Kuçuradi ve Herkül Millas ile birlikte bu üç şairi, özellikle de Yannis Ritsos'u çevirirken bu eğitimden geçtim.

Yannis Ritsos, Yunancada "Yunanlık"ın karşılığı olarak *Rom-yosini* (Rumluk) sözcüğünü kullanır. 19. yüzyılda kullanılmaya başlanan bu sözcük, Ritsos'a göre, Eski Yunan'dan günümüze, Roma ve Bizans dönemleri de dahil olmak üzere, halkı kapsa-maktadır. Günümüz Yunanistan'ında Rum ve Yunan sözcükleri aynı anlamı içerseler de Rum sözcüğü daha halkçı çağrışımlar ge-tirir. Rumluk, bütün etnisitelerin ve karışımlarının karşılığıdır.

Rumluk nasıl Yunan ırkının değil de Rumların dünyasının kar-

şılığı ise Türklük de Türk ırkının değil Türklerin dil, kültür ve uygarlık dünyasının karşılığıdır. Bunu Ritsos'tan öğrendim ve o zamanlar solcular için tabu olan Türklük dünyasına onun sayesinde girdim.

Mikis Theodorakis'in bestelerinin üçte ikisinin sözü Yannis Ritsos'un şiirlerinden alınmıştır. Başta *Rumluk* olmak üzere bu besteleri 80'li yıllarda bizim evde dinlerken, Figen Batur ve Ertuğrul Özkök'ün kafaları iyice şişmişti. Şimdi, bestelenen bu şiirden örnek olarak birkaç dize aktaracağım:

*Büyük Langadya'dan bir haberci gelir her sabah
terli güneşler parıldar yüzünde
kilisede kasketini tutan işçi gibi
koltuğunun altında sımsıkı tutar Rumluk'u.*

*Kötü pas tutmaz şuradaki mermerleri
ne de Rum'un ve rüzgârın ayağına zincir.*

*Ağlama Rumluk için, beli bükülmek üzereyken,
bıçak kemiğe, kamçı boynuna dayanmış.
İşte, atılır yeni baştan, erleşir, devleşir
ve zıpkınlar canavarı güneşin zıpkınıyla.*

Hürriyet, 11 Mart 2007

1 Mayıs ve 100 Yaşında Yannis Ritsos

Artık pek az insan yazılarında atasözü ve deyim kullanıyor. Oysa 1 Mayıs 2009'a uygun ne güzel bir atasözü var: "Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde gelmez!"

Başbakan Erdoğan'ın Antakya'ya tatile giderken yaptığı açıklamaya bakın: "Arkadaşlara talimat verdim, 1 Mayıs'ı tatil yapacaklar!"

Başbakan 1 Mayıs'ın "Bayram" olmasına dair bir kanun çıkaracaklar, demek istiyordu. TBMM'deki AKP'liler bir yasa çıkartacaklar anlamına geliyordu bu. Çıkardılar!

Bu kuşkusuz Başbakan'ın bir lütfu, ulufesi ve günümüzün diliyle sadakası değil. Uzun ve kanlı bir maceranın, direnişin buruk meyvası. Ama işçi sınıfı, demokratik haklarının çok gerisinde.

Meyvayı hak sahibi dalından kopartıp alırsa bir başka manzara vardır. Hak sahibine hakkını vermesi gereken vaktinde verirse, manzara başkadır. 1 Mayıs'ın yasal olarak tanınması, toplumsal ve sınıfsal hakkın geç de olsa verilmesi olduğu için ne rüşvet ne de sadakadır.

Sırası geçmişken bir yalanı düzeltelim: Efendim, "bu" sanayi sonrası ve postmodern dönemde işçi sınıfının ortadan kalktığını, işçilerin artık "işçi" olmadığını söylerler.

Burada bir ikilem var: Beyaz yakalılar mı işçi sınıfına eklendi yoksa işçi sınıfı mı beyaz yakalılara eklendi? Bu yanılsama 2001 ve 2009 ekonomik bunalımlarıyla artık sona erdi:

İşini kaybedip işsiz kalabilen herkes işçidir, emeğini satarak geçinen herkes işçidir, emekçidir.

Kuşkusuz işçi sınıfı katmanlıdır artık ve bu katmanların kendilerini bir işçi gibi hissetmeleri gerekir. İşçi sınıfı bilinci için bu duygu ve duyarlık son derece önemlidir.

Çukurova'nın pamuk tarlalarında pamuk toplarken Amerikan sigarası içen "Urumlu" gülünçtür; aynı sigarayı ayakkabı boyarken tüttüren çocuk da çok komiktir.

Gazete okurlarım arasında kaç kişi tanır bilemem ama Yunan şairi Yannis Ritsos ülkemizde çok sevilir. Yeri Nâzım Hikmet'in yanındır. Şiirlerinin epeycesini 1975'ten bu yana Prof.Dr. İoanna Kuçuradi ve Herkül Millas'la birlikte Türkçeye çevirdim. Cevat Çapan da epeyce çevirdi.

Yannis Ritsos 1 Mayıs 1909 doğumludur. Hayatı Nâzım Hikmet'in hayatına benzer. İlki iç savaştan sonra, ikincisi Albaylar Cuntası zamanında iki fasıl yaşadığı işkenceli sürgünler döneminde gösterdiği direnç dillere destandır.

Yıl 1970. Ritsos, Samos adasının Karlovassi kasabasındaki evinde ev hapsinde idi. O yıl yapılacak uluslararası iki toplantıya davet edilmişti. Şaire izin verilmesi için büyük bir uluslararası baskı vardı. "Kimmiş bu adam?" diye merak eden Cunta'nın başkan yardımcısı Stelios Pattakos, Ritsos'u Samos adasından Atina'ya getirtti. Şair ile Pattakos içişleri bakanlığında karşılaştılar:

Pattakos, "Siz bir şairsiniz, niçin politikaya karışyorsunuz?" diye sordu.

Ritsos soruyu yanıtladı: "Bir şair ülkesinin en büyük vatandaşıdır, işte bu yüzden politikayla ilgilenmek zorundadır."

Görüşme bu iki cümle ile sona erdi. Ritsos mevcutlu olarak Samos adasına geri gönderildi.

O yıllarda bir sorumu şöyle yanıtlamıştı : "Politik yaşamım şiirim kadar önemlidir. Sözünü ettiğin gibi bir Ritsos mitosu varsa, bu sadece şiirden oluşmamıştır."

Hürriyet, 1 Mayıs 2009

Ritsos'un Prostat Ameliyatı ve Sigara

Daha önce herhangi bir yerde yazdım mı, herhangi bir kitabıma girdi mi, anımsamıyorum. Ama sigara içenlerin Nazi Temerküz kamplarına kapatılmak, tehcir edilmek, mecburi iskâna tabi tutulmak istendiği şu günlerde anlatırsam biraz ferahlayacağım:

Büyük Yunan şairi Yannis Ritsos, Albaylar Cuntası zamanında önce gene hapse gönderilmiş, bir süre sonra uluslararası baskının etkisiyle Samos (Sisam) adasındaki Karlovassi kasabasındaki yazlık evinde göz hapsine alınmıştı. Karısı Falitsa kasabada doktorluk yapıyordu. 1960'ların sonunda Ritsos'un ünü dünyaya yayılmıştı. Theodorakis'in bestelerinin üçte ikisinin sözleri Yannis Ritsos'un şiirleriydi. Dünyanın dört bir yanından davetler ve ödüller alıyor ama Yunanistan dışına çıkmak istemiyordu. Yunanistan dışına çıkmasına izin veren Cunta geri dönmesine izin vermeyebilirdi. Bundan korkuyordu.

Yannis Ritsos'un gençliğinden beri bir akciğer sorunu vardı. Başka hastalıkları da vardı ve en önemlisi prostat idi. Kansermiydi, bilmiyorum, bana "prostat" demişti. Bana anlattığına göre prostatın iyice azdığı bir gün Sisam'daki evden helikopterle alınıp Atina'ya uçakla mevcutlu olarak götürülmüş, bir hastaneye yatırılıp kapıya nöbetçiler dikilmiş.

Hepsi Ritsos hayranı olan doktorlar onun ameliyatına karar vermişler. Ritsos :

"Ameliyat sırasında sigara içmeme izin verirsiniz ameliyat olurum," demiş.

"Nasıl olur anestezi olacaksınız," demişler.

"Öyleyse ameliyat olmam," demiş.

Bunun üzerine doktorlar lokal anestezi ile ameliyat yapmaya karar vermişler.

Ritsos fosur fosur sigara içerek ameliyat olmuş.

"Dünyada sigara içerek ameliyat olmuş tek insan benim" der, kıkır kıkır gülerdi.

Bu olayı ilk kez bana anlatmıştı. Daha önce yazıp yayınlamamışsam ilk kez sizler öğreniyorsunuz.

Yannis Ritsos "Karelia" marka sigara içerdi. Yunanistan'da bulunduğum zamanlar bizim eski Kulüp sigaralarına benzeyen

bu sert sigaradan ben de içerdim.

Yannis Ritsos 1 Mayıs 1909 tarihinde doğdu. 11 Kasım 1990 gecesi saat 22.00’de, kronik bronşit ve karın anevrizması tanısıyla kaldırıldığı hastanede öldü. Ve benim için artık Agios Yannis (Aziz Yannis) oldu. Geçen yıl eşeklik edip 11 Kasım 2009’da ölümünün 10. yıldönümü için yazı yazmamışım ama bereket versin 1 Mayıs 2009’da 100. doğum yıldönünümü kutlayan bir yazı yazmışım.

Yannis Ritsos benim babam gibiydi, ben onun oğlu gibiydim. Ondan çok şey öğrendim. 12 Eylül’den sonra gittiğim Atina’da “Hayatın tehlikede ise kal burada, sana ben bakarım, ama aksi durumda asla ülkenden ayrılma!” deyişini hiç unutmadım, unutmam.

Bu yazıyı, sigara içenlerin hedef olduğu genel faşist baskıları protesto etmek için yazdım. Tütün içmeyen insanlarla bir arada olmaktan ben de hoşlanmıyorum. Artık kamuya açık yerlerde çok az bulunduğum için bu konuda hiçbir sıkıntım yok!

Ancak kahve, lokanta, bar, meyhane gibi yerlerde, sigara içenler için konforlu özel bölümler hazırlanmasına ya da tütün kullananlar için özel mekânlar açılmasına izin verilsin! Tütün kullananlar nasıl olsa geberip gidecekler. Sigara içmeyenlere uzun ömür dilerim. Bu arada hükümetin tütün üretimine izin verilip içilmesinin yasaklanmasına da aklım ermiyor.

Hürriyet, 9 Ocak 2010

Yıllar Sonra Aziz Yannis Üzerine¹

Dünyanın nasıl olması gerektiği konusuna odaklanan düşüncelere ideoloji denir. Edebiyatın nasıl olması gerektiğine dair düşünceler de poetika adıyla anılır. Demek ki ideoloji ve poetika yıkım ve yapımla çok yakından ilgili, dahası yalnızca bunlarla ilgili.

Benim gençliğimde, tutucu düşünce, edebiyat ve sanatın ideolojiden arınmış olması gerektiğini ileri sürerdi. Bunun sonucu olarak, izlek ve konular da güncel ve ideolojik olmamalıydı. Çünkü ideoloji yıkılabilir, izlek ve konular eskiyebilirdi.

Buna inananlar olurdu. Ben hiçbir zaman inanmadım. Çünkü sanatın ideolojiye, izlek ve konuya indirgenemeyeceğini çok genç yaşta öğrenmiştim. İdeoloji çökebilir, izlek ve konu eskiyebilir, ama yapının, kurgu ve dile dayalı büyük yapısı taptaze kalabilir. Kalabilir değil, kalmıştır. Böyle olmasaydı, köleci Homeros'u, antisemit sayılabilecek Shakespeare'i hayranlıkla okur muyduk? Eğer bize söylenenler doğru olsaydı ne klasik ve ölümsüz dediğimiz yapıtlar ne de antoloji kalırdı. Edebiyat ve sanat her kullarımdan sonra atılan kâğıt mendil değildir!

Nâzım Hikmet, Pablo Neruda, Nicolas Guillen ve Yannis Ritsos'un bağlandıkları ideolojinin yarattığı toplumsal düzen çoktan yıkıldı. Ama o ideolojinin kökenindeki eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi insanî erdemler o düzenle birlikte elbette yıkılmadı. O halde yukarda adını andığım şairlerin şiirlerinin oturduğu temeller de yıkılmadı. Şiirsel kılavuz diri ve canlı.

Büyük şairler, diri ve canlı kalacak kılavuzları, hayat damarlarını buldukları için büyük şair olurlar ve büyük şair kalırlar.

Yannis Ritsos *Rumluk*'u 1945-1947 yılları arasında yazdı. İç savaş öncesi ve sırasında. Şair iç savaşa solcu Ulusal Kurtuluş Ordusu saflarında katıldı. İşte bu hengâme içinde yazdığı şiirlere ad olarak, günümüzde aşırı milliyetçiliğin, dahası faşistliğin simgesi sayılabilecek *Rumluk*'u seçmiş. Bir yerde de "Bir Yunan günbatımı" diyor. Ritsos o adı bağlı olduğu ideolojinin temel ilkesi

1) Yannis Ritsos, *Rumluk ve Yaşlı Kadınlar ve Deniz* (Kırmızı Yayınları) önsözü.

olan yurtseverlik duygusu ile vermişti. “Bir Yunan günbatımı” da bağlı olduğu yurtsever ideolojiden kaynaklanmıştı. Aslında bunları cephenin karşı tarafındaki milliyetçiler yazıp söylemeliydi. Ama o sırada İngiliz emperyalizminin güdümünde oldukları için bu türden değerlerin farkında olamazlardı. Bu aynı kişiler şimdi *Rumluk* (*Romyosini*) adından hoşlanmayabilirler. Önemli değil: 1940’larda farkında değillerdi, şimdi değerlendirmekten acizler! *Memleketimden İnsan Manzaraları* içinde yer alan “Kurtuluş Savaşı Destanı”nı da bir kaba milliyetçi değil, ancak ve sadece Nâzım Hikmet yazabilirdi. Bu destan bir *Türklük* destanıdır.

Rumluk’un ilk basımına (Varlık Yayınları, 1989) yazdığım önsözde “İnsan başka yurtlardan, başka uluslardan nefret etmeden de kendi yurdunu, kendi ulusunu sevebilir, sevmelidir. Yurtseverlik’in olağanüstü’ye gereksinimi yok; kendi ulusunu, kendi yurdunu eleştirerek, doğal ve olağan sevginin mucizesiyle sevebilir insan. *Rumluk* böyle bir sevginin, gerçek sevginin şiiri!...”

İnsan başkalarının yurduna, yurt sevgisine saygı duymadan kendi yurdunu, kendi insanlarını *hümanist* duygularla sevemez. Bu, benim kişiliğimin de şiirim de temel esin kaynağı olmuştur. Şiirlerimde bu duyguyu yansıtan onlarca dize vardır, bulabilirsiniz.

Bu arada *Romyosini*’nin Türkçe karşılığı *Rumluk*’u bulan çeviri ortağım Herkül Millas’a da teşekkür etmeliyim. Çevirideki asıl pay ona aittir. Bana, verdiği metin üzerinde biraz çalışmak kaldı.

Ritsos *Yaşlı Kadınlar ve Deniz*’i 1958 yılında Samos (Sisam) adasında 49 yaşında yazdı. 1948 yılında kapatıldığı üç cehennemden (Lemnos, Makronisos ve Ayios Istratis) 1952 yılında çıkmış, özgürlüğüne kavuşmuş; 1954 yılında Falitsa ile evlenmiş, kızı Elefteria (Eri) 1955 yılında doğmuş; 1956 yılında *Ayıışığı Sonatı*’na ulusal şiir ödülü verilmiş... Bu şiiri bir mutluluk döneminde yazdığı için çok sevdiğini tahmin ediyorum.

Biraz önce, *Yaşlı Kadınlar ve Deniz* için 1983 yılında yazdığım “Ritsos’un Şiirinde Kadınlar” başlıklı önsözü okudum. İyi ve yeterli bir önsöz, tanıtım yazısı. Ona ekleyebileceğim yeni bir yorumum yok. Yok ama, “Eteklerini savurarak geçen hayat” (tam anlamıyla böyle olmayabilir, kafadan yazıyorum) dizesi beynimde ve ruhumda yankılanıyor.

Ve kitabı açıp, yerini çok iyi bildiğim şu dizeleri okuyorum:

*“Ama bazen dayanamazsın artık sessizliğe, ağırlığına ve hafifliğine,
bir şeyler yapmaya koyulursun o zaman —önemli değil ne olduğu—
örneğin, sararmış canfese küçük bir çiçek işlemek,
haça asılı tacın üzerine —o zaman
kızlarımız ve onların kızları torunlarımız, gelinlerimiz hatta eğilip bakar-
lar küçük çiçeğimize
ve göklere çıkartırlar becerimizi, peri eli derler ellerimize,
dahası güzel kokulu bulurlar çiçeğimizi -ve doğrudur- güzel kokuludur
çiçeğimiz—.”*

Cihangir, 5 Şubat 2010

Yannis Ritsos'tan Öğrendiklerim¹

13 Eylül 1980'de Sofya'da idik: Aziz Nesin, Kemal Özer, Ataol Behramoğlu ve ben. 12 Eylül darbesinin muhasebesini yapmak için bir süre orada kaldık. Zaten birbirini izleyen üç toplantıya davetliydik: Dünya Birinci Barış Parlamentosu, III. Uluslararası Yazarlar Karşılaşması ve Bulgar Yazarlar Birliği Kongresi. İşimiz vardı. İşimiz bitti. Kemal Özer Türkiye'ye döndü. Aziz Nesin Moskova'ya gitti. Ataol, İsviçre'ye kardeşi Nihat Behram'ı görmeye gitti. Ben de Atina'ya... Bekleyecektik. Türkiye'ye dönelim mi, dönmeyelim mi?

Ekim ayı içinde Aliki ve Yannis Goumas'la birlikte Peloponez (Mora) yolculuğu. Onlar gecikmiş balayılarını yaptılar, ben de "Aliki ve Yannis Goumas İçin Peloponez Notları"nı yazdım. Dönüşte, Ritsos baktı ki benim Türkiye'ye dönmem gecikiyor, belki de böyle bir niyetim yok, baş başa bir akşam yemeği sırasında hiç dolandırmadan sordu:

"Türkiye'ye dönmenin senin için bir hayati tehlikesi mi var, var mı?"

Benim cevap vermemi beklemedi:

"Yoksa, Türkiye'nin şu acı günlerinde ülkenе dönmelisin!"

Cevap beklemeden konuşmasını sürdürdü :

"Senin için bir hayati tehlike varsa, burada kalırsın, ben sana burada bakarım."

Birkaç gün sonra Türkiye'ye geri döndüm. Bu, ondan öğrendiğim hayat derslerinden biriydi.

* * *

1) *Her Zaman En Başta Özgürlük*'ün (Kırmızı Yay., 2010) önsözü

Elinizdeki *Her Zaman En Başta Özgürlük*² daha önce Varlık Yayınlarında *Şiirler* adıyla yayımlanmıştı. Kırmızı Yayınevi kendi yapacağı bu baskıda bu seçme şiirler kitabının adının *Her Zaman En Başta Özgürlük* olmasını istedi. Aşağıdaki “Temel Nesneler” adlı şiiri okuduğunuz zaman yayınevine hak vereceksiniz. Çünkü “özgürlük” Ritsos’un simgesidir, anahtar sözcüğüdür.

Her Zaman En Başta Özgürlük’ü bu yeni baskı için yeniden ve çok dikkatle okurken (çünkü kitabı en azından beş yıldır elime almamıştım) onun çok çarpıcı bir özelliğini fark ettim. Derlemenin içinde yer alan şiirler yirminci yüzyılın en değerli, en anlamlı şiirler toplamıydı. Bu doğrudu ama gözden kaçırılmaması gereken onun kadar önemli özellik ve değerleri de vardı.

Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar (Can Yayınları) ilk kez 1978 yılında yayımlanmış ve 1979 yılı Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü’nü almıştı. *Boyun Eğmeyen Ülke* (Çark Yayınları) ise 1979 yılında basılmıştı. Kitabın içinde yer alan öteki şiirler kitap olarak bağımsız yayımlanmadı, yeni basımlara eklendi. Sanki azık torbası gibi bir kitap.

Şiirleri okurken, 30-40 yıl gençleştim, Yannis Ritsos’la Atina’da, Karlovassi’de (Samos adası) geçen günlerimizi düşündüm. Düşünürken, elinizdeki kitabın yalnızca bir şiir kitabı olmadığını, aynı zamanda bir *poetika* kitabı olduğunu farkına vardım.

Gerçekten de, kitabın başında yer alan “Yannis Ritsos’la İki Gün Daha” basit bir söyleşi değil, üst düzeyde bir şiir kuramı dersi, yetkin bir *poetika*.

Daha sonra okuyacağınız, Ritsos’un ağzından çıkmış olan “Tanıklıklar’a Önsöz Yerine” birçok bakımdan yalın ve bireşim-

2) TEMEL NESNELER

Kocaman bir iğne ve kalın iplikle,
Beceriksiz, dikeyor ceketinin düğmelerini.
Konuşuyor kendi kendine:

Yemeğini yedin mi? İyi uyudun mu?
Konuşabildin mi? Avuç açmak mı?
Pencereden bakmayı düşündün mü?
Kapı çalındığında gülümsedin mi ?

Ölüm varsa da, her zaman, ikinci gelir.

Çünkü her zaman en başta özgürlük

sel şiirin temel ilkelerini açıklıyor.

Bir genç şair ya da okur *Her Zaman En Başta Özgürlük*'ü okuyarak ciddi bir şiir eğitimi yapabilir. Ben bunu bir kez daha yaptım ve kendimi epeyce yeniledim.

Yannis Ritsos'un şiiriyle 1965-1966'da tanıştım. Bu benim için yeni bir evre, yeni bir aşama oldu. 1978 yılında yüz yüze tanıştık. Bu tanışıklık benim için ikinci bir doğuş oldu. Onun varlığında Nâzım Hikmet'i gördüm. Hem kendisiydi, hem Nâzım'dı.

Ritsos'la konuşurken, ona "Baba" ya da "Daskalos" (Hocam, Üstadım) derdim.

Artık onun 1980'li yıllarda sürdürdüğü yaşlara geldim. O (bu) yaşların ne anlama geldiğini çok iyi biliyorum artık.

Hayatının bu evresinde "Acaba boşuna mı yaşadım?" sorusunu sık sık soruyor kendine insan. Acaba boşuna mı yaşadım?

Büyük bir içtenlikle söyleyebilirim ki Ritsos'tan yaptığım (İoanna Kuçuradi ve Herkül Millas ile birlikte) çeviriler, yaptığım çalışmalar hayatımın boşuna geçmediği duygusunu veriyor bana. Ritsos'un da dediği gibi "*Ölümün bir tek değeri vardır, o da bize ölüm-süzlük duygusu vermesidir*". Ölümüne karşı bir teselli!

Ama vedalaşmadan önce gelin birlikte bir şiir okuyalım:

OLAĞAN TANSIKLAR

*Büyük mumları ağaçların altına çıkardılar.
Yıkadılar kiliseyi. Koyu bir nem
yayılıyordu dışarıda, güneşli basamakların,
beyaz döşeme taşlarının üzerinde. Kovadan su
içmek için yaklaşan köpeğe bir tekme
savurdu zangoç. Bu sırada Cebrail göründü kilisenin eşliğinde
iki görkemli kanadıyla bu Baş Melek,
eğilip köpeğe iki avucuyla su içirdi.
Böylece yürümeye başladı beş kötürüm ertesi gün.*

Cihangir, 7 Şubat 2010

Graganda ve Ortaklarında Olağan Tansıklar¹

Ne kafa! Ritsos bana *Graganda*'nın Fransızcasını 5 Eylül 1981 günü Atina'da vermiş. İnsan "Hocam, bu Graganda ne anlama geliyor?" diye sormaz mı? Sormamışım. Bu nedenle "Ne kafa!" deyip kızıyorum kendime. O tarihten sonra dokuz yıl daha yaşadım, bu dönemde en azından yirmi kez buluştuk. Sormak gene aklıma gelmemiş.

Elbette, *Graganda*'nın Graganda'sı ne anlama geliyor? Bir de kitabın ikinci şiiri "Çan Kulesi"nin Gargaros Gargarogagargaros'u var. Onu da sorabilirdim. Şimdi böyle apışıp kalmaz, acaba bir kaynak bulur muyum diye kıvranıp durmazdım.

Ben Graganda'nın da Gargaros'un da Ritsos'un yarattığı bir hayali (ironik ve burlesk) kişilik olduğunu düşünüyorum. İki şiir de bir tarihsel dönemin hesaplaşması, muhasebesi olarak görüldüğü için bu iki kişilik kitlesel bir eleştiri simgesi de olabilir.

Ritsos'un en yakın dostlarından, benim de tanıdığım Chrysa Prokopaki de işin içinden çıkamıyor. O da mı sormamış? "*Graganda bir tür soyut slogandır ya da bir heykeller kalabalığının bir gösteri sırasında tekrarladığı bir yansıma (onomakope) olabilir*"² diyor.

Benim kişisel isyanımın simgesi olan "Keskindoreke Fındıfalava"³ gibi bir şey.

Kim bilir, belki de beni *Keskindoreke Fındıfalava*'yı yazmaya gerçek ile gerçekdışını temsil eden Graganda ile Gargaros cesaretlendirdi. Kim bilir? Bu varsayım, şimdi, bu satırları yazarken aklıma geldi.

Graganda'yı Chrysa Prokopaki ile birlikte Fransızcaya çeviren Antoine Vitez, kitabın arka kapağında Graganda ile Rabelais'nin *Gargantua*'sı arasında bir sessel ilişki kuruyor. Gargaros için de... Antoine Vitez, Graganda ile Gargaros'un bizi destan devlerine ya da mitos kahramanlarına gönderdiğini ileri sürüyor. Bu destan devleri ya da mitos kahramanları bir gün dünyaya gelecekler ya da dünyaya geri dönecekler ve dünyayı kurtaracaklar. Tıpkı

1) Yannis Ritsos, *Graganda* önsözü, Kırmızı Yayınları.

2) Chrysa Prokopaki, *Yannis Ritsos*, Poète d'aujourd'hui, Seghers, 1973, s. 69

3) Özdemir İnce, *Keskindoreke Fındıfalava*, Kırmızı Yayınları, 2006.

Mesih gibi. Mehdi gibi. Kurtarıcı!

*“İşte o zaman, koşarak haykırdım: Graganda,
ve anında hemen anladı ötekiler, onlar da haykırdılar:
Graganda
ve tırmandığımız karşı tepeler de yankıyla haykırdılar:
Gra-gan-da
Gra-gan-da
Graganda.*

Ve gerçekten de Graganda’ydı o.”

Ve:

*“O zaman büyük bir sessizlik oldu – var olan sessizlik.
Ve çaldı çanı Gargaros. Aynı kanıdaydık.
Koyup ellerimizi çan sesinin üzerine tekrar ve ant içtik birlikte”.*

Sanki Graganda ile Çan Kulesi birbirine girmiş, biri ötekinin devamı gibi. İkisi de Atina ile Samos (Sisam) adasının Karlovassi kasabasında yazıldı. Birincisi 1972 yılının Haziran-Ağustos aylarında, ikincisi Şubat-Ağustos arasında.

Aynı damardan.

Her Zaman Her Yerde Özgürlük’e yazdığım ön yazıyı “Olağan Tansıklar” ile bitirmiştım. Bu kez aynı şüre başvuruyorum:

OLAĞAN TANSIKLAR

*Büyük mumları ağaçların altına çıkardılar.
Yıkadılar kiliseyi. Koyu bir nem
yayılıyordu dışarıda, güneşli basamakların,
beyaz döşeme taşlarının üzerinde. Kovadan su
içmek için yaklaşan köpeğe bir tekme
savurdu zangoç. Bu sırada Cebrail göründü kilisenin eşiğinde
iki görkemli kanadıyla bu Baş Melek,
eğilip köpeğe iki avucuyla su içirdi.
Böylece yürümeye başladı beş kötürüm ertesi gün.*

Bu şiirde bazı tabuları yıkan müthiş bir ders var. Bu dersin uygulamalı metinlerini elinizdeki kitapta bulacaksınız. Nedir bu sözünü ettiğim ders: Gerçek ile üstgerçeğin, gerçek ile gerçekdışının birbirine karışması. Gündelik hayat ile mucizenin yan yana yürümesi ve ortaya gündelik hayatın mucizesinin çıkması.

Yukarıdaki şiirde Cebrail'in yer alması, İncil'e özgü bir mucize ile beş kötürümün yürümesi, Ritsos'un hayatı dikkate alınınca, şaşırtıcı gelebilir. Ritsos her şey gibi dinin hurafelerinin de mucizelerin de şiire girebileceğini söyler. Kuşkusuz bir din propagandası olarak değil, şiirin katkı maddesi olarak.

Bizim Hızır Aleyhisselâm mitosunu, "Postunu denizin üzerine serip Boğazı geçen Sarı Saltık" mitosunu düşünelim. Şiirime sık sık giren bu iki mitos bizim kimlik hazinemizin iki önemli mücevheridir.

Graganda'nın Kırmızı Yayınları baskısında, daha önceki baskılarında (Amaç, 1989 ve Varlık, 1993) olduğu gibi *Çan Kulesi* (*Kodonostasio*), *Kuş Bakışı* (*Katopsi*) ve *Acılı Ülkenin On Sekiz Türküsü* yer alıyor.

Ancak, Varlık baskısında yer alan "Yannis Ritsos ile İki Gün Daha" adlı söyleşi metni *Her Zaman Her Yerde Özgürlük*'te yayınlandığı için Kırmızı yayınlarının *Graganda*'sına alınmadı. Buna karşılık, Varlık baskısında yer almayan, Amaç Yayınevi baskısının önsözü ("Yannis Ritsos'a Merhaba") elinizdeki kitapta yer alıyor.

Ritsos, "Eğer bir aklanma, günâhların bağışlanması değilse şiir, artık hiçbir yerden bir af, bir bağışlanma beklememeli" diyor. Ben buna "imdat"ı da ekliyorum. "Can kurtaran yok mu?" çağrısını şiir yanıtlayabilir mi? *Graganda*'yı okuduktan sonra buna siz karar vereceksiniz.

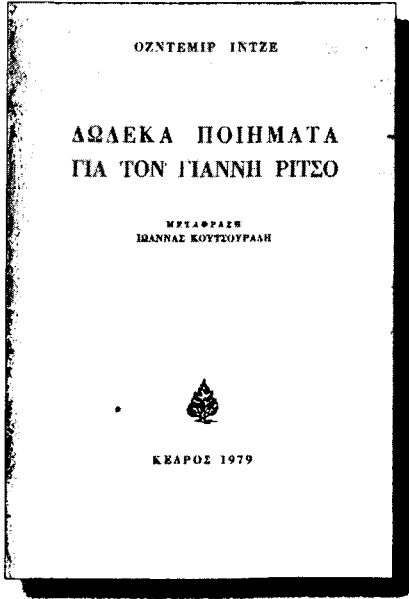
Ben kendi payıma, Ritsos'u Kırmızı Yayınları için hazırlarken ciddi bir iman (her türlü bilinç anlamında) tazelemesinden yararlandım.

Cihangir, 8 Şubat 2010

Yannis Ritsos İçin Őirler

YANNİS RİTSOS İÇİN ON İKİ ŞİİR

(Ozanın yetmişinci doğum yıldönümünü kutlamak için, 1 Mayıs 1971)

Yunanca basımı, Kedros Yay., 1979

KARLOVASSI'DE

Yol boyunca böğürtlenler var, çitlere tırmanmış
sulanmış küçük bahçeler, bostanlar, bağ evleri.

Bunlar senin yıllardır görmediklerin kendi yurdunda bile
duymadığın kuş sesleri, böcek sesleri
sıcak kokusu incir sütünün seni köprüde tutan.

Hiç böylesine bakmamıştın doğaya, bunca çalışmamıştın.
Önünde duruyor gece, sırtında serin parmakları;
durma, sağa dön kiliseden, yürü çakıllı yolda,
ağustosuna içine çek, başın dönsün, yürüsün ayakların;
orada, şu bahçeli evde, duvarların dışında, yaşıyor,
Akra Minoa'da* doğduğunu söyleyen adam.

*Akra Minoa: Ritsos'un doğduğu Monemvassia'nın antik çağdaki adı.

KARLOVASSİ, 2 EYLÜL 1978

Üç gün önce hiç bilmediğin bir yerdin Karlovassi,
adını bilirdin ancak, bir de haritadaki yerini,
adıyla çağıştığı için bir bilge ozanın.

Geldin, suyunu içtin, ekmeğini yedin, tuzunu tattın,
insanlarla konuştun küçük alanlarda kahve masalarında,
uyumlu saatlerdi paylaştınız köylülerle balıkçılarla.

Üç gün önce yaşanmamış şeylerdi bunlar
üç gün sonra senin de yaşadığına tanık olacaklar.
Karlovassi duruyor önünde, yok artık jandarmalar,
bilmiyor bir kez daha gelir misin gelmez misin,
bunu bir maltataşlı o küçük köprü biliyor,
bir de 8 Mayıs Alanındaki o küçük çinko masa.

BİR KUŞ

Bir kuş uçuyordu Sisam’la Kuşadası arasında,
anlayamadım bir türlü Türk müydü yoksa Yunan mı,
bir başka yerden mi yoksa? Hiçbir belirti yok.

Denize sordum onu: “O bir dalıcı kuştur, dedi,
danteller örür durmadan bağrımda,”
Gökyüzüne sordum onu: “O benim ulaşımdır, dedi,
mordan, gültrenginden eflatuna kadar.”
Balıklara sordum onu, öteki kuşlara,
teknelere sordum bayraklı flamalı,
hepsi bir şey söyledi bir cevap alamadım.

Bir kuş uçuyordu Sisam’la Kuşadası arasında,
anlayamadım bir türlü Türk müydü Yunan mı,
bir başka yerden mi hangi milletten?
“Ey kuş, dedim, kimlerden olursun, hangi ülkeden?”
“Ben bir martıyım, dedi, yaşımla evrenin yaşında,
ülkemi sorarsan: Yeryüzü, gökyüzü ve deniz,
sınırlarımı sorarsan: Topraktır, su ve hava.”

TANRIÇA KALYPSO'YU BIRAKAN ODYSSEUS'U ÖRNEK ALARAK

Saklı tanrıça mı saklayan tanrıça mı demeli
Odysseus'u bunca seven bu anaç kadına,
onu mu övmeli yendi diye dişi kıskançlığını,
yoksa erkeği mi onu bırakıp gitti diye?

Bir seçim yapması gerekiyordu ünlü yiğidin
ölümsüzlükle baba toprağı arasında:
Kadını seçse ölümsüz olacaktı, bir yarı tanrı
o toprağı seçti, kendi ölümünü aynı zamanda,
bu akıllı, bu sabırlı, bu alçakgönüllü adam.

Bunun gibi birçok örnek gördük çağımızda,
kaç kez Türkiye'de kaç kez Yunanistan'da,
seçim yapmak gerektiğinde kişisel mutlulukla
zindan, sürgün, işkence ve ölüm arasında
toprağı seçti hepsi hiç duraksamadan,
zindanı, sürgünü, işkenceyi ve ölümü.

İşte bu yüzden ölümsüzdürler hem burada hem de orada.

İKAROS, İKARIA VE BİR ADAM

Kim bilebilir gerçeği bunca yıl sonra;
başarı gururu muydu onu çıldırtan,
hava sarhoşluğu muydu yoksa tutulduğu?
Yükselmişti aldırmamıştı güneş ışınlarına,
özgürlük mutluluğundan mıydı bu,
doğayı yenmek tutkusu muydu yoksa?

Dokundu güneş tanrıya bunca tutku, bu gurur,
bunca güven, bunca mutluluk, bu sarhoşluk,
eritti balmumlarını iki kanadı tutan
ve ödeşti İkaros denize düşüp boğularak.

Şifalı sular çıkmış düştüğü yerden,
böyle yazıyor bütün gezi kitapları
salık veriyor etkisini ölümcül hastalara,
doğal güzelliğini de övüyor küçük adanın.

Hiçbir yerde okuyamadım öyküsünü ama
bir kahvede balıkçılardan dinlediğim adamın
neler düşündüğünü bir kediyle cırlıçıplak
bir çuvala konulup denize batırıldığı zaman
İkaros'un içine düştüğü tuzlu sularda.

Kitaplarda bir acılı yazgısı var İkaros'un
bir de övgüsü çıkarttığı şifalı suların,
ama öyküsü yüreklerde gizli öteki adamın.

Bilseydi eğer bizim ilgimizi kendi öyküsüyle,
oturmazdı böyle, gülümsemezdi çocuklar gibi,
öfkeyle çekip giderdi bakmazdı arkasına,
masada kalırdı sigarası, çakmağı ve kurşunkalemi.

KENDİME OKUNTU

Hiç olmazsa ders al sombalıklarından,
beş yıl süren serüvenden sonra denizlerde,
nasıl savaşıyorlar doğdukları göle dönerken;
üremek ve ölmek için dişisi erkeği,
su ve taştan oluşan duvarlara karşı,
aşılmaz akıntılara karşı; sayısız düşmana,
direnmelerini düşün ve gücünü
ertelenmeyen gücünü geri dönüş güdülerinin.

Gel dönelim artık biz de baba yurduna
izini sürerek çiçektozlarının, açtıkları yoldan,
ama ölmeye değil, yaşamak ve yazmak için,
anlatmak için gülen ayva ile ağlayan narı.

Sevginin binlerce adı var. Bu yüzden biri
 “sarmısak, biber ve yanık yağ kokan Samanyolu” derken,
 sokaklarına yayar öteki bu çingiraklı kokuyu.
 İkisinde de bir yıldız harmanıdır yaz geceleri,
 ikisinde de tilkiyi ininde bırakır soğuk rüzgâr,
 ikisi de gücenmezdir, yüreklidir, yenilmiştir.

Bu parmakları tanırım ben, çok iyi tanırım,
 üstüne yoktur tütün kırmada sigara sarmada,
 verse de yavaş yavaş öldürürler onu vermese de,
 bazan umutsuzluk çığlıkları atar
 umut narası bazan,
 öfkeyle aralar dünyanın kapısını, ama coşkuyla,
 kavrulmuş bir laledir yaz sıcaklığında ince gövdesi,
 soğuk donup kalmıştır yüzünde gülümseme halinde.

Ben bu kadını da tanırım, çok iyi tanırım,
 üstüne kimse yoktur asker yolu gözlemede,
 en çok istasyonlarda, hapishane kapılarında görülür,
 oğlunu kocası, kocasını oğlu gibi sever,
 yalnızlık, sabır ve acı hep onda barınır;
 anam, bacım, güzelim bir tanyeri hallacıdır.

Sevginin binlerce adı var, sayısız ülkesi var,
 aldırma “senin bir tek yüreğin var” deseler de,
 benim sende barındığım gibi yüzlerce yıldır,
 sen de bende sürüyorsun bir kök gibi; yaşıyorsun.

Sesler geliyor dünyadan;
kendi kendine homurdanan bir eksik dünyanın.
Sesler geliyor dünyadan;
telsiz konuşmaları, cızırtılar,
bozuk bir musluktan damlayan su.
Sesler geliyor dünyadan;
çatal, bıçak, kaşık,
çalan bir zil, örtülen kapı, kapanan perde.

Sandalyenin sert kayganlığını duydu
derisinin altında,
bir kuyunun yanında sanki
üstü açık, susuz ve karanlık.

Pişmanlık mı?

Hayır, hayır, o değil,
gökte bir bulutun birden kayması,
belki bir tökezlenme.

O kadar.

Binlerce sesle çevrili, duvarlarla,
gürültülü, saydam bir dünyanın içinde;
ve geçmiş
bozuk bir saat zembereğine sıkışmış, orada kalmış.

YENİ BİR BAKIŞ, YENİ BİR AŞK

Sevdiği ne varsa yok olup gitti,
her şey kir, marsık ve küf.

Dağlardan geldiler, ufkun öte yakasından,
ırmakları, gölleri aşıp geldiler,
yakışmıyordu hiçbir şey yumru gövdelerine,
düztabandılar, uğursuzdular, sakardılar,
üzerlerinden dökülüyordu giydikleri.

Tuttukları ellerinde kaldı,
kırdılar çini porselenlerini, çiçekli vazoları,
kırdılar yontuları, masaları, dolapları,
evlerin dili değişti, duruşları,
sokaklar, bahçeler, balkonlar: Her şey.

Dağlardan geldiler, ufkun öte yakasından,
ırmakları, gölleri aşıp geldiler;
sevdiği ne varsa yok olup gitti,
her şey kir, marsık ve küf.

Artık bahar temizliğine başlamalı kadınlar.

BİR BAŞLANGIÇ

Gençti, tarihin taşlarından geçip gelmişti;
gençti, aşağılanmıştı, çok hastaydı,
tenindeki acıyla –bir yalnızlık kuyusu–,
bir silgi aradı silmek için kendini,
yenmek için kendini kendi yongalarıyla;

yenilenmek aslında.

Bilmiyor muydu?
Delilik, intihar ve ölümün karşısında:
Şiir ve yıkım; bir Anka dirilişi.

Bilmiyordu, yolda öğrendi.

NE KADAR YALINSA O KADAR İYİ

Bir şiir, çiçeklerle el konulmuş,
bir şiir, dudaklara dağlanmış, paramparça,
bir şiir, darağacının ucunda.

Böyle sınıyor artık aramızda,
böyle tanımlanıyor yenilmezlik.

ÖNSÖZ

Bazan bir sözcük arar ozan, bekler,
bir anahtar sözcük, başlamak için şiire,
bir görüntü bazan, bir ses, bir koku,
bazan da bir şey, bir devinim izi.

Hepsi var, hem de istemediğin kadar;
kireç yanığı görüntüler: Lemnos, Ayios Istratis,
üç tanık sözcük: Makronissos, Yaros ve Leros;
sürgün ve işkence öyküleri, burun sızlatan.

Ağaçlar: Zeytin, çınar, incir, okaliptüs
Duvarlar: Ak badanalı bahçe duvarı
Sesler: Saban, çingirak, keçi melemesi
Başka şeyler: Kireç taşları, mavi ve yeşil.

Bir de fotoğraf var, eski biraz:
Gülen bir kadın, saçları kısa, tatlı esmer,
bir çocuk, kıvrıkcık saçlı, üç-dört yaşlarında,
ve bir erkek, kısa pantolon giymiş,
kolları çapraz, gövdesi çıplak
ve belinde bir asker palaskası.

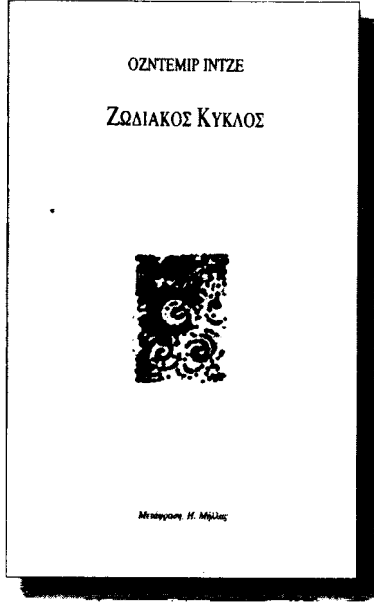
Bir asker palaskası: Tıpkı o
parmağa dolanan beyaz iplikler gibi,
hatırlamak için, unutmamak için
bir tarih yorumcusu gerektiği zaman.

Gülüyor adam, mutlu olduğu da söylenebilir,
“daha az gökyüzü istemem” der gibi sanki.
Ancak bir emekçi ozan böyle durabilir ayakta,
bunca deney ve bunca sınavdan sonra.

Karlovassi, Sisam Adası, 31.8.1978
Ankara, 28.9.1978

BURÇLAR KUŞAĞI

Yannis Ritsos'un sekseninci doğum yıldönümü için...

Burçlar Kuşağı, 1000 Adet Yay., 1989
(Türkçe-Yunanca iki dilli yayımlanan
kitabın Yunanca kısmının kapağı)

1.

Toprağa dağlanıyor kalkan gövden ve gölgen
sulara dağlanıyor yay gölgen ve gövden
dağlara dağlanıyor derviş yazın ve yazgın,
seni izliyor bir güneş katarı başının üzerinde
seni yürüyor mavi dağlar suyun üzerinde
yumurtadan çıkınca seni görüyor yavru serçe
dört rüzgâr taşıyor kulaklarına yaban kazları
bilici olmanı istiyor meşe kendi yapraklarında
ateş dilini görmeni özlüyor bir dişi kaplan;
çatlayan bir nardır yaşamın, dünya sofralarında.

Üşüyor tiyatronun yosunlu taşında büzülen zaman,
sen konuşuyorsun, şafak söküyor ve susuyor Şehrazat.

Ankara, 30.8.1988

Bir vahada otağ kurduğun söyleniyor karşı sahilde,
 söyleniyor ki geçtiğin çöl beş bin yıl uzunluğunda,
 sanki kötürümlere yürüme öğrettiğin bu yağlı ip
 bir değirmentaşı gibi dönmekte bir mevlevi halinde.

Âdem peygamberden öğrenmişsin öğrettiğin dokuma sanatını—
 atalarımızın ilk sanatıdır senin bu hünerin, öğret bana—.
 Camdan bir kent yapmışsın göklerin ortasına, rivayet,
 havada dururmuş bu saat sarkacı, payandasız ve direksiz.
 Yönlerini soruyor sana yangından kaçan şaşkın ceylanlar,
 sen de yangını gösteriyorsun onlara bir vaha olarak.

Zengine ölü demişler, leş kesilmiş altını ve gümüşü olan.
 Tek bir eğri odun toplamazdın bir ermiş Yunus olsan.

Ankara, 2.9.1988

Yönetilmez kentler, boyun eğmeyen, asi ve yetim.
 İşte bütün sıfatlarınızın anlamı bir muska olarak boynumda,
 vınlamasını duyuyorum arkamda ucu kurşunlu kırbacınızın,
 birinizden kaçıp ötekine sığınıyorum: Çıktığım kapılar,
 oturduğum evler, geçtiğim sokaklar, kurşunlandığım alan.
 Yürüyorum, ayaklarım sıvanıyor yürürken çölün kumlarına,
 olanaksız artık bir Ksenefon gibi geri dönmem yurduma
 ve şükretmem yazgıma. Dönüş yok şimdilik yeni kaçgunlara.
 Ama Karun hazinelerini de yıgsa önüme feryadımı satmam.

Ağızlar mühürlü, zindanlarda yer yok İlion'un doğusunda,
 ama Efesos'ta Sofokles oynayacaklar bir olimpiyat yılında.

Ankara, 3.9.1988

Dönüyor semazenler Oğlak Burcu'nda. Güvercin ayaklı.
 Yasın sözcükleri, dağın hışırtıları, akan su ve sıcak toprak
 diyor ki: Bereketli sabrın muştusunu getirdim sana,
 sabrın senin dört boyutlu aynadır ve Süleyman dili verir taşa
 onun simyası. Demir bir kalkandır sabır. Muştular olsun sana!
 Güneşe aralanıp Samanyolu açan yedi renkli bulutlar, ve
 bulutları önüne katıp koyun sürüsüne dönüştüren rüzgâr
 diyor ki: Gizini ve işaretlerini öğren taşın ve onu öğret!
 Kamışlardan ayrı düşüp o inleyen, feryad eden öksüz ney
 sevgilinin kokusuyla büyülenen yediveren gülleri anlatır.

Yıl 1945, Atina Halkımın Tiyatrosu temsil veriyor Kozani'de,
 bir çağrıyla buluşuyorsun ve değişiyor kovgunluğun anlamı.

Gölköy, 4.9.1988

Geçti sayılır yaz. Yağıyor karanlık; çökmüyor, tozuyor.
 Bundan anlıyorsun yazın bitip geçen yaz olduğunu artık.
 Dinamitle atıyorlar kaya mezarlarını yolu genişletmek için
 ve beş yıldızlı otel yapacaklar yakında küçük tapınağın yanına,
 Almanlar, İngilizler gelecekler, döviz falan bozduracaklar,
 yüzü gülecek ahalinin, o aslına uygun ve emsalsiz sureti
 terebentin ve beziryağı kokuları arasında tuvalde belirirken:
 Kendi görüntüsüne gönül vermiş bu madrabaz kitle
 Babil'e gidip büyü ve simya öğrenecek bir ustasından
 ama tövbe edip hacca gidecek zamanı gelince. Evet, gider!

'Yaz geçti sayılır,' diye başlayan yazı nereye vardı bak
 Sanki patladı yara, bir kaynak göz açtı zeytinlerin arasında.

Gölköy, 7.9.1988

Saat altı. Güneş de patladı tepelerin arkasında.
 Denizin üzerinde siyah gölgeleri durgun çamların,
 özüm yiyerek geçiyor yoldan Türkmen yüzlü kadınlar.
 Birden bir şiirini anımsıyoruz senin, bir dizeni:
 'bir üzüm tanesi düşer yere; – üzerine basma; şiir.'
 Sonra altı köpek geçiyor bir genç köpeğin peşinde,
 küfür savurarak taş atıyor bir köylü arkalarından,
 anımsayarak serde gençliğin olduğu o bir zamanları.
 Menzil bozucu olurdun diyor bir ses pehlivanlar arasında
 Beyazıd Hanın kutlu günlerinde yaşasan. Mutlaka.

Yaşamın dilini öğreniyoruz, azık edinerek derdi kendimize,
 heykel sanatının resme oranla hayli geri kaldığı ülkemizde.

Gölköy, 9.9.1988

Bazan bir çağrı bekliyor bu engebeli Karya toprağından geçerken, yalnızca bir “Hişşt” sesi bir defnenin arkasında, bir “Hişşt!”
 Bazan bayrağı gömülmüş bir gazi yüzü görüyor televizyon ekranında. Sırığı bırakıp çıtaya doğru yürüyor Sergey Bubka rüzgârı ölçmek için, dünya rekorunu deneyecek az sonra altı onla, boşluğa tırmanacak; rüzgârı bekliyor ve yeniyor onu rüzgâr bir gövdenin dengesinde, rekor artık bir başka tarihe, bir başka coğrafyaya kalacak, ama bir gün o ya da bir başkası geçecek çıtayı bir bel hareketiyle; bir “Hişşt” sesi getirecek ona kulağının arkasında esen rüzgâr ve bir taş alıp boşluğun duvarına ekleyecek yaşı belirsiz duvarcı.

Pegasos olsam diyorum Medusa’nın kanından doğma o at olsam, su ve un taşırdım mutlaka, boşluğa tırmanan, rüzgârı avuçlayan meczuplara.

Ankara, 28.9.1988

Yazılmadan kalan şeyler, eşref saatini bekliyor su sarrafının.
 Güneşin basamaklarını tırmanıyor soyu ünlü bir kâhin
 yuvasını dalgalar üzerinde kuran masal kuşunu anlatarak:
 Tanrı buyuracak ve yel susacak kış dönümünden yedi gün önce,
 buyuracak Tanrı ve susacak yel kış dönümünden yedi gün sonra.
 Ne güzeldir dünyanın işleri masallarda, söylence kitaplarında:
 Başın mı darda, bir örümcek yeter, ağıyla canını kurtarmaya,
 haberci olarak bir çavuşkuşu Belkıs'la Süleyman arasında.
 Kutsal kırk; kırk gün kırk gece geçireceksin çilehanende,
 çıkınca yıkanıp çamaşır değiştireceksin ve kurban kesilecek onuruna.

Olağan tansıktır, yürümesine gerek yok artık şu beş kötürümün,
 zindancının gitmesini bekliyor güneş, tekrar gelecek kuzguncuğa.

Ankara, 4.10.1988

İki jandarma arasında görüldü otogardan gelirken Ulus'ta,
 yorgun Sisypnos, elleri kelepçeli, ayaklarında eski Adidas.
 Telaşla inerken görülmüştü metroya –kaç yıl var– Omonia'da,
 arkasında iki sivil –anımsıyor– kalabalığa karışmıştı.
 Yitmenin ve yeniden doğmanın kederli dölyatağı kalabalık;
 tükürük, balgam, sigara izmaritleri, yapışan katran,
 hamamböcekleri ezilmiş, pudra ve ter kokusu, yangın çıkışı.
 Nereye gitmeli şimdi, hangi kente yazılmalı hangi kalabalığa,
 yollar kesilmiş ve dikenli gölgelerle kuşatılmışken gövdesi?
 Ne dik bayır, ne yuvarlanacak taş, bir düşün ağırlığı yalnızca.

“Artemis nerede raksetmemiştir ki!” der bir Efesos atasözü,
 “Artemis adına rakedilmemiş yer yok!” demektir bu aslında.

Ankara, 6.10.1988

Öteki anlamını bilmesem bazı ada adlarının, gülümsemene bakıp, kırdı bir kentli, derdim, temiz havaya çıkmış bir hafta sonunda. Başın dik fotoğrafta ellerin cebinde, direktten bir kova sarkmış, arkanda bez çadır. Osmanlıya başkaldıran bir Türkmen ozanısın. Kibele'nin kutsal taşını getiren kadırgaları bekliyorsun belki, davullar, ziller çalarak limanda toplanan halkın arasında. Belki az sonra Herodotos da gelecek —onun kadar merak etmiş, onun kadar hayran kalmış, kim var dünyada?— birlikte yürüyeceksiniz kırmızı şarapla yıkanmış Arkadiane Caddesinde. Menderes Ovasında, Satirlerin, traktörlerin arasında tütün ve pamuk toplayan ırgatlar.

Grek yüzü çizerek buğday tanelerine, karanlıkta görececek bir adam; mucize yerleri: Ayi Stradis, Makronissos, Yaros ve Leros.

Ankara, 8.10.1988

Zeytin çekirdeğinden tespih yapıyor biri, destan yazıyor suyun yüzüne, kutsal ateşi böyle yansın kentin, insana yapılanlar unutulmasın diye. İçkimizi dökelim toprağa antlaşma adına, kanımızla kankardeş olalım; ne demişti Herakleitos: Buradadır ve şimdidir gerçek dünya! “Cehizin nedir?” diye sorsam ilk gün yeni doğmuş bir çocuğa, “Acıdır, yoksulluktur, yas ve işkencedir” der bana. Ne kemik zarlar atılırken yapılan kehanetler, ne de haberlerini hep altı ayaklı dizelerle veren Delfi kâhini çözemezler dağlara diş geçiren zeytin ağaçlarının anlamını, okuyamazlar günbatımlarına kaktığımız o çivi yazılarını.

Yıkık kapılardan geçiyorum, dünyanın külleriyle yanıyor ayaklarım, ama ufkun ötesinde biri var, nöbet yerleri onun gözlerinde başlar.

Ankara, 9.10.1988

Uykusuzlar, ilk tanyerinde ve Sırat Köprüsünde yeni fatihler.
 Sekiz rüzgârı koştuk yelkenimize ve başını çevirdik tekнемizин
 dünyanın kokularına, bulduk-bulacağız yakında anakarayı.
 Huruç ve kıyam edelim artık tırşe sayfalarda! Yâ Kebîkeç!
 “Kıyamet ve hayat kimde?” diye soracaklar bize. Korkmayalım
 o zaman harflerin bin bir gizinden, isterse uzun sürsün yolculuk;
 hiçbir şey ummayalım, ne altın, ne gümüş, ne de vezir tuğları,
 yeter ki serüven dolu olsun yolculuğumuz şu poyraz günlerinde.
 İlkın sen geçmiştin Sırat Köprüsünden –iç cebinde bir diş fırçası –,
 yükseklerden İncil okuyarak uçuyordu bir kartal, kendi dilinde:

Pusulana ve deniz haritana boş gözlerle bakıyor bir kanlı zorba:
 Sormaz ki bilsin, sorsa bilirdi; bilmez ki sorsun, bilse sorardı.

Ankara, 10.10.1988

MONEMVASSIA'DAKI MEZAR

ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ

ΣΤΑΙΑΝΟΣ ΔΑΚΕΙΟΥ • ΕΔΣΑ ΑΝΑΡΙΑΝΟΥ • ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑ
ΡΑΝΤΟΥΔΗΣ • ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ • ΦΑΝΗΣ ΚΑ
ΚΡΙΑΝΗΣ-ΑΥΓΚΑΛ
ΚΑΤΡΙΝΑΚΗ-ΝΕ
ΝΑ ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΑΜΠΡΟ
ΠΟΛΙΔΗΣ-ΜΑΡΙΑ
ΖΑ ΜΗΤΣΟΥ-ΔΙΟ
ΣΤΟΛΟΣ ΜΠΕΝΑ
ΤΣΗΣ-ΕΡΜΙΟΚΡΙ
ΤΟΣ ΜΩΡΑΙΤΗΣ
ΝΙΚΗΤΑΣ ΠΑΡΙ
ΣΗΣ-ΤΑΣΟΣ ΡΟΥΣ

ΣΟΣ-ΔΑΟΗ ΣΙ
ΔΕΡΗ-ΚΩΣΤΑΣ
ΣΤΕΡΤΙΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΙΑΤΟΣ ΦΡΑΓΚΟ
ΠΟΥΛΟΣ-ΑΝΝΑ
ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑ
ΔΟΚΥΡΗΣ-ΤΑΣΟΣ
ΓΟΥΔΑΚΗΣ-ΟΣ
ΝΤΕΜΙΡ ΙΝΤΖΕ
ΜΟΡΙΣ ΣΑΠΙΑΣ

Λογοτεχνία και Φιλολογία
ΚΑΙΜΕΝΟΥ ΔΙΑΚΟΝΗ ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΜΗΛΑΧΗΣ ΚΟΝΚΕΚΙ • ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ: Ποίηση • ΜΙΧ. ΑΥΜΠΕ
ΡΡΑΣ: Ποίηση • ΜΙΥΚΕΛΑ ΔΕΛΑΜΠΕΡΕ: Ο παραπύρις (Ανέκδοτ.) ΚΡ.
ΠΑΛΙΟΠΟΥΛΟΣ) ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ: Διαλέγονται και σχολιάζονται τον Τίμο
Τίμο (Γράφουν οι: ΑΝΤΡΕΙ ΤΑΡΚΟΦΣΚΙ, ΠΙΕΤΡΟ ΤΣΙΤΑΤΙ, ΜΙΧ.
ΝΙΑΜΙΝΟ ΠΛΑΤΣΙΝΤΟ, ΕΔΝ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Ε. ΚΑΛΟΦΩΝΟΥ
ΔΟΣ, Φ. ΜΟΥΡΙΚΙΟΥ) Τα ΦΥΛΛΑ (Γράφουν οι: Τ. ΓΟΥΔΑΚΗΣ, Ν.
ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ, Χ.Κ. ΜΟΥΡΙΚΙΟΥ, Γ. ΣΕΝΑΡΛΙΕ, ΧΡΗΣΤ. ΣΠΗΤΟΠΟΥΛΟΥ)

119-120

ΔΩΡΕΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΡΑΣ ΚΑΙ
ΙΕΡΕΙΟΥΣ ΣΥΝΤΕΛΕΜΕΝΟΥΣ 2002

Şiirin Yunanistan'da yayımlandığı dergi.
To Dendro, Sayı 119-120, 2002

VASIYET

*Şüre, aşka, ölüme inanıyorum, dedi
işte bu yüzden ölümsüzlüğe inanıyorum.
Bir dize yazıyorum, dünyayı yazıyorum;
ben varım; dünya var.
Bir ırmak akıyor serçe parmağımın ucundan.
Gök yedi kez mavi. İlk doğrudur yine,
benim son dileğim, bu arılık.*

3.III.69

Yannis Ritsos

Ve burnun poyraz yönünden giriyor teknemiz dünyanın merkezine. Bileği incelmış bir dağ yumrusu görklü denizin üzerinde: Güneşi emmiş kaya, kırmızı, güneşin diliyle yaladığı demir tuzu. Şorok karşısındadır. Günbatımı ve karayel gösterir rüzgâr ve harap kiliseden öteye geçmez yaz mevsiminde. Demir yeri bırakmaz sofa dağ. Ve işte burnun poyraz yönünden giriyor –Minerva Kuşu– teknemiz. Baştanbaşa bir rüzgâr elin, el rüzgârın yarattığı bir yüz tayfı, her gün biraz daha bir portreye dönüşen toprak. Martılar açıyor tanyerini: Böğürtlen sürüleri, dağ menekşeleri. Menekşe! Gölge diye bir şey arama, yalnızca taşı oyan mor güneş: Omuzlarda.

–Söyleyecek çok şeyim vardı sana, onu hiçbir dilde söylemek istemem ama: Ne ilk kez dünyayı soluyan bebeği, ne de ilk kez ayaklanan tayı, anasının yanında...

Katırların tırmanan nal sesleri,
 zil ve çingiraklar. Çalar saat.
 Pencereleeri kapalı ölü evin,
 dağın gölgesindeki evin,
 içerde Ay Işığ ı Sonat ı'n ı alıyor
 hasta ocuk bir yaşı kadına
 akordu bozuk piyanoda,
 belki de kederli, tozlu bir mazurka.

"Burada... yaşıadı", diye yazm ışlar
 duvardaki mermer levhaya –rüzgâr
 kokulu bir gizli bahçe, arkada–
 evin önünde yetmişinde bir büst:
 Limanın denizden biricik nişanı.

Dağın gölgesindeki ev,
 duvarda yazıt, avluda büst –
 keşişleme karşısındadır –
 bunları görüyor
 üç mızrak yükselince dolunay
 ve bak ışıyor, göz göze geliyor
 yalıyardaki mezarla,
 Ay Işığ ı Sonat ı'n ı alıyor ocuk
 akordu bozuk piyanoda,
 bir kez daha,
 kendi ölümüne hatim indirir gibi
 tesbih çekermiş gibi
 Zincire Vurulmuş İsa'ya.⁶

6) Christos Elkomenos.

III

Kerrenay çalarak geçiyor önümden
bir deniz neferi
lacivert taşına çarpıyor sesi,

az sonra dirilecek
kendi adını taşıyan bu sokakta,
bir zamanlar saniyeleri yazan şair,

ayağa kalkıyorum
sırtımdan dökülüyor sıcak kayalar
iki yana açılıyor o geçsin diye
yaşlı şüera ile yaşlı ahali,

dantellerini dizlerine koyuyor
şişlerini geçirip yumağa
siyah giyinmiş kadınlar:

Geçişine alkış tutuyorlar.

IV

Taşın biçimine giriyor yalnızlık
suyu öykünüyor, öyküleniyor yalnızlık,
dünyanın biçiminde, bir tuhaf yörüngede
dönüyor yalnızlık.

Dön yalnızlık dön
dön derviş yalnızlığım dön
dön, dön, dön ve dön.

Damarlarımdan yürüyor
kemiklerimi örtüyor
alyuvarlarım yalnızlık,
ağzımı yalağına dayıyorum
ak içime yalnızlık.

Bir ruh görmüş olmalı,
koşup geliyor, üç ayağıyla,
özürlü köpek, kuyruk sallıyor.

Sus biraz, konuşma, şimdi,
sandalyenin ayakları gıcırıyor,
kendiliğinden açılıyor sigara paketi

ve çakmağın sesi.

Neden yerine döndü, sence,
masadan yuvarlanarak düşen bardak,
tersine sarılan film gibi?

İnanır mısın kendi gözlerine ve bana,
yemin etsem ve söylesem nedenini?

Ama sen gene de, bir ara, bak
şu gölgenin üzerinde balkıyan
menekşe rengi ışığa. O ışığa.

Şimdi, kaç sözcük gerek acaba
tanımlamak için, ayırmak için
her şeyden, bu kadife sessizliği?

“Ölüler unuttur, derdin, biz de unutturuz, onları.”
Dolaplarda, sandıkta kendi kendine eskir giysileri,
güve yer onları, ceket daralır, pantolon uzar.

Bazan bir kazaktan, bir yün atkıdan bir koku
sızar bu dünyaya: Renk renk koku sarkıtları –
dikitler: Sarı, kırmızı, mavi, yeşil ve mor...
daraltır mağarayı, su damlar karanlıkta havuza.

Derken, bir tıraş kolonyası alıp aynanın önünden
koklar onu bir İrini Papas, eski bir filmde,
ve meme uçları kabarır, karıncalanır bacak arası.

Bin yıl önce bir davette duyduğun zina sesi
tutuşturur devrilen ispermeçet mumuyla
tül perdeleri. Elini tutar genç kadın
masanın altında: “Ye lütfen!” der.
Dizi dizine dokunur.
“Ben bu yemeği ona değil, senin için yaptım.”

Sen tanımadın bu genç kadını, adını da duymadın,
yıllar önce öldü bir başka insanların toprağında,
ay ışığında görmüştüm çıplak belini, unutamam.

Ah, “Ölüler Genç Kalır” bir roman adı olmalıydı.

VII

Gurbetlenerek düşlere çalıştım,
incir sütü kokuyordu saatler
Monemvassia'da.

Güzel kadının yaşlanmasını düşündüm:
Bundan başka tanığı yoktur
yaşadığına tanıklık edecek,

bir de onun yüzümüze armağan
yaralı ve muzaffer bakışları:
Panagia Myrtdiotissa.⁷

“Artık saniyeleri yazıyorum”, demiştin,
son görüşmemizde, Odos Korakas'ta.

Ölümü düşündüm, sana yakıştırmadan.
Sen bir yolcusun, yola gidersin!
Nasıl olur yoksa?..

Artık körle topal çoban kesildi,
alçaklara ver şu gaddar dünyayı.

Elbette kurak bir adadır ölüm, halka,
ama gizli bir sudur ibret sahibi insana:

Değme kılavuzlar bilmez yolunu.

7) *Panagia Myrtdiotissa*: Monemvassia'da bir Kilise.
Mersin Taçlı Meryem Ana kilisesi.

VIII

Bir şişe gömdüm terli toprağa;
bilgi ve manâ ehline bir sorum var,

içinde,
ermiş ağzına değmiş
üç sözcük tanımını var,

görünmez mürekkeple
ve kaz teleğiyle
geyik derisine yazılmış:

Narven: Nar ağacı değil, karaağaç.

Kerrenay: Eski bandolarda kullanılan boru şeklinde bir çalgı.

Mihrümah: Mihr ü mah; güneş ile ay.

Neden bu üç sözcük? Bir nedeni yok!
Kabbalacı olduğumu sanmasın budalalar!

Unutmadan:
İçindekiler görünmesin diye
şişenin rengi mavi.

IX

İnsanların yaptığı evler birbirine benziyor,
bir serüven aşkı var her evde, galiba.

Bir eve giriyorsun bilmediğin bir ülkede,
sağ yana uzatıyorsun elini duvarda, ışık yanıyor.
Her şey aynı: Sandalye, masa ve koltuklar.

Yalnızca değişik bir koku geziniyor havada,
demek ki bu evde bir başka kadın var.

Ölüm konusunda cahilim, yetiştiremedim kendimi,
ama gördüğüm kadarıyla birkaç yöntem var
Herkes kendi ölümüyle ölüyor –
yani öleceği, ölebileceği kadar ölüyor insanlar –

herkesin içinde kendine uygun bir ölüm var,
kadınlar ölümü kucaklarında,
erkekler göğüslerinde taşıyorlar.⁸

Ama sanmam ki “İşte bu sizin ölümünüz bayım,
işte sizin güzel ölümünüz hanımefendi” desin,
“Voilà votre mort, monsieur!” desin,
kırk yıllık dostum Rilke’nin yazdığı gibi Malte’de,
görevli bir katip, bir hademe, bir ulu naip.

Bana gelince:

Sana kaç kez baktım varlıkla yokluk arasında,
sana ve suretine, hep gözlerim kamaştı,
göremedim, ölüm nerede duruyordu senin gövdende?

İnsan kendine uygun bir ölümle ölüyor, yaşadığı gibi,
senin bir ölümün olsun da bunu kullanma, mümkün mü?⁹

8) Rainer Maria Rilke, *Malte Laurids Brigge’nin Notları*, De Yayınevi, 1966, s. 10.

9) agy. s. 21: “İnsanın bir tanrısı olsun da kullanmasın, mümkün müdür?”

Görünüyorsun, yolda, kılavuzsuz giderken,
sonun var başlangıcından önce
sonun ve başlangıcın aynı yerde.

Demek ki geri dönüyorsun mevsimsiz fatih,
böyle, konaktan konağa, yakut şaman,
tekinsiz topraklarda kılavuzsuz giderken.

Zuhur, huruç ve kıyam ediyorsun, Menefşeli,
ucundan ırmaklar akan şair parmaklarında.

XII A

Birden! –Evet,
birden değildir hiçbir şey–

Hiçbir şey “Birden!” değildir
gelmek ve gitmek arasında
almak ve vermek arasında
ölüm ve yaşam arasında

hiçbir şey birden değildir
evet ile hayır arasında.

Birden! –Hayır
hiçbir şey birden değildir–
aşağı ile yukarı arasında.

Çünkü “Birden!” *birden* değildir.

XII B

Anımsıyorum: Buluşmamızı
ilk kez Eski Karlovassi'de,
kocaman bir ay vardı, anımsıyorum,
eriyordu bir yaz göğünde:

Gelmek ile Gitmek buluşması
Almak ile Vermek buluşması
Ölüm ile Ölüm buluşması
Yaşam ile Yaşam buluşması

Birden ve Hiçbir Zaman!

İnsanların konuştuğu başka dillerde
buna sonsuzluk da diyorlar.

XII C

Sonsuzluktan önce ve sonra

Tozdan daha fazla toz olan
ilkten daha fazla ilk olan
sondan daha fazla son olan
yoktan daha fazla var olan

Artık başka bir şey susma

Şimdi dünyaya bakıyorsun.

Tozlu camların arkasına geçiyor, saygıyla,
Veda düdüğü batan gemilerin.¹⁰

Monemvassia, 2.6.1993

İstanbul, 22.12.1993

10) Yannis Ritsos'un "Veda" adlı şiiri:

*"Büyük odaları eski taşra beylerinin,
uzak gemilerin düdüğü sesleriyle dolu,
eski duvar saatlerinin yitik çalgılarıyla
dolu, derin vuruşlarıyla. Kimse oturmuyor artık
gölgelerden başka, duvardaki kemandan başka
ve koltukların üzerine dağılmış, geçmez,
işe yaramaz kâğıt paralar. Gece
iniyor ay, ilerliyor soluksuz aynalarda
ve yerleştiriyor veda düdüğü batan gemilerin
ağır hareketlerle camların arkasına."*

YANNİS RİTSOS'UN MEKTUBU

Yannis Ritsos'tan bir mektup geldi bugün;
açık sarı kâğıda siyah mürekkeple yazılmış,
el veren bir yetki belgesi –bana–,
bir duyuru sulara, otlara, dağlara,
bir ferman ceylan derisine yazılmış,
bir yüreğin giriş kapısında bir tuğra!

Yannis Ritsos'tan bir mektup geldi bugün;
bir mektup özgürdür her şeye benzeyebilir:
Acıyı yenmiş ses kadar saydamdır bazen,
içilmeyi bekleyen bir testi suyu, serin,
yüzü belki Athena Panagulis'in yüzler arasında,
annemin sabun kokan elleri eller arasında,
denize doğru bakış Santorini adasından.

Yannis Ritsos'tan bir mektup geldi bugün;
tam yirmi satıra sığdırılmış bir dünya!
Gidip kapısını çalsam, evine konuk insem,
“Usta, desem, koruyalım barışı ve özgürlükleri,
öldürmesin çocuklarımız sakın birbirlerini,
bir masa donatalım: Zeytin, domates, beyaz peynir,
toplanalım bir reçinanın, bir rakının başına,
rüzgârlara, denizlere, dostluklara içelim,
istersen bir tütüncü dükkânı açalım ortaklaşa.”

Biliyorum vereceği cevabı, ak sütü gibi anamın,
işte bu yüzden erken kutladık bayramı dostlarla,
kadehlerimizi komşu kıyının sağlığına kaldırdık,
işte bu yüzden bir Ege mavisi var ellerimde, alnımda.

Yannis Ritsos'tan bir mektup geldi bugün,
bir ozan yüreği eklendi on iki burca!

Ankara, 24.2.1977

Yannis Ritsos'un Prag Radyosunda Yaptığı Konuşma¹

15 Ekim 1962

1) *Şiirler*'de (Varlık Yay., 2005) "Tanıklıklar'a Önsöz Yerine" başlığıyla yayımlanmıştır.

Şiirsel işlevin gizemli derinliğine girmemizi sağlayabilecek ipucunu bize verebilecek en yetkili, en güvenilir kişi olmasına karşın, ozanın görevinin, düşünce ve duygularını şiir *üzerine* konuşarak değil, şiir *yoluyla* dile getirmek olduğunu düşünüyorum. Ozan bir güvencedir hiç kuşkusuz, ama kendi tarzında, kendine özgü diliyle. Şiirsel dil bireşimseldir (*synthetique*), oysa eleştirinin dili ise çözümseldir (*analytique*), yani işleyişleri değişiktir. Öyleyse bir ozandan duygu ve düşüncelerini şiiri yoluyla değil de yapıtı üzerine konuşarak dile getirmesini istemek ondan kimlik değiştirmesini istemeye benzer biraz. Şunu sık sık söylemişimdir: “Şiir, gerçekten şiirse, kendisi hakkında bizden çok daha yetkin konuşur”.

Peki öyleyse, kendileriyle doğrudan doğruya ilişki kurmamız olanağı çıktığı andan itibaren “*Tanıklıklar*” hakkında *nasıl* ve *neden* konuşacağız? Kuşkularımı bir yana bırakıp eleştirinin çözümsel yönteminden yararlanmayı kabul etsem bile –bu yöntem, kimi zaman, şiiri kaçınılmaz olarak öldürür–, bu kısa şiirlerin sekiz-on dizesinin kapsadığı öğeleri belirlemek için onlarca sayfa yazı yazmam gerekirdi. Böyle bir girişimin gerçekleşmesi olanaksız gibidir, aslında bir yararı da yoktur: Estetik deneyim aslında, tam olarak iletilemez; daha başlangıçta, duygular, düşünceler, çıraklıklar kalıtı içinde özgün bulgular ister insandan ve özellikle kişisel eğilimleri, gönül yakınlıklarını zorunlu kılar.

Demek oluyor ki, son çare olarak, gerçek bir sanatsal yaklaşımı hiç de kolaylaştırmayan basitleştirmelere, genellemelere başvurmaktan başka bir olanak kalmıyor bize, ya da bu şiirlerin oluşumlarına ilişkin kısa bilgiler vermeyi denemek... Nazik isteğinize yanıt vermek için bir başka olanağım yok.

“*Tanıklıklar*”ın şiir yazmaya başladığım dönemden itibaren yazılmaya başlandıklarını söyleyebilirim, yani sekiz yaşımdan bu yana. Bununla, o yaşımdan başlayarak, hatta daha da önce, oluşmaya başladıklarını söylemek istiyorum. Ama, ancak “Zamanın Dışında Notlar” gibi anlamlı bir adı olan kısa şiirler dizisinde, 1938 yılından itibaren belli bir biçim içinde somutlaştılar. Sonra

bunları, “Ara Sözler”, daha sonra da “Alıştırma” başlıklı uzun bir dizi izledi. Daha sonra biçimleri kesinleşti ve hepsi “*Tanıklıklar*” genel başlığı altında toplandılar.

Benim gibi, yaradılışı ve özel seçimi nedeniyle, çok uzun, bireşimsel şiirler yazan birinin, uzun yıllar boyunca, yapıtına koşut olarak, büyük bir direnme ve tutkuyla, ama kendilerine ayrı bir yer vererek bu *kısa ve özlü (laconique)*, çoğu zaman yazıtsal ve iğnelemeli (*épigrammatique*), şiirler yazmayı sürdürmesinin *nasıl* ve *niçin*’ini açıklamam oldukça güç bir şey. Belki de bunun nedeni Lakônia’lı (bu basit bir sözcük oyunu değildir)¹ olmamandır; kısa ve özlü bir sözle duygu ve düşüncelerimi dile getirmek yeteneğimi başkalarına olduğu kadar kendime de kanıtlamak için belki; belki uzun yaratı dönemlerinin gerilim ve dikkatinden sonra yatışmak için; ya tekniği geliştiren ve onu durmadan değişen duyarlıkların apansız ve yüzde yüz etkili kullanımında yararlanılabilir bir duruma getiren günlük alıştırma gereksinimiyle, ya da dışavurumu yoğunlaştırmak ve uzun şiirleri kollayan uzatıcılık ve tımtıraklılık tehlikesine karşı çıkmak isteğiyle; belki çağımızın çok önemli ve geciktirilmeye gelmez sorunlarına dolaysız bir yanıt gereksinimiyle; ya da bir *an*’ı ayırmak ve tek başına bırakmak arzusuyla (bu, *an*’ın “mikroskopla” derinlemesine incelenmesini, sınırsız bir akış içinde, zamanın bütün öğelerinin açıklık kazanmasını –yoksa orada ayırt edilmez kalırlar– sağlayabilir; başka bir deyişle, bölünmez olan’a “bölme yoluyla” el koyma, sürekli devinimin devinimsizleştirilmesiyle bir el koyma...) yazıyorum.

Ama bırakalım bunu şimdi. Bu şiirler, oldukları gibi –aykırı düşünceyi andırıyor ve öyle olmaya can atıyor da olsalar– özel oldukları kadar genellik niteliği olan bir deneyimin gerçek *tanıkları*’dır. Genel deneyim, çünkü, başlangıç’a, yazgı’ya, insanın dünyadaki ve ölüm karşısındaki yeri’ne, insanın tarihsel ve toplumsal süre-zaman’la ilişkilerine ilişkin sorunları ortaya çıkarmaktadır; sanat ve sanat tekniği, toplumsal ve varlıkbilimsel bir araştırma ve anlatımı karşılayan bu özel alan konusunda da özel deneyim...

Bu şiirlerde değişik tutumlara sık sık rastlanacaktır. Yaşamın belirsiz, karmaşık, anlaşılmaz, açıklanmaz ve masum yanının al-

1) Türkçesi “kısa ve özlü konuşma” anlamına gelen Yunanca “lakonika, lakonikos” sözcüğü bir yer adı olan “Lakônia” sözcüğünden gelmektedir. Lakônia’lılar kısa ve özlü konuşmalarıyla ünlüdürler. Yannis Ritsos’un doğduğu Monemvasia kasabası, Mora (Peloponez) yarımadasının Lakônia bölgesindedir (Ö.I.).

gılanmasından ve bilincinden doğan bir gönül borcu ve soyut bağışlamanın dışında, kendi kanıtını belki (aslında bir kanıta da gereksinim yoktur) en karanlık gizlerinde barındıran bir uçurumu keşfetmenin verdiği doyumun dışında, aynı zamanda, bir toplumsal ve törel (*éthique*) çözümlemeye, bir eleştiri ve özeleştiriye, insanlık tarihinin tümü ve özellikle Yunan tarihi karşısında, belli bir tarihsel ana karşı tamamen ya da kısmen yüklenilmiş bir sorumluluğa da rastlanır.

Şiirler, yansız eleştiriye, nesnel görüşü, sessizlik ve kapalılığın çekiciliğini, açıklamaların büyüğü alanını (ya da çevresini), “otodinamik bağlantılar” yardımıyla aşmaktan geri durmazlar, ama bir tanımlamaya, bir açıklamaya, bir söyleşime (diyaloga), ve hatta bazen bir nedenler aydınlatılmasına, bir açıklamaya, bir somut kışkırtıya, bir paylamaya, bir çözüme, bir sonuca ve öğüde yönelirler; sürekli olarak değil hiç kuşkusuz, ama oldukça sık, sanatın katkısızlığının, açılmaya ya da itirafın sıcak anlatımına, öğreticiliğin skolastik felsefesine izin vermesi ölçüsünde, şiirin doğal ve sonradan kazanılmış alçakgönüllülüğünün ozana bir tövbecinin, günah çıkartıcı papazın, bir ahlakçının ve hatta bir eğitimcinin yerini ve tavrını almasına izin vermesi ölçüsünde.

“*Tanıklıklar*”ın biçimine gelince, kendiliğinden ve bilinçli olarak nesneldir, neredeyse duyarlıksız gibidir, hiçbir duygusallık ve tumturaklılığa yer yoktur; tüm trajik öge yansız bir anlatımın altında gizlenmiştir. Bunun nedeni nedir? Alçakgönüllülük mü, yoksa gurur mu, incelik mi yoksa saygısızlık mı, hoşgörü mü yoksa horgörü mü? –Ama hoşgörü, bir yerde, hemen hemen horgörüdür ve horgörü de ürkekliktir, aşırılıktır. –Nedir yansız anlatım? Bir bütünsel açıkyüreklilik, ya da, var olmak, kendini keşfetmek, devam etmek, kendini savunmak ve yeryüzünde kendini temize çıkarmak için savaşımdan asla vazgeçmeyen yaşam ve ölüm karşısında titreyen insan yüzünü örten bir örtüdür, şaşırtıcı bir soğukkanlılığın ya da kusursuz bir basmakalıp davranışın (*stéréotypie*) bütünsel maskesi...

Bilmiyorum. Belki de bütün bunlar, tek tek sırası ile ya da aynı anda –ve nesnelerin etkileri sayesinde– basit, elle tutulur, zararsız ve erinç verici (insanlara yararlı küçük erk kondansatörleri, küçük günlük mitoslar) olarak görülebilirler; kendilerine karşın, ötekilerle birlikte katılırlar, payları ve katkıları vardır ve kendilerini ilgilendirmeyen bir dramın baş oyuncularındırlar. Her şeyin olup-bittiği belli bir anda “hiçbir şey yok” rolünü oynamak

zorundadırlar; ve seyirciler, onları görmek ve tanımak şansına sahip olsalardı olan-bitenden korkabilirler ve ozanı kesin bir yalnızlıkla baş başa bırakarak savuşup kaçabilirlerdi; ama kendilerini de hiçbir çıkış ve kurtuluş yolu olmayan daha beter bir yalnızlığa gömerek.

Böylelikle, zararsız (masum) nesneler, gizlenmemiş, hoşgörülü araçlara dönüşürler; katılmazlar, bu nedenle de gerçek aracıdır- lar; dahası, sonuç olarak, varlıkları kuşkulu bir etki olarak kalsa da, onların, bütün anlamların ötesinde müzikal bir notalamaları vardır, anlamı da “onaşma” ve “bağış”tır. Nesneler karşısında ne düşmanlık, ne uyumsuzluk, ne saygı duyarız, tıpkı duygular ve düşünceler karşısında olduğumuz gibi: İşte bu nedenledir ki, onları sayabilir, kabul edebilir ve kendilerine güvenebiliriz.

Görüyorsunuz ki, çok geniş bir deneyimden başlayarak sanatta, oyuna ve düzene (yapmacığa) dönüşüyor; bunlar onun tekniğinin temel öğeleridirler, ve sonuçta şu “uzak gülüş” değildirler artık: Bir iyilik, bir anlayış, sürekli ve çok insancıl bir gereksinim, bir katılma, karşılıklı tanıma dostluklar girişimidirler.

Bu fırsattan yararlanarak altını çizmek istediğim bir şey var (sanırım siz de fark etmişsinizdir bunu): “*Tanıklıklar*”da, “*belki*” zarfını ve “*ya da*” bağlacını çok sık, hatta aşırı ölçüde kullanıyorum. Ayrıca şundan da eminim, —hoşlanıp hoşlanmama ayrı bir konu—, bu tekrarların basit bir rastlantı olmayıp, bilinçli hatta zorunlu olarak yapıldığını biliyorsunuz. Burada, kişisel zorunluluğun, kaçınılmaz olarak, bir estetik nesnellik (diyelim ki böyle bir nesnellik vardır) ve kanıta denk olduğunu ileri sürmüyorum. Kanıtlar aramıyorum, aslında zorunlu değerler ve bir işe yaramazlar. Bence önemli olan kişisel nesnelliktir. Sadece, olanakların elverdiği ölçüde, dizenin, şüirden büsbütün bağımsız olarak düşünülmeyecek olan devinimlerini (öyleyse büsbütün nedensiz ve dayanaksız değerler), açıklanmazlıklarını bile bile açıklamaya çalışıyorum. Sonuç olarak, yaratıcı için de açıklanmaz olarak kalan şey, okuru yaratıya —yani kendi bulgularına, bir araştırmaya—kışkırtarak, kesinlikle şüire ait olan şeyi oluşturuyor.

O halde, yapıtlarımda, ve özellikle son yıllarda, “belki”nin sık sık kullanılması ne bir kaçamak, ne de bir kurnazca oyunu oluşturuyor. Bana ilişkin bir kuşku, bir soru ve bir yanıt gereksinimi söz konusu. Hatta bu “belki”, kişisel bir gerçek ve gururdan, bilisizlik, saflık, alçakgönüllülük ve gönül yüceliği kimliğine bilinçli olarak sokulmuş bir saldırganlıktan kaynaklansa bile, olanakların

el verdiği ölçüde, hepimizin olan ve bir bulguya sunulmuş bir tür delgi aracıdır.

Aynı şekilde “ya da” bağlacının çokça kullanımı, yaşam ve sanatın çokboyutlu yanını vurgulamak gereksiniminden kaynaklanmadığı gibi çeşitli anlamlar arasında basit bir seçenek olanağı da değildir; her şeyden önce, herkesin kabul ettiği, tanımlanabilir bakış açılarının önerilmesi, açıklanması ve (çoğunlukla kötü açıklanan, kötü yorumlanan ya da tümüyle bilinmeyen) belli başlı duygunun *eksikliği*’dir, *bulunmayışı*’dır. Sanıyorum ki, bu duyguyu, özellikle algılanabilir, görünmezden, dile gelmezden ve sınırsızlıktan sağlanan başlıca ve son boyutuna varıncaya kadar hemen hemen görünür kılan, kesinlikle bu eksiklik’tir.

Bu sözlerimle, hiç kuşkusuz, aşırı sadelik, açıklık ve içtenlik nedeniyle kapalı olan “*Tanıklıklar*”ı daha da güçleştirmiş olmaktadır korkuyorum.

Belki de... “*Tanıklıklar*”ın büyük çekiciliği, yıkımlara ve ölüme karşın, insan yaşamı ve eylemine karşı, düşünce ve sanata karşı sessiz bir gönül borcundan kaynaklanmaktadır, ya da kesinlikle onlar sayesinde. Ve belki de nesnelerin yeni bir yer değiştirmesi, avundurucu değişimleri (yer değiştirim, biçim değiştirim demek istiyorum) vardır bu şiirlerde; sanki bu, her açıklamada, her yaratıda ortaya çıkmakta ve onun güzelleştirici, bir anlık ve büyüsel kıvancı (bir sonsuzluk ve evrensel dayanışma duygusu), belli bir boşluk ve yitik acı duygusunu saklayamamaktadır, hatta bu duyguyu ortadan kaldırmak, ya da en azından olumsuz niteliklerini olumluya çevirerek, en kesin olumsuzlamayı bir evrensel ve tanımlanmaz olumlamaya çevirerek yönünü değiştirmek isteği (ama durum bu değil) söz konusu olsa bile. Tüm acı alayın ve kendini sarakaya almanın ötesinde – hoşnutsuzluklarının ötesinde, “*Tanıklıklar*”ın tanıklık ettiği şey, sanırım, budur. Ve şiiri duyan ve yazan herkesin, her zaman ve her yerde, tanıklık edebileceği şey işte budur.

Yannis Ritsos Albümü

Özdemir İnce Arşivinden

Yannis Ritsos - Özdemir İnce, Atina, 1978

Yannis Ritsos - Özdemir İnce, Atina, 1978

Y. Ritsos - Ö. İnce, Karlovassi (Sisam Adası), 1980

Yannis Ritsos - Özdemir İnce, Atina, 22 Mayıs 1989

Yannis Ritsos - Özdemir İnce - Ülker İnce, Potami, 1981

Yannis Ritsos - Ülker İnce - Tan İnce,
Potami, 1983

Yannis Ritsos, 1983

Yannis Ritsos, 1978

Yannis Ritsos, 80. yaş kutlaması, Atina, 1989

Yannis Ritsos, seramik atölyesinde çalışırken, 1981

Ritsos'un resimlediği seramik tabak, 1981

Özdemir İnce, Ritsos'un mezarında, 1991

THE RITSOS PROJECT

July 24 - 30, 2016

Karlovassi, Samos

Music, Poetry, Art and Photography.

with

Özdemir İnce

Donoussa Theatre, A. Andreadis

Chrysostomos Galathris

and

Pythagorios Music School

Artistic Dir.: Aristéa Mellos

More info: theritsosproject.org

featuring

Tyler J Borden, cello, USA

Arda Cabaoglu, trumpet, Turkey

Josinaldo Costa, guitar, Brazil

Madison Greenstone, clarinet, USA

Hanna Hurwitz, viola, USA

Daniel Pesca, piano, USA

Phil Pierick, saxophone, USA

Zach Sheets, flute, USA

Samos adasında 24-30 Temmuz 2016 tarihleri arasında Ritsos anısına düzenlenecek etkinliğin afişi. Etkinlikte Özdemir İnce'nin "Bir Kuş" adlı şiirinden yapılan beste icra edilecek.

Yannis Ritsos

(1 Mayıs 1909, Monemvassia - 11 Kasım 1990, Atina)

20. yüzyıl Yunan şiirinin büyük ustalarından Ritsos, 1909 yılında Yunanistan'ın Peloponez bölgesinde, Monemvassia adlı, ortaçağ görünümüne sahip bir kasabada doğdu. On yedi yaşında Atina'ya gitti. İlk şiirlerini bu dönemde yayımlamaya başladı. *Yazıt-Mezar Yazıtı* kitabı Atina'da Zeus tapınağında, faşist cunta yönetimi tarafından törenle yakıldı (1936). Siyasal düşünceleri yüzünden 1948 yılında tutuklandı ve Lemnos, Makronisos ve Ayios Istratis adalarında tutuklu ve sürgün kaldı. 1952'de özgürlüğüne kavuşan Ritsos, üç yıl sonra evlendi. 1955 yılında doğan kızı Elefteria (Eri) için *Sabah Yıldızı*'ni yazdı. *Ayışığı Sonatı* kitabıyla "Ulusal Şiir Ödülü"nü aldı. Albaylar Cuntası döneminde, 1967 yılında ikinci kez tutuklandı. 1972'de Belçika'nın Knokke kentinde düzenlenen şiir bienalinde "Büyük Ödülü" aldı. 1976'da Etno-Taormina Şiir Ödülü'nü, 1977'de Uluslararası Dimitrof Ödülü'nü ve Lenin Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı. Atina'da, kronik bronşit ve karın anevrizması tanısıyla kaldırıldığı hastanede 1990 yılında öldü.

Ritsos'un Yaşamından Önemli Tarihler

1909 Yunanistan'ın Peloponez bölgesinde, Monemvassia adlı, ortaçağ görünümüne sahip bir kasabada doğdu.

1926 Ortaöğrenimi sona erince, Atina'ya geldi ve böylece ozanın büyük serüveni başlamış oldu.

1927-1931 Verem hastalığı nedeniyle sanatoryumda kaldı.

1931 Komünist gruplara katıldı.

1934-1935 İlk iki kitabı, *Traktörler*'i ve *Piramitler*'i yayımlar.

1936 *Yazıt-Mezar Yazıtı* kitabı Atina'da Zeus tapmağında, faşist cunta yönetimi tarafından törenle yakıldı.

1948 Siyasal düşünceleri yüzünden tutuklandı. Lemnos, Makronisos ve Ayios Istratis adalarında tutuklu ve sürgün kaldı.

1952 Özgürlüğüne kavuştu.

1954 Evlendi.

1955 Doğan kızı Elefteria (Eri) için *Sabah Yıldızı*'nı yazdı.

1956 *Ayışığı Sonatı* kitabıyla "Ulusal Şiir Ödülü"nü aldı.

1967 Albaylar Cuntası döneminde ikinci kez tutuklandı ve Leros, Yaros ve Sisam adalarına sürgün edildi.

1970 Sağlık nedenleri dolayısıyla Atina'ya gelmesine izin verildi.

1972 Belçika'nın Knokke kentinde düzenlenen şiir bienalinde "Büyük Ödülü" aldı.

1976 Etno-Taormina Şiir Ödülü'nü aldı.

1977 Uluslararası Dimitrof Ödülü'nü ve Lenin Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı.

1990 Atina'da, kronik bronşit ve karın anevrizması tanısıyla kaldırıldığı hastanede öldü.

“Yannis Ritsos... Gerçek bir insandı, sıradan bir insanla mitolojinin yarı-tanrı kahramanlarını kişiliğinde birleştirmişti; özgür ve bağımsızdı, bir ideolojiye bağlanmasına karşın o ideolojiye karşı özgür ve bağımsızdı, düşünen ve duyan bir insandı; özgürlük ve bağımsızlığı dünyanın bütün ulusları ve tek tek bütün insanları için istiyordu; insanlara dünyayı ve hayatı sevmelerini öneriyor ve yeryüzü mutluluğunu yüceltiyordu; insanı, psikolojik, toplumsal, ekonomik bir varlık olarak en üst düzeyde tutuyordu; cinselliğin bastırılmasına ve hor görülmesine karşı çıkıyordu, insanı etiyle ve kemiğiyle seviyordu.”

Agios Yunancada 'aziz' anlamında geliyor. Bu kitap Özdemir İnce'nin, tanıdığı, güçlü bir dostluk geliştirdiği, ustam dediği ve “aziz” diye nitelendirdiği Yannis Ritsos'u, insanlığı, şairliği ve politik duruşuyla ele aldığı yazıları ile Ritsos'a adadığı şiirlerinden oluşuyor.

Direncin ve umudun şairi Yannis Ritsos'u anlatan bu kitap, gerek Ritsos'un gerekse Özdemir İnce'nin şiir üzerine düşüncelerini de içeriyor oluşuyla bir poetika kitabı olarak da okunabilir, okunmalıdır.

